

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

127945

MEDYA VE DİN İLİŞKİSİ
-CUMHURİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ-

127945

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Asım COŞKUN

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman KURT

BURSA 2003

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MEDYA KAVRAMI VE CUMHURİYET GAZETESİ

A- MEDYANIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	8
B- MEDYANIN ETKİSİ VE GÜCÜ.....	11
C- TOPLUMSAL AÇIDAN MEDYA VE DİN.....	16
D- TÜRK BASININDA CUMHURİYET GAZETESİ'NİN YERİ.....	18
1. Cumhuriyet Gazetesi'nin Tarihçesi.....	18
2. Cumhuriyet Gazetesi'nin Toplumsal Etkisi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM CUMHURİYET GAZETESİ VE DİN

A- DİN VE TOPLUMSAL HAYAT.....	29
1. İbadetler.....	29
a) Ramazan ve Oruç.....	29
b) Kurban ve Kurban Derisi.....	31
c) Hac.....	33
d) Namaz.....	35
e) Türkçe İbadet	37
2. Din-Siyaset İlişkisi.....	38
a) Siyasal İslam.....	38

b) Siyasilerin Din Anlayışı.....	44
3. Din-Eğitim İlişkisi.....	49
a) İmam-Hatip Liseleri'ne Bakış.....	50
b) Kuran Kurslarına Bakış.....	56
c) Sekiz Yıllık Kesintisiz Eğitim ve Din Eğitimi İlişkisi.....	59
4. Din-Aile İlişkisi.....	67
a) Nikah.....	67
b) Çokeşlilik-Tekeşlilik.....	71
c) İslam ve Kadın.....	72
5. Din-Ekonomi İlişkisi.....	75
6. Tarikatlar ve Cemaatlar.....	77
7. Türban.....	80
8. İrtica-Şeriat.....	84
9. Laiklik.....	86
SONUÇ.....	91
EKLER.....	94
KAYNAKLAR.....	124

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında hangi isimle isimlendirirsek isimlendirelim medya veya kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Medyanın toplum üzerindeki bu etkileri, basın bir kurum olarak ortaya çıktığı 19. yy.'dan günümüze kadar değişik bilim disiplinleri tarafından farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. Medyanın psikolojik, sosyolojik, siyasi vb. etkileri değerlendirilerek birtakım eserler ortaya konmuştur. Toplumların vazgeçilmez unsurlarından birisi olan din kurumu ve medyanın bu kurum üzerindeki etkisi de bu araştırmalar çerçevesinde ele alınmıştır.

Neredeyse tamamı Müslüman olan bir toplumda, Türkiye toplumunda din, sosyal davranışlarda ve toplumsal kurumların şekillenmesinde en önemli hareket noktalarından birini teşkil etmektedir. Sosyal davranışlarda ve toplumsal kurumların şekillenmesinde dinle beraber önemli olan bir başka husus da laikliktir. Bu iki kavramın dikkatle ve sosyal gerçekliğe uygun bir tarzda ele alınması sağlıklı bir Türkiye için büyük önem arz etmektedir.

Medya, günümüzde toplumların bilinçlendirilmesi ve biçimlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sağlıklı bir toplumda, medyanın üzerinde taşıdığı nitelikler nedeniyle yukarıdaki paragrafta dile getirdiğimiz din ve laiklik gibi konulara tarafsız yaklaşması gerekir.

Çalışmamız, bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, amacı, örnekleme ve metodları hakkında bilgi verilmekte ve konunun önemine dikkat çekilmektedir.

Birinci bölümde; medyanın kelime ve terim tanımları, özellikleri, etkisi ve gücü üzerinde durulmuş, toplumsal açıdan din ve medya arasındaki benzerlikler ve

farklılıklar belirtilmiştir. Bu bölümde ayrıca Cumhuriyet Gazetesi'nin tarihçesi ve sosyal etkisi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde; Cumhuriyet Gazetesi özelinde din ve toplumsal hayat konusu birtakım alt başlıklara ayrılarak gazete alıntıları ve bunlardan çıkan sonuçlarla birlikte incelenmiştir. Bu bölümde gazetede çıkan yazılar, ayrı konu başlıkları altında gruplandırılarak ele alınmıştır.

Araştırma sonuç bölümünde yapılan değerlendirmeye bitirilmiştir.

Yaptığımız bu çalışmanın birtakım eksikleri bulunabilir. Bu eksikler için yapılacak her türlü yapıcı eleştiriye açık olduğumuzu belirtiriz.

Tez çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen, bana fikirleri ve bilgisiyle ufuk açan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman KURT Bey'e ve desteklerini gördüğüm Prof. Dr. İzzet ER, Prof. Dr. Mehmet Emin AY ve kütüphanesini bana açma lütfunda bulunan Arş. Gör. Dr. Vecdi BİLGİN hocalarıma teşekkür ederim.

Mustafa Asım COŞKUN
MAYIS 2003- BURSA

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.g.	: Adı geçen gazete
a.g.m.	: Adı geçen makale
agy.	: Adı geçen yer
a.tr.	: Aynı tarih
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
CG	: Cumhuriyet Gazetesi
çev	: Çeviren
der.	: Derleyen
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
md.	: Maddesi
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Giddens'e göre toplum, teşkilatlanmış ilişkiler bütünü ya da sistemidir. Teşkilatlanmış ilişkilerle uzun zaman ve mekan dilimleri içerisinde durmadan tekrarlanan – ya da modern toplumsal kuramın diliyle sosyal olarak üretilen- davranış ve inanç biçimleri kastedilmektedir. Toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak dil, bu kurumlaşmış etkinliğe ya da kuruma mükemmel bir örnek oluşturmaktadır. Bireyler olarak yaratmadığımız dilleri, yaratıcı bir biçimde konuşuruz.¹

İşte yaratıcı olarak konuştuğumuz bu dili bir iletişim aracına dönüştüren medya günümüzde, bütün davranış biçimlerini ve toplumsal kurumları, kullandığı dil üretimi ve araç-gereçleriyle (olumlu-olumsuz) etkiler, değiştirir, geliştirir ve dönüştürür hale gelmiştir. Bu konuda kendisini toplumsal hayat ve siyasal yapı içerisinde “dördüncü kuvvet” olarak görmekle yetinmemekte, kendisini bütün bu toplumsal hayat içerisinde “tek güç” olarak görmek istemektedir. Bu “tek güç” olma isteğinden bütün kurumlar etkilendikleri gibi din kurumu da bu hususta nasibine düşen payı almaktadır.

Bilindiği gibi, 17. yy.'dan itibaren dünya çapında meydana gelen sosyal değişim ve bu değişim neticesinde çeşitli milletlerin geçirdikleri evrim, dünyanın eskisinden çok farklı bir konuma gelmesini sağlamıştır. Toplumsal ilişkilerde, davranışlarda, kurumlarda birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Değişimi, bunların içerisinde özellikle dini ilişkiler, dini davranışlar ve dini kurumlar hissetmişlerdir. Önceleri devletin yapısından kişisel davranışlara kadar geniş bir alanda etkili olan din, sonraları kişinin vicdanıyla sınırlı hale getirilmiştir. Memleketimiz de 1923'te yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte dünyada meydana gelen bu değişikliklerden etkilenmiştir. Çıkarılan yeni kanunlar ve oluşturulan yeni kurumlarla birlikte din kurumu da yeni bir kimlik kazanmıştır. Toplumsal özellikleri ön plana çıkan dinin yerine bireysel özellikleri ön plana çıkan bir din anlayışı benimsenmiştir.

¹ Giddens, Anthony, Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım), çev. Ruhi Esengün-İsmail Öğretim, Birey Yay., İstanbul, Ekim 1998, 5. bs., s. 18.

Bizim burada ilgilendiğimiz ve kendimize tez olarak seçtiğimiz konu, medya, medyanın anlamı ve etkisi, kurumsal açıdan medya ve din ilişkisi, bütün bunların laik bir örnekle ele alınmasıdır.

Amacımız, tümden herhangi bir kurumu karalamak değil, medyanın büyük ve giderek önem arz eden etkisi ve bu etkinin genelde toplumsal davranış biçimlerini, toplumsal kurumları özelde ise dini davranışları ve kurumları nasıl ve hangi şekilde biçimlendirdiğini, bu biçimlendirme işleminin saiklerini bir gazete örneğiyle ortaya koymaya çalışmaktır.

Çalıştığımız konu için seçtiğimiz örnek, Cumhuriyet Gazetesi ve bu gazetenin 1997 Ocak-Haziran ayları ile 2001 Ocak-Haziran ayları arası dönemidir. Bu iki ayrı zaman dilimini kendimize konu olarak seçmemizin nedeni, birincisinde biraz önce bahsettiğimiz toplumsal davranışları ve kurumları etkileme katsayısının bu dönemde had safhaya çıkmış olması, ikincisinde aradan geçen dört yılın neleri değiştirdiğinin veya değiştirmediklerinin görülmesine imkan tanımış olmasıdır. 28 Şubat fenomeninin de yaşandığı bu dönem, kimileri tarafından toplumsal kurumları yerli yerine oturtmayı amaçlayan bir postmodern darbe; kimileri tarafından da toplumsal gelişmeyi, demokrasiyi, din ve vicdan özgürlüğünü gerileten bir hareket olarak nitelendirilmektedir. İşte tam da bu noktada Cumhuriyet Gazetesi adı geçen dönemdeki gelişmeler açısından belirgin bir örnek oluşturmaktadır.

Araştırma, belgesel taramanın bir çeşidi olan içerik çözümleme ve söylem analizi metoduyla yapılmıştır. Bilindiği gibi içerik çözümleme ve söylem analizi günümüzde toplumbilimsel araştırmalarda kullanılan bir metottur. Söylem analizi (Discourse Analysis), bir söylemin içine saklı biçimde bulunan ideolojik, hiyerarşik ve etik unsurların ortaya çıkarılması ve bu şekilde söylemin temel unsurlarının belirginleştirilmesi amacına yönelik bir sosyal araştırma yöntemi olarak son zamanlarda birçok kuramcı tarafından incelenen ve birtakım araştırmalarda kullanılan bir metin

çözme tekniğidir.² Biz bu çalışmamızda, kuramcılarının değişik bakış açılarıyla ele aldıkları bu metodun, Teun A. van Dijk tarafından gerçekleştirilen türünü kullanmayı deneyeceğiz.³

van Dijk'e göre söylem analizi, medyadan gelen mesajları sadece birer konuşma ve metin tipi olarak analiz etmez. Söylem analizi daha sistematik olarak ve daha aşikâr bir şekilde, nitelik ve nicelik analizlerini birleştirerek kitle iletişim araçlarının yaydığı "mesajların yapılarını" anlatır. Söylem analizi mesaj yapılarını incelerken, disiplinlerarası konumundan dolayı, çeşitli kognitif ve sosyo-kültürel bağlam özelliklerini kullanır. Kapsamlı bir söylem analiziyle, değişen ifadeler ve ideolojik konumlar, çıkarların özellikleri belirlenebilir. O, haber söylemlerini veya haber metinlerini, "haber metni analizi", "metin anlambilimi", "yerel ve küresel bütünlük", "üst yapılar: haber şemaları", "üslûp ve retorik", "sosyal kognisyon ve sosyo-kültürel bağlamları" inceleyerek keşfeder.⁴

van Dijk, haberin söylemini incelerken mikro ve makro yapılar arasında analitik bir ayırımın yararına işaret etmektedir. Gazete haberlerinde haberin makro yapılarını oluşturan başlık ve alt başlıklar, fotoğraf ve ayrı puntolarla basılan spotlar ve haber girişleridir. Ayrıca haberde belli temaların birbirini izlemesi ile oluşan tematik yapı ve bu temaların içine yerleştiği şematik yapı da makro yapısal özellikler arasındadır. Haberin mikro yapısını ise sözcük seçimleri ve cümle yapıları oluşturmaktadır. Ayrıca artarda sıralanan cümlelerin arasında kurulan ilişkiler, haberin ikna yolları yine mikro yapısal özelliklerdir. Yazara göre haberin söylemi, mikro ve makro yapısal özelliklerin

² Demir, Ömer-Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, 3. bs., Vadi Yay., 1997, s. 208, (söylem çözümlemesi md.); Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü (çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 692-693, (söylem md.).

³ Değişik söylem analizi kalıpları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sözen, Edibe, (van Dijk, Teun A., The Interdisciplinary Study of News as Discourse, A Handbook of Qualitative Methodologies For Mass Communication Research, Ed. by. Klaus Bruhn Jensen and Nicholas W. Jankowski, Routledge, London 1993, s. 108-120)'den naklen Söylem (Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite), Paradigma Yay., İstanbul, 1999.

⁴ Sözen, a.g.e., s. 124-125.

bir bütündür. Haber söylemi ancak haberin üretim süreci ve alımlanma süreci ile birlikte ele alındığında anlaşılabilir.⁵

van Dijk'in yöntemine benzer bir şekilde, medya söylemlerinin çözümlemesinde sorulması gereken üç temel soru vardır: 1) Kim/ kimler konuşuyor ya da söyleme katılanlar kim? 2) Ne diyorlar ya da katılımcılar belli bir argümanı nasıl ifade ediyorlar? 3) Söylenen şeyin/şeylerin anlamı ne?⁶

Söylem analizi, içerik çözümlemesiyle uğraşan kişiye şu görevlerin yerine getirilmesi noktasında yardımcı olabilir: 1) Habercilerin niyetlerini belirtmek. 2) İçeriğe gösterilecek tepkileri öngörmek. 3) Haber araçlarının içeriğindeki eğilimlerin özelliklerini belirlemek ve onlarla başka toplumsal değişkenler arasında bağ kurmak. 4) Eleştirici ölçülerin, haber araçları içeriğine daha elverişli bir biçimde uygulamasını kolaylaştırmak. 5) Haber içeriğinin hangi sosyal bağlam veya bağlamlarda ele alındığını ortaya koymak ve haber içeriği ile bu bağlamlar arasındaki ilişkiyi tespit ederek yorumlamak.⁷

İncelediğimiz gazetede dinle doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan haberler, makaleler, köşe yazıları, karikatürler içerdikleri konuya göre tasnif edilmişlerdir. Haberler okunurken herhangi bir konuya ilişkin kullanılan kelime miktarı (sayı ve tekrar olarak), bir konuya gazetenin bütünü içinde ayrılan pay, fotoğraf unsurunun yer alıp almaması, başlıkların normal veya kalın yazılması, harflerin punto, karakter ve stil gibi içerik analizine yönelik maddi unsurları da göz önünde bulundurulmuştur. Aynı konunun farklı günlerde farklı incelemeleri, Müslüman kesim için kullanılan isimlendirmeler ve tanımlamalar, sahip olunan görüşlerin haberlere yansımaları değerlendirmede dikkat edilen önemli noktalardır. Ayrıca ikinci bölümde her konu sonunda, ele alınan konuyla ilgili kısa değerlendirmeler de yapılmıştır.

⁵ Sözen, a.g.e., s. 126; İnal, Ayşe, "Yazılı Basın Haberlerinde 'Yapısal' Yanlılık Sorunu", Toplum ve Bilim, Güz 1995, S. 67, s. 111 vd.

⁶ Erol, Nuran, "Söylem Olarak İdeoloji: New York Times Örneği", Toplum ve Bilim, Güz 1995, S. 67, s. 199 vd.

⁷ Lundberg, George A.- Schrag, Clarence C.- Larsen, Otto N., Sosyoloji, çev. Özer Ozankaya-Ülker Gürkan, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., (I-II), Ankara 1970, c. I, s. 278.

Batı'da kurumsal ve kavramsal bazda, din ve medya ilişkisini ele alan birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen ülkemizde Din Sosyolojisi alanında konuyla ilgili sadece bir akademik çalışma tespit edebildik. 1996 yılında Ulviye Ezerbolatoğlu tarafından bir yüksek lisans çalışması olarak gerçekleştirilen bu çalışmada Ezerbolatoğlu, dört yıllık *Nokta* dergilerini taramış, dergide din-devlet ilişkisi, din eğitimi meselesi, laiklik, cemaatler, kadın ve aile, müslüman aydın tiplmesi ile ilgili çıkan yazıları kategorize ederek içerik çözümlemesine dayalı birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur.⁸

Genel sosyoloji kitaplarındaki iletişim konularını göz önünde bulundurarak ele aldığımız bu çalışmada, Anthony Giddens'in *Sosyoloji*, Özer Ozankaya'nın dilimize kazandırdığı iki ciltlik *Sosyoloji*, yine Ozankaya'nın *Toplumbilim*, Enver Özkalp'in *Sosyolojiye Giriş*, Bottomore'in *Toplumbilim* isimli kitapları bize çok faydalı oldu. Ayrıca salt iletişim bilimleriyle ilgili kitaplar ile iletişimin değişik alanlardaki etkilerini inceleyen çalışmalar da ufukumuzu açmada ve tezimizle ilgili yön belirlemede bize yardımcı oldu. Örneğin, Sözen'in *Medyatik Hafıza ve Söylem*, Bennett'in *Politik İllüzyon ve Medya*, Güneş'in *Medya ve Kültür*, Subaşı'nın *Türk Aydınının Din Anlayışı*, Korlaelçi'nin *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi* bunlardan önemli olanlarıdır. Bunlardan başka, konumuzla doğrudan veya dolaylı ilişkili olan bilimsel makalelerin de önemli katkısı oldu. Cumhuriyet Gazetesiyle ilgili olarak burada özellikle zikretmek istediğimiz, Emin Karaca'ya ait *Cumhuriyet Olayı* isimli eserdir.

Son yıllarda bir canlanma olmasına rağmen, konuyla ilgili özel ve yerel bilimsel araştırmaların yok denecek kadar az olması ve konuyla ilgili kavramlaştırma çalışmalarının bir kavram kargaşasına yol açabilecek nitelikte olması işimizi zorlaştıran etkenler olmuştur.

Burada şu noktayı da izah etmek gerekir: İyi bir toplumbilimci toplumsal ilişkiler ağını incelerken –hele incelenen alan dini ilişkiler veya dinden kaynaklanan

⁸ Bkz. Ezerbolatoğlu, Ulviye, "İletişimin Kitlesele Etkisi Bağlamında Türkiye'de Basının Dine Bakışı (1990- 1994 Yılları Arasında Yayınlanan Nokta Dergileri Örneği)", basılmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 1996.

ilişkiler diyebileceğimiz hassas ve girift bir alan ise- bu ilişkilerin iki tarafına da dikkat etmek zorundadır. Gazetelerde, dini davranış ve kurumlar üzerinde çıkan haberleri incelerken, bir taraftan haberi ve haberleri sunanları, diğer taraftan onları bu haberi yapmaya iten nedenleri karşılıklı olarak incelemek ve değerlendirmeyi buna göre yapmak gerekir. Unutulmamalıdır ki, “ateş olmayan yerden, duman tütmez”.

Gazeteciler içinde bulundukları toplumun sosyo-kültürel ortamına doğarlar ve onları toplumun bu değerleri şekillendirir. Basın-yayın organları sahip oldukları yaklaşımları haberlerine de yansıtırlar. Başka bir ifadeyle, hiçbir basın-yayın organı, değer mefhumundan yoksun değildir. 1831 yılında çıkan ilk Türk gazetesi Takvim-i Vekâyi'den bu yana İslam ile medya arasındaki yoğun ilişkinin, aydınların ve bu aydınlar içerisinde kendine özgü özellikleriyle yer alan gazetecilerin –daha genel bir ifadeyle Bâb-ı Âlî'nin- İslam'a bakışını kaçınılmaz bir biçimde olumlu veya olumsuz yönde etkilemiş ve etkilemekte olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MEDYA KAVRAMI VE
CUMHURİYET GAZETESİ

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplumsal açıdan dini konularla değişik yönlerden ilgili olarak çıkan yazıları incelemeye aldığımız tezimizde, konunun iki ana temasından birisini oluşturan medya kavramı üzerinde çalışmamızın sınırlarını aşmayacak bir şekilde durmaya çalışacağız. İlk önce medyanın tanımı ve özellikleri, etkisi ve gücü hakkında sosyologların ve medya kuramcılarının yapmış oldukları tanımlamaları inceleyecek, daha sonra kurumsal ve kavramsal açıdan medya ve din kavramlarını karşılaştırmaya çalışacağız. Bu bölümde, en sonra da kendimize örneklem olarak seçtiğimiz Cumhuriyet Gazetesi'nin Türk basın tarihindeki yeri ve önemi üzerinde duracağız.

A- MEDYANIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

İngilizce'de “mass media” veya “mass communication” olarak isimlendirilen terim dilimizde çeşitli şekillerde kullanılmıştır. “Kitle iletişim araçları”¹, “yığın iletişimi”², “kütüphaneleşmesi”³, “modern efkâr-ı umûmiye araçları”⁴ ve İngilizce aslından kısaltılarak “medya”⁵, mass media için dilimizde bulunan karşılıklardır.

Bir araç anlamında medya, yazılı basın, radyo ya da televizyon gibi iletişim araçları olarak tanımlanırken, bu teknolojilerden bir veya daha fazlasını büyük sayıda insanla iletişim kurmak (“kitle iletişimi”) üzere kullanan geniş ölçekli organizasyonlar toplamı biçiminde de ifade edilebilir.⁶ Başka bir tanımlamayla medya, pragmatik olarak bir mesajı bir birey veya gruptan çok daha geniş alıcı kitleye taşıyan ilericileri belirtir.⁷

¹ Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü (çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 484 (medya md.); Özkalp, Enver, Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Yay., (genişletilmiş 7. bs.) Eskişehir 1994, s. 91, 403; Tekarslan, Erdal ve diğerleri, Sosyal Psikoloji, Filiz Kitapevi, İstanbul 1989, s. 134; Giddens, Anthony, Sosyoloji (Yay. haz. Hüseyin Özel-Cemal Güzel), Ayraç Yay., Ankara 2000, s. 388.

² Ozankaya, Özer, Toplum bilim, Cem Yay., (genişletilmiş 9. bs.), Kasım 1996, s. 469.

³ Lundberg, George A.- Schrag, Clarence C.- Larsen, Otto N., Sosyoloji, çev. Özer Ozankaya-Ülker Gürkan, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., (I-II), Ankara 1970, c. I, s. 259.

⁴ Çağatay, Tahir, Günün Sosyolojisine Giriş, 2. bs., AÜDTCF Yay., Ankara 1968, s. 211.

⁵ Marshall, a.g.e., s. 484.

⁶ Marshall, a.g.e., s. 484.

⁷ Tarık, Bekir, “Modern İnsan Medya İle Yaşamak Zorunda”, Birikim, Nisan 1994, S. 60, s. 46.

Yukarıdaki tanımlarda medyanın iki önemli yönüne vurgu yapılmaktadır. Birincisi medya bir araçtır, ikincisi medyanın pragmatik bir yönü bulunmaktadır.

Medya terimi, basın faaliyetinin klâsik anlam ve kapsamının değişime uğramasından doğmuştur. Klasik anlamda basın, kitapları, broşürleri, dergileri ve özellikle gazeteleri içine alır. Zamanla basına modern teknolojinin getirdiği diğer araçlar katılmıştır. Bunlar somut olarak telgraf ve telefon hizmetleri, radyo ve televizyon, elektronik veri, uydu yayıncılığı, film, konferanslar ve reklamcılık şeklinde sayılabilir. Basın dahil bütün bu unsurlara “kitle iletişim araçları” veya kısaca medya adı verilmektedir. Geniş anlamda medya kavramı bu araçların yanı sıra, onlarla yayılan haber, bilgi, düşünce ve kanıları, bunların üretimini de içine alır. En soyutlanmış görünümüyle her medya elemanı bir iletişim zincirinden ibarettir.⁸

Sosyolojik bakış, daha çok kitle haberleşmesinin etkileri ve görevleri üzerinde durmaktadır. Kitle iletişiminde maruz bırakanların ve kalanların bu işi nasıl yaptıklarına, bu işi yaparken simgelerin hangi toplumsal etkilerle üretilip dağıtılmasıyla ilgili sorulara yanıt bulmayı amaçlayan bir tanımlama da şöyle yapılmıştır: “Kitle haberleşmesi, geniş, dağınık ve heterojen bir dinleyici kitlesinin hemen hemen aynı anda, kişisel olmayan bir aracın, dinleyicilerin kim olduklarını bilmeyen örgütlenmiş bir kaynaktan alarak ilettiği uyarılara maruz kalmaları demektir.”⁹

Medyalar genel bir deyişle, çeşitli mesajların taşıyıcıları, kanalları ya da iletme sistemleridir. Medyaları betimlemede, hidrolik analogi oldukça uygundur; medya, ya bir sıvıyı, bir mesaj akımını borular içinde ileten bir şebeke, ya da sosyal alanı sulayan bir arazöz gibi düşünülebilir. Özellikle kitle iletişim araçları (gazeteler, radyo-televizyon kanalları, büyük yayınevleri, v.s) bir arazöz niteliği gösterirler.¹⁰

Mehmet Ali Kılıçbay, bir makalesinde, Türkçe’ye ithal yoluyla giren kelimelerin ya o kelimenin asıl anlamını bozacak ya da asıl anlamının ancak az bir bölümünü ifade

⁸ “Medya ve İnsan (Cihan Dura ile mülakat)”, Türk Yurdu Dergisi, Haziran 1994, S. 82, s. 4.

⁹ Lundberg ve diğerleri, c. I, s. 261.

¹⁰ Bilgin, Nuri, “Medya Gerçeği Nerede?”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Mart-Nisan 1994, S. 27, s. 78.

edecek tarzda uyarlanmasını eleştirerek medya kavramının da bu kavramlardan biri olduğunu dile getiriyor:

*“Aslı Latince olup, **media** şeklindedir ve tekili **medium** olan çoğul bir kelimedir. Bu kelimenin birçok anlamının içinde en başta gelenleri, ara ve orta gibi kavram ailelerine mensup olanlarıdır. Bu durumda, İngilizce’de **mass media** biçiminde yeni bir terim olarak ortaya çıkan bu anlam küresinin, dilimizde “**kitle iletişim araçları**” olarak karşılanmasının yanlışlığını işaret etmek gerekir. Çünkü kelimenin kökendeki anlamı **aracı**’yı verirken ve bu belli bir taraf tutmayı zorunlu olarak içerirken, “**araç**” gibi tarafsız bir kelimeyi onun yerine ikame etmek, vahim bir anlam saptırması olmaktadır. Öte yandan “**iletişim**” kelimesi de üzerinde düşünülme hakkı hak etmektedir. Türkçe’deki “**ış**” eki, birlikte yapılan bir eylemi ifade eder, yani en azından iki tarafın biraradalığı söz konusudur. Oysa, iletişim teriminin gerçek anlamsal içeriğinde, hareket tek yönlüdür. Aktaran ile bunu pasif olarak tüketen arasında herhangi bir birliktelik yoktur.”¹¹*

Medyanın iki önemli sosyolojik özelliğinden bahsedilebilir. Birincisi, çok az sayıda insanın çok büyük sayıda insan grubuyla haberleşebilmesini sağlar; ikincisi, seyircinin medyaya tepkisini iletmesinin hiçbir etkin yolu yoktur. Kitle iletişimi, tanımlı gereği tek yönlü bir süreçtir. Medya organizasyonları, doğaları itibarıyla bürokratik ve (medyanın devlet denetiminde olduğu toplumlar hariç) şirketleşmiştir. Medya yayınları, tüm ülkelerde hükümetler tarafından düzenlemelere tabi tutulur ve bu sınırlamalar, çok hafif, tavsiye niteliğindeki düzenlemelerden totaliter toplumlardaki gibi sansürün geniş kapsamlı biçimlerine kadar çeşitlilik arz eder.¹²

Ozankaya’nın belirttiğine göre, yığın iletişimi aşağıdaki birtakım toplumsal ve teknik güçler tarafından belirlenen bir dizi süreçten geçerek elimize ulaşır: “Bir <olay> oluyor. <Görgü tanığınca> görülüyor. Muhabirler, halkla ilişkiler uzmanları ya da özel çıkar kümelerince <saptanıyor>. Basın derneği, sendika, iletişim ağı, ön-denetim

¹¹ Kılıçbay, Mehmet Ali, “*Medium Size Media*”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Güz 1993, S. 24, s. 18.

¹² Marshall, a.g.e., s. 484; Ozankaya, a.g.e., s. 470.

(=sansür) kuralları, öz-denetim kuralları olayın sunuluş ve yorumlanış biçimini oluşturuca etkilerde bulunuyorlar. İletiler yazı işleri müdürüne, basın işleri müdürüne geliyor. Yayımcının, iletişim aracının sahibi olan kişi ya da ortaklığın, ilan sahiplerinin etkisinden geçiyor. Dağıtımıcı, komisyoncu, toptancı ve perakendecilerin etkilerini yaşıyor. Okuyucu ya da dinleyicilerin etki alanına giriyor. <?>.”¹³

Medyanın temel görevleri bilgilendirme, eğitme, eğlendirme ve boş zamanları doldurma olarak sayılabilir.¹⁴ Ancak günümüzde, Bottomore'nin de belirttiği gibi, medyanın bunların yanında kamuoyu oluşturmaya da bir görev olarak saydığı söylenebilir. Zira ona göre, bireylerin siyasal olandan dini olana varıncaya kadar toplumsal konumlarının ve davranışlarının şekillenmesinde medyanın önemli katkısı bulunmaktadır.¹⁵

B- MEDYANIN ETKİSİ VE GÜCÜ

Her çağın sosyal hayat düzeni, medyayı, kendi karakteri ve özellikleriyle uygun bir duruma getirerek istifade ve istismar etmiştir. Modern sosyal düzen bu etkili aracı benimsemiş ve kendi özelliklerine uygun bir şekilde geliştirmeye çalışmıştır. Medyanın modern sosyal hayatın kuruluşunda çok etkili bir faktör oluşu, onun periyodik bildirir aracı haline gelmesiyle belirginleşmiştir.¹⁶

Medya düşünce ve kamuoyu oluşturur. Etki alanı insan zihinleridir. Dolayısıyla eylemlere de egemen olur; insanların davranışlarını, arzularını, inançlarını, yaşam biçimlerini, yaptıkları seçimleri etkisi altına alır. İnsanın ve toplumun düşünce yapısı ne şekilde ve hangi yönde oluşturulursa, o şekilde ve o yönde hissedecek, heyecanlanacak ve hareket edecektir.

¹³ Ozankaya, a.g.e., s. 470-471.

¹⁴ Ozankaya, a.g.e., s. 473.

¹⁵ Bottomore, T.B., Toplum bilim (Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz), çev. Ünsal Oskay, 4. bs., Der Yay., İstanbul 1998, s. 255 vd.

¹⁶ Çağatay, a.g.e., s. 214.

Medyanın zihin ve vicdanlar üzerinde etki yaptığını herkes kabul eder, ancak etkinin ölçüsü hakkındaki görüşler farklıdır. Bir paradigmaya göre medyanın yaydığı mesajlar, hedefine kurşun gibi ulaşır; zihin ve vicdanları nereye çekmek istiyorsa, anında o tarafa çeker. Bu görüşün çok genel ve analitik boyuttan yoksun olduğu açıktır. İkinci bir görüş medyanın yaydığı mesajların derhal kabul görmediğini, alıcı tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduğunu savunur. Konuya daha bilimsel yaklaşan üçüncü görüşe göre, değişik sosyal grupların değişik algılama kalıpları vardır. Dolayısıyla sinyalin, medyanın istediği mesaja, arzuladığı yön ve genişlikle dönüşeceği şüphelidir. Ancak şunu da göz önünden uzak tutmamak gerekir: Medyanın yaptığı etkinin asıl sonuçları, kısa dönemde değil, uzun dönemde ortaya çıkar. Çünkü insanlar kitle iletişim araçlarına bütün ömürleri boyunca açıktır; sinyaller, yani medya mesajları üst üste birikerek sonunda kişilerin düşünce ve vicdan kalıplarına da medya yararına elverişli bir biçim verebilirler. Bir yalan tekrarlına tekrarlına sonunda gerçek gibi algılanır.¹⁷

Bilgin'e göre, Chomsky ve diğer bazılarının yaklaşımı, kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki global etkisi üstünde yoğunlaşmaktadır. Bu bakışa göre, tüm etki süreçleri gibi, medyanın etkisi de, etkileyen kaynakla etkilenenin birleşmesine, bir düşünce ortaklığına girmesine dayanmaktadır. Medyanın etkisi, medyanın seçtiği bilgilerin ve sosyal kodların alıcı kitlede yayılmasını ve paylaşılmasını içermektedir. Burada, medyanın standartlaştırıcı uyumu (konformite) sağlama işlevi söz konusudur. Kitle iletişim mekanizmalarında etkinin açık seçik ve zorlayıcı olmaktan çok, gizli bir yoldan iletilmesi, alıcıların bunlara karşı herhangi bir sansür uygulamamalarını ve gönüllü katılımlarını, en azından bunları rasyonel bir süzgeçten geçirmemelerini doğurmaktadır. Chomsky'nin üzerinde durduğu "rızanın üretilmesi" kavramı medyanın insanlar üzerindeki moral ve ideolojik egemenliğini ve medya tarafından ustalıkla uygulanan bilişsel kontroldeki gizil şiddeti ifade etmektedir.¹⁸

Yaşadığımız dünyayı anlamanın bir yolu olarak haber toplumdan ve kültürden ayrı düşünülemez. Aksine, haberler gruplar içinde ilişki kurma şekillerimizde (sosyal

¹⁷ Bilgin, a.g.m., s. 4-5; Marshall, a.g.e., s. 484; Uğur, Aydın, "Zihnin Yeni Efendileri: Medyalar" (Bu makale, www.medyakronik.com adlı internet adresinden alınmıştır.)

¹⁸ Bilgin, a.g.m., s. 80.

boyut) ve içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin tanım ve değerlendirmelerimizde (kültürel boyut) meydana gelen değişikliklerin önemli göstergelerinden biridir. Gerçekliğimiz, hayatın mı medyayı, medyanın mı hayatı takip ettiğine karar vermeyi zorlaştıracak denli medyatiktir. Bu noktayı New York'taki bir futbol maçında bir baba ile oğul arasında geçen şu diyalog çok iyi özetlemektedir: Çocuk ilk defa maç izlemeye gelmiştir ve mağrur baba, oyuncular coşkulu kalabalığın tezahüratları arasında oyun alanında yerlerini alırken oğlunun tepkisini gözlemektedir. Tüm bunları gören çocuk, babasına dönüp, “Babacığım, bu canlı mı?” diye sorar.¹⁹ Gazete ve televizyon gibi araçlar, “bizim yaşantımız” ile “kamuoyu” üzerinde büyük bir etkide bulunmaktadır. Bunun nedeni, bunların yalnızca bizim tutumlarımızı belirli biçimlerde etkilemesi değil, aynı zamanda pek çok toplumsal etkinliğin bağlı olduğu “bilgiye erişim araçları” da olmalarından kaynaklanmaktadır.²⁰

Medya, her zaman “gerçeği gösteren” değil, gerçeği, “görünmesini istediği gibi” gösteren bir aygıttır. Bundan dolayıdır ki, hayatımızı bu denli etkiler ve etkileme ısrarı içinde bulunur.²¹ Papa'nın Güney Afrika'nın bir ülkesindeki gezisinde başına gelen aşağıdaki trajikomik olay, medyanın bu fonksiyonunu çok çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır: Papa uçaktan inince genelevde çalışan kadınlardan bir grup sorunlarını dile getirmek için Papa'ya yaklaşırlar. Grubu dinleyen Papa şaşkınlığını gizlemeyerek, “Bu ülkede genelevler de mi var?” diye etrafındakilere sorar. Ertesi gün gazete manşetlerine şu satırlar yansır: “Papa uçaktan inince ilk iş olarak, ‘Bu ülkede genelev var mı?’ diye sordu”.

Medya, insanların kendi hallerinde sürdürdükleri dünyada farklı bir çizgi oluşturmakta, onların dışında var olan veya var olduğu söylenen –bazen de var olması istenen- bir gerçeklik'ten seslenmektedir.²² Medya bilgi, haber ve kültüre içkin ürünler üretir ve pazarlar. Üretilen ve tüketilenler herhangi bir meta olmayıp, düşünsel-

¹⁹ Bennett, W.Lance, *Politik İllüzyon ve Medya* (çev. Seyfi Say), Nehir Yay., İstanbul Mayıs 2000, s. 31.

²⁰ Giddens, *Sosyoloji*, s. 388.

²¹ Poyraz, Hakan, “*Reklam Tanrısının Kucağından Görüntüler*”, *Türk Yurdu Dergisi*, Haziran 1994, S. 82 s. 13.

²² Bilgi, Nilgün H., “*Kitle İletişim Araçlarının Kimlik Kartı: Dil*”, *Türk Yurdu Dergisi*, Ağustos 1996, S. 108, s. 46.

simgesel yaşam alanına yöneliktirler. Bu nitelikleriyle bireyler arası ve toplumsal ilişkilerde dolayımlayıcı bir işlev yerine getirirler. Kısacası, medya siyasal olandan dini olana kadar birçok sahada önemli sonuçlar doğuran ve niteliği açısından birtakım özellikler taşıyan toplumsal bir kurumdur.²³

Günümüzde medya ideolojilerin, dinlerin, siyasetin ve ekonominin ürünlerini pazarlama fonksiyonunu üstlenmiştir. Bugün ekonomik, ideolojik veya siyasi fikir pazarlamaları medyasız düşünülememektedir. Medyanın varlık sebebi de etkilemektir. Etkileşimin iyi veya kötü yönde olması onu kullananın amacına bağlıdır. Pazarlanacak ürünün, bir fikir, inanç, politika veya mal olması medya yönünden hiç fark etmez. Yine pazarlanan bu ürünler iyi ve faydalı olabileceği gibi kötü ve zararlı da olabilir. Kötüler medyanın çarpıtıcı süzgecinden geçerek iyileşirken, yalanlar da aynı filtreden geçerek kolayca gerçek haline dönüşebilmektedir. Zalimlerin mağdur, meleklerin şeytan, düşmanların dost olarak en çok ve en kolay gösterilebildiği yerler kitle iletişim araçlarıdır. Medya duyulmasını istemediği seslere, görülmesini uygun görmediği çirkinliklere kolayca kendini kapayabilmektedir. Siyasi, sosyal ya da kültürel gerekçelerle adiyi soylu, karayı ak, eğriyi doğru gösterme yeteneğine sahip bu araçların temel fonksiyonunun toplumsal zihniyeti uygun görülen biçimde yönlendirmek olduğunu anlamamak zihinsel bir kusurdur. Bu kusur belki de medya tarafından oluşturulmaktadır. Medyanın olumlu yönde zihin yönlendirmesi de söz konusu olabilir. Ancak bunun için bu araçların peygamberlerin elinde olması gerekir.²⁴ Bu da mümkün olmadığına göre, medyaya kuşkuyla bakmak, kaçınılmaz bir durum gibi gözükmektedir.

Frankfurt Okulu düşünürleri, film, televizyon, popüler müzik, radyo, gazete ve magazin dergileri gibi kitle iletişim araçlarını “kültür sanayii” olarak isimlendirmektedir. Bu yazarlar, kültür sanayiinin, kolaycı ve bir örnekştirilmiş ürünleriyle birlikte yaygınlaşmasının, bireylerin eleştirel ve bağımsız düşünebilme yeteneklerini azalttıklarını ileri sürmektedirler. Jürgen Habermas, bu okuldan

²³ Kaya, A. Raşit, “Türkiye’de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi”. (Bu makale, www.dorduncukuvvet.com isimli internet adresinden alınmıştır.)

²⁴ Yeniçeri, Özcan, “Manipülasyon Aracı Olarak Medya”; Akademik Araştırmalar Dergisi, Güz 1996, s. 175-176.

etkilenmiş ve onların kültür sanayisi dediği şeyi “kamu alanı” olarak ele almış ve geliştirmiştir. Habermas, kamuoyunun artık, açık akılcı tartışmalar yoluyla değil – örneğin, reklamlarda olduğu gibi- kitle iletişim araçlarının yönlendirmesi ve denetlemesi yoluyla oluştuğunu iddia eder. Bunun sebebi, ticari çıkarların kamu çıkarlarının önüne geçmesidir. Bir başka sosyolog, kitle iletişim araçlarının her yerde olduğu bir dünyada gerçekte, insanların davranışlarıyla iletişim araçları görüntülerinin birbirine karıştığı yeni bir gerçekliğin –üst gerçekliğin- yaratıldığını ileri sürmektedir. Üst gerçekliğin dünyası, benzerliklerden –anlamlarını yalnızca öteki görüntülerden alan, dolayısıyla da ‘dış gerçeklikte’ bir temeli olmayan görüntülerden- oluşmaktadır. İletişim araçları kuramını, üç tür etkileşimin birbirinden ayırt edilmesine bağlayanlar vardır. Bu üç tür etkileşim biçimi; “yüz yüze etkileşim”, “aracılı etkileşim (telefon gibi)” ve “aracılı yarı-etkileşim (kitle iletişim araçları gibi)”’dir. Birinci ve ikinci etkileşim biçimi diyalog, üçüncü etkileşim biçimi monologtur. Thompson’a göre, bu üç tür etkileşim biçimi de yaşamımıza beraberce etki etmektedir. Ancak üçüncüsü, yani kitle iletişimiyle olanı, yaşamımızda özel ile kamusal olanın dengesini değiştirmiştir. Bu da tartışma ve anlaşmazlığa yol açmıştır.²⁵

Medya kuramcılarına göre, kullanılan kitle iletişim araçlarının maddi nitelikleri, ağırlıkları ve mümkün kıldıkları –ya da kılmadıkları- mülkiyet pratikleri, bilginin yapısını ve organizasyonunu temelden belirler.²⁶ Birtakım tüccarların, ticari mallarını değişik yörelere ulaştırmak için broşür dağıtmasıyla birlikte medyanın doğuşuna zemin hazırladıkları göz önünde bulundurulduğunda, bir ticaret aracı olarak medyanın oynadığı rolün hangi anlamı taşıdığı görülmelidir.

Nitekim Maffesoli’ye göre günümüzde, el altındaki değerlere, gerçekten paylaşılmış duygular, yani oldukları haliyle (taken for granted) kabul edilmiş törelerin, ritüellerin dünyasını oluşturan tüm şeylere yeniden odaklaşmaların görülmesi, büyük ekonomik veya ideolojik mekanizmaların, zirveden buyurucu/her şeyi kapsayıcı değerlerin ve soyutlama olgularının bir doygunluk (saturation) düzeyine ulaşmasından

²⁵ Giddens, a.g.e., s. 402-406.

²⁶ Barbier, Frédéric-Lavenir, Catherine Bertho, Diderot’tan İnternete Medya Tarihi (çev. Kerem Eksen), Okyanus Yay., İstanbul Aralık 2001, s. 8.

kaynaklanmaktadır. Modern dünyada hakim değerlere karşı çıkılmaksızın bu tür yerel değerlere sarılmakta ve “kutsal (nitelikli) bir sosyal” olarak adlandırılabilen tüm şeyler anlamlarını, işte bu yakınlık olgusunda bulmaktadır. Bunun herhangi bir dogmatik inançla veya kurumsal kuralla ilişkisi yoktur; bu olgu, popüler kitlelerde asla yok olmamış olan bir damar üstünde filizlenmektedir. Büyük metropollerin baş döndürücü büyümesi, bu “kentte köyler”in gelişme sürecini pekiştirecektir; sanki büyük kentler, mahallelerin, gettoların ve kabilelerin, daha önceki aşiretlerin, köylerin, mezraların ve diğer küçük yerleşim birimlerinin yerini aldığı kırsal alanlara dönüşmektedir; ancak daha önceleri etrafında toplanılan azizlerin, mukaddes figürlerin yerini, burada sahte peygamberler, yerel ünlüler, küçük mezhepler veya futbol takımları almaktadır.²⁷

Medya kuramcılarının çoğunun belirttiği gibi medya, günümüzde bireyin her türlü sosyo-kültürel değerlerini önemli ölçüde değişime ve dönüşüme tâbi tutmaktadır. Bu davranışlar içerisinde dini davranışlar da önemli oranda değişmekte ve dönüşmektedir.

C- TOPLUMSAL AÇIDAN MEDYA VE DİN

Toplumsal bir ürün olarak basın içerdiği, içinden çıktığı toplumu yansıtır. Kurumsal bir ürün olarak ise, basının içerdiği, işlevi haber toplama ve yazma olan uzmanlaşmış, kurumlaşmış çalışmaların sonucudur. Bu iç içe girmiş koşulların tümü ise haber sosyolojisini oluşturur.²⁸

Haber sosyolojisi, toplumbilimin temel inceleme birimleri olan tabakalaşmayı, inançları, davranış kalıplarını, üst-üst ilişkilerini değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, haber sosyolojisi, haberin, toplumu nasıl etkilediğini ve toplumun habere nasıl

²⁷ Bilgin, a.g.m., s. 89.

²⁸ Tokgöz, Oya, Temel Gazetecilik, 4.bs., İmge Kitabevi Yay., 2000, s. 94.

etkilendiğini incelemektedir.²⁹ Din sosyolojisi de bir bakıma dinin toplumu nasıl etkilediğini ve toplumun dinden nasıl etkilendiğini karşılıklı olarak incelemeye çalışmasıyla haber sosyolojisiyle paralellik arz etmektedir.

Kavramsal ve kurumsal tanımlarıyla sosyolojik olarak ele aldığımızda din ve medya terimleri şaşırtıcı benzerlikler içermektedir. Dini inanç, insanın kendi üzerinde (aşkın) kutsal varlığa inanması ile başlar ve ona râm olmada karar kılar. Artık inanan insan, bu aşkın ve kutsal varlığın kuludur. Böylece din, kul ile Tanrı arasında gerçekleşen iletişimin kulun hayatındaki tezahürü olmaktadır.³⁰ Bu iletişim ferdi olarak gerçekleştiği gibi kitlesel bir tarzda da gerçekleşebilir. Aslında Din Sosyolojisi kitlesel olarak gerçekleşen bu ilişkinin çözümlenmesine yönelik bir bilim dalıdır. Medya kavramını da genel olarak “kitle iletişimi aracı” olarak tanımlayabiliriz. Başka bir şekilde ifade edersek medya kurumu da aynı din kurumu gibi insanların davranışlarını belirleme iddiasındadır. Daha genel bir tanımlamayla din, insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı; yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusu; aşkın varlıkla ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan tecrübenin kişi hayatındaki tezahürleri olarak ifade edilebilir.³¹ Yani din, inananlarına, inandıklarını gerçekleştirebilecekleri bir zihni ortam hazırladığı gibi toplumsal bir ortam da hazırlar. Medyanın da kelime anlamı itibariyle asli unsurunun bir “ortam” hazırlama çabası olduğunu unutmamak gerekir.

Gayeleri yönüyle de din ve medya arasında bir bakıma benzerlik vardır. Dinin bir gayesi kendisine inananları haberdar etmektir (tebliğ). Medyanın da asıl gayesi –her ne kadar bu gaye günümüzde çıkara dönüşmüşse de- insanları haberdar etmektir. Yani medya “gündem tebliği” yapmaktadır.

Ortak diyebileceğimiz bu ve benzeri noktalar olmakla birlikte din ve medya hem kavramsal hem de kurumsal anlamıyla asla aynı şey değildir. Zaten ne din

²⁹ Tokgöz, a.g.e., s. 94.

³⁰ Aslantürk, Zeki-Amman, M. Tayfun, Sosyoloji, MÜİFVY, İstanbul 1999, s. 280.

³¹ Aslantürk-Amman, a.g.e., s. 282.

sosyologlarının ne de iletişim sosyologlarının böyle bir gayesi ve amacı vardır. Din tamamen kutsal kaynaklı bir bilgi ve yaşam biçimi sistemidir. Medya ise tamamen insan kaynaklı bir bilgi ve yönlendirme biçimidir.

18. yy'dan başlayarak günümüze değin gelen aydınlanma, pozitivism, modernizm, post-modernizm çağlarında toplumsal yapıların sekülerleşmesiyle birlikte dinin yerini birtakım bilimler, kurumlar ve sosyal davranış şekilleri almaya çalışmıştır. Medya da bunlardan bir tanesidir. Kurumsal açıdan din ve medya arasındaki ilişkinin ve bu ilişkinin boyutlarının bilinmesi bu açıdan önemli sayılmalıdır. Bir de bahsedilen toplum bizim toplumumuz gibi batıdaki şekliyle kurumların tam anlamıyla henüz yerini bulmadığı ve bu alandaki kavram kargaşasının had safhada yaşandığı bir toplum olursa konu daha da önem arz etmektedir.

D- TÜRK BASININDA CUMHURİYET GAZETESİ'NİN YERİ

1. Cumhuriyet Gazetesi'nin Tarihçesi

Cumhuriyet Gazetesi, gazetenin isim babalığını yapan Atatürk'ün teklifiyle, gazeteci Yunus Nadi tarafından 7 Mayıs 1924 tarihinde yayına başlamıştır.³²

Yunus Nadi, 1879 yılında Fethiye'nin Seydiler Köyü'nde doğdu. Abalızade Hacı Halil Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Fethiye'de yaptı. Daha sonra Rodos Adası'nda, Ahmet Mithat ve Ebuzziya Tevfik'in sürgün oldukları sırada kurdukları Süleymaniye okulunda okudu. İstanbul'a geldi, Galatasaray Sultanisi'nden mezun oldu. Hukuk fakültesinde okudu.

³² Coşkun, Alev, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mayıs 1997, s. 3; Karaca, Emin, Cumhuriyet Olayı, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, Mart 1994, s. 23-24; Reşid Halid Gönç'ün Koleksiyonundan Bab-ı Âli'nin Hatıra Defteri, (Haz. Ayhan Yetkiner), Gazeteciler Cemiyeti Yay., (I-III), 1984, s. 15; Şapolyo, Enver Behnan, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Güven Mat., Ankara 1971, s. 228; Oral, Fuat Süreyya, Cumhuriyet Basın Tarihi (1923-1973), Ankara, ts., s. 76; İnuğur, M. Nuri, Türk Basın Tarihi (1919-1989), Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1992, s. 64.

21 yaşında iken 1900 yılında Malumat gazetesine girdi. 1901 yılında yazdığı bir yazı nedeniyle, 3 yıl hapis ve sürgün cezasına mahkum edilerek Midilli'ye gönderildi. 1908, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar memleketinde kaldı. Daha sonra İstanbul'a döndü. İkdam ve Tasvir-i Efkâr'da gazeteciliğe yeniden başladı. 1910 yılında Yunus Nadi'yi Selanik'te görüyoruz. İttihat ve Terakki Fırkası'nın yayımladığı "Rumeli" gazetesinde başyazar oldu. Kendi deyimiyle çıraklık ve kalfalık dönemini bu gazetede geçirdi.³³ 1912'de, 32 yaşında Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Aydın Milletvekili olarak girdi. Daha sonra İstanbul'a döndü ve Ebuzziya Tevfik'in Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazmaya başladı. 1913'de Ebuzziya Tevfik'in ölümünden sonra gazete oğulları Velid ve Talha'ya kaldı. Nadi, o sırada gazetenin başyazarıydı. Selanik'te gazetecilik yaparken tanıştığı Mustafa Kemal ile arkadaşlık ve dostluğu, o Sofya'da ateşemiliter iken o kadar pekişti ki gazetede onun fikirlerine de yer veriyordu. Nadi bunu şöyle anlatıyor: " Oradan bana "Tasvir-i Efkâr"a, memleket ve dünya işleri hakkında düşüncelerini yazardı. Mustafa Kemal'in mektup şeklinde gönderdiği bu düşüncelerine gazetede yer verirdim."³⁴

Velid ve Talha Ebuzziya kardeşlerle Mütarekeye kadar birlikte çalıştılar. Daha sonra Ebuzziyalarla arasında fikir ayrılığı ortaya çıktı. Bunun üzerine Yunus Nadi, 1918 yılında "Yeni Gün" gazetesini kurup yayınlamaya başladı. En büyük düşmanı "Tasvir-i Efkâr" oldu. Ebuzziyalarla şiddetli polemiklere tutuştu.³⁵

İstanbul işgal edilmişti. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Anadolu'ya geçerek, direniş hareketini başlatmıştı. Yeni Gün, sansür, baskılar ve zor koşullar altında ulusal direniş hareketini destekliyordu. Bu nedenle işgal kuvvetlerinin ve Damat Ferit hükümetinin düşmanlığını çekiyordu. Bir gün işgal kuvvetleri Yeni Gün'ü bastılar, arama yaptılar. Yunus Nadi atik davranarak kaçmıştı.³⁶ Bunun üzerine Nadi İstanbul güvenli olmadığından Anadolu'ya geçerek mücadeleye devam etmeye karar verdi. 2 Nisan 1920'de İstanbul'dan gizlice ayrılıp Ankara'ya gitti. İstanbul'da yayınladığı

³³ Coşkun, a.g.m., s. 3; Karaca, a.g.e., s. 23-24; İnüç, a.g.e., s. 73-74.

³⁴ Karaca, a.g.e., s. 24.

³⁵ Karaca, a.g.e., s. 25.

³⁶ Coşkun, a.g.m., s. 3.

“Yeni Gün” gazetesini bu kez “Anadolu’da Yeni Gün” adıyla 9 Ağustos 1920 günü çıkarmaya başladı.³⁷ 1921’de Sakarya Meydan Savaşı’ndan önce Ankara’nın boşaltılmasına gerek duyulduğunda Yeni Gün gazetesi matbaasıyla birlikte Kayseri’ye taşındı. Yunus Nadi Ankara’da kalmak zorundaydı. Gazetenin başına Yazı İşleri Müdürü Kemal Salih’i gönderdi.³⁸

“Anadolu’da Yeni Gün”ün dışında Ankara’da Mustafa Kemal tarafından kurulan bir de “Hakimiyet-i Milliye” gazetesi vardı. Her iki gazete de Milli Mücadele’nin sözcülüğünü yapıyordu. Cumhuriyet’in ilanından önce Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü olan Zekeriya Sertel , bu iki gazeteyi daha sonra şöyle değerlendirecekti:

*“O sırada Ankara’da iki gazete çıkıyordu. Biri Atatürk’ün gazetesi “Hakimiyeti Milliye” , ötekisi Yunus Nadi’nin yayınladığı “Yeni Gün”. Her ikisi de çok fakir, çok zavallı birer vilayet gazetesi halinde çıkıyor, derme çatma matbaalarda, gelişigüzel basılıyorlardı. Bugünkü durumlarıyla okuyucuyu çekecek niteliklerden yoksundular. Onun için satışları az, halk arasındaki etkileri sınırlıydı.”*³⁹

Cumhuriyetin ilan hazırlıkları sürerken İstanbul’daki basın, Ankara Hükümeti’ne karşı şiddetli bir tutum içindeydi. Cumhuriyet’in ilanından az önce Mustafa Kemal bunların ılımlı gördüğü yazarlarıyla İzmit’te yaptığı bir toplantıda diyalog kurmaya çalıştı. Ama mümkün olmadı. İstanbul basını bildiğini okumaya devam etti. Bu arada, yeni anayasa taslağı meclise sunuldu ve 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edildi. İstanbul basınının sesi daha da şiddetlenmişti. Ankara’daki yeni cumhuriyet rejimiyle İstanbul basını arasındaki sürtüşme bir türlü bitmek bilmiyordu. İstanbul basını ile Mustafa Kemal arasında 5 Ocak 1924 günü İzmir’de bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya; Tanin’den Hüseyin Cahit Yalçın, Vatan’dan Ahmet Emin, Akşam’dan Necmettin Sadak, İkdâm’dan Celal Nuri ve Ahmet Cevdet katıldılar. Fakat İstanbul basını sürtüşmeye devam ediyordu. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, cumhuriyeti ulusal basının içinde savunacak bir gazete silahıyla İstanbul

³⁷ Karaca, a.g.e., s. 25; Coşkun, a.g.m., s. 3.

³⁸ Selçuk, İlhan, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mayıs 1997, s. 2; Karaca, a.g.e., s. 26.

³⁹ Karaca, a.g.e., s. 27.

basınının karşısına dikilmeyi kafasına koydu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Yunus Nadi'yi çağırarak şunları söyledi:

“Benim “Hakimiyet-i Milliye” ile senin “Anadolu’da Yeni Gün” aşağı yukarı şimdiye kadarki görevlerini yerine getirdiler. Şimdi, İstanbul’da Babiâli’nin göbeğinde cumhuriyet düşmanlarına ve hilafet yanlılarına karşı mücadele verecek bir gazete çıkaralım, adını da “Cumhuriyet” koyalım.” dedi.⁴⁰

Mustafa Kemal’in bu önerisine Yunus Nadi coşkuyla evet diyerek karşılık verdi. Yunus Nadi, o sırada Ankara’da Basın Yayın Genel Müdürü olarak çalışan Zekeriya Sertel’e, İstanbul’da beraber çalışmayı önerdi. Zekeriya Sertel, ABD’de Columbia Üniversitesi’nde gazetecilik eğitimi görmüş genç bir yurtseverdi. Bu görevi tereddütsüz kabul etti.⁴¹

Cumhuriyet’in ilk sayısı 7 Mayıs 1924 günü çıktı. Yunus Nadi ilk sayıda ‘Okuyuculara Sunuş’ yazısında, Cumhuriyet Gazetesi’nin ilkelerini de ortaya koymuştur:

“Cumhuriyet’in siyasi programı isminden belli olduğu gibi, onu yayınlayanların siyasi hayatları da bellidir. Cumhuriyet, Türkiye’de büyük kavgalarla elde edilmiş tarihi bir sonuçtur. Biz bu amaç uğrunda fiilen çalışmış insanlarız. Memlekette bu muzaffer ve galip fikrin çok kuvvetli taraftarları vardır. Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz onun temsilcisi ve koruyucusuyuz. Bu temel düşünce göz önünde tutulduktan sonra kesin olarak söyleriz ki gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de parti gazetesidir. Cumhuriyet sadece cumhuriyetin, bilimsel ve yaygın ifadesiyle demokrasinin savunucusudur.”⁴²

Yunus Nadi, Cumhuriyet’in ilk sayısı çıktıktan 4 gün sonra 11 Mayıs 1924’te “Anadolu’da Yeni Gün” gazetesini yayınlamaya son vererek İstanbul’a yerleşti ve

⁴⁰ Coşkun, a.g.m., s. 3; Karaca, a.g.e., s. 28-30.

⁴¹ Zekeriya Sertel’in konu hakkındaki görüşleri için bk., Karaca, a.g.e., s. 31-32.

⁴² Coşkun, a.g.m., s. 3; İnüç, a.g.e., s. 66.

Cumhuriyet'in başına geçti. Nadi, Ankara'da Yeni Gün'ü çıkarırken birlikte çalıştığı gazetecileri ve yazı kadrosunu da Cumhuriyet'e toplayarak Babıâli basınının ortasında yayınına devam etti. 1 Kasım 1928 günü Latin harfleri kabul edildi. Cumhuriyet de bu tarihten itibaren Latin harflerini kullanmaya başladı. Cumhuriyet'in toplam tirajı o sıralarda 10-15 bin dolayındaydı. Ayrıca Fransızca baskısı da vardı. 30'lu yıllarda Cumhuriyet'in gazeteci ve yazar kadrosu gittikçe genişliyordu. Ramiz ve Mahmut Arif karikatür çiziyorlardı. Mümtaz Faik (Ferik) ve Ahmet Hidayet (Reel) hikayeler yazıyorlardı. Yunus Nadi yerine arasıra M. Mermi, Köprülüzade Mehmed Fuad, Vedat Nedim (Tör), Habib Edip başyazılar yazıyorlardı. Yusuf Ziya (Ortaç) birinci sayfada 'Akisler' başlığıyla fıkralar yazdı. Peyami Safa da 'Server Bedi' takma adıyla çeşitli konularda yazı yazıyordu. Viyana'da öğrenim gören Nadir Nadi, 29 yılının güzünde oradan gönderdiği 'Grimm Biraderler'den çevirdiği masallarının yayınlanmasıyla gazeteye kendini alıştırmağa başladı. 'Alman Halk Efsaneleri' başlığıyla Nadir'in çevirileri yayınlanmaya başladı. Fransızca nüsha hariç ortalama tiraj 20 bindi ve Türkiye'nin en büyük gazetesiydi.⁴³

1934'te Hitler cumhurbaşkanlığı görevini elde etti. Hitler yönetimi ele geçirdikten sonra Türkiye, İran ve Arap ülkelerini zengin ve ucuz hammadde kaynakları olarak görmeye başladı. Naziler Türkiye'ye yönelik politikalarının yanında geniş bir propaganda faaliyetine de giriştiler. Cumhuriyet de Alman Faşizmine umutlarını bağlamış yayınına devam ediyordu. 1934 Ekim ayı sonlarında ilk kez Matbuat Umum Müdürlüğü ile gazete arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Cumhuriyet, Umum Müdürlük tarafından "Devletin genel siyasetine aykırı yayın yapmak" gerekçesiyle 10 günlüğüne kapatıldı. 28 Ekim-6 Kasım 1934 günleri arasına rastlayan bu dönemde Cumhuriyet yayınlanmadı.⁴⁴

Cumhuriyet'te Almanya'yı savunan yazıların yayınlanmasından sonra Milli Şef İsmet İnönü, Ankara garındaki karşılaşmalarında; "Yunus Nadi, Yunus Nadi! Neler duyuyorum, sen Almanlar'dan para alıyormuşsun!" şeklinde çıkışıyor ve kendisini ikaz

⁴³ Karaca, a.g.e., s. 33-51.

⁴⁴ Karaca, a.g.e., s. 86-88; İnuğur, a.g.e., s. 71.

ediyordu. Ve halk arasında Yunus Nadi'nin ismi artık "Yunus Nazi" olarak çağrılmaya başlıyordu. O gün Ankara'dan Nadir Nadi'yi arayan Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper kendisini uyararak; "Nadir, Sabahleyin Ankara Garında geçen olayı duymuşsundur. Bak sana söylüyorum. Bu konuda hiçbir gazetede bir tek satır yazı çıkmayacak. Eğer beni dinlemez de bir şeyler yazarsan derhal Cumhuriyet'i kapatırız." diyordu. Buna rağmen Nadir Nadi'nin 8 Ağustos 1940 tarihli Cumhuriyet'te "Atatürk Gençliğinin Kudreti" başlıklı yazısı çıktı. Yazıda Nadi, Atatürk gençliğinin ülkücü bir gençlik olduğunu, dolayısıyla kendisinin de onlardan biri olarak özel menfaat uğruna yazı yazmayacağını anlatmak istemekteydi. Milli Şef İsmet Paşa, 10 Ağustos 1940 günü çıkacağı Yozgat gezisine hazırlanırken, ilgilileri çağırarak: *"Bu adamlar benimle uğraşmak istiyorlar. Kapatın şu gazeteyi!"* emrini verdi. Cumhuriyet, ikinci kez "devletin genel siyasetine aykırı yayın yapmaktan" 11 Ağustos-8 Kasım 1940 tarihleri arasında tam 90 gün kapalı kaldı.⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, Yunus Nadi yönetiminde, devletin dış politikasına aykırı yayın yapmaktan üçüncü defa 7 Aralık 1941 yılında bir kere daha bir gün süreyle yayınına ara verdi.⁴⁶

28 Haziran 1945 günü Yunus Nadi Cenevre'de öldü. Cumhuriyet Gazetesi'nde artık baba Yunus Nadi dönemi kapanmış, 29 Haziran 1945'ten başlayarak her ikisi de gazeteci olan oğulları Nadir Nadi ve Doğan Nadi kardeşlerin dönemi başlamıştı.⁴⁷

Cumhuriyet, 61 Anayasasından sonra ülkede esmeye başlayan sol rüzgarın etkisiyle yazar kadrosu profilini değiştirmeyi düşünmüştü. Ağabeyi Turhan Selçuk'la birlikte siyasi mizah dergileri yayınlayan İlhan'ın yazılarını Nadir Nadi beğeniyordu. Cevat Fehmi Başkut'la birlikte İlhan Selçuk'un Cumhuriyete alınmasına karar verdiler. 8 Nisan 1962 günü İlhan Selçuk'un Cumhuriyet yazı ailesine katıldığı duyuruldu. Bu dönemdeki Cumhuriyet'te yazar profili şöyleydi: "İlhan'ın karşısında Cevat Fehmi'nin köşesi vardı. İkisinin arasındaki Günün Konuları başlıklı sütunda Feridun Ergin vardı. Sayfa üçte dış politika, Yaşar Kemal'in Bu Pazar köşesi ve Hamdi Varoğlu'nun Pazar Konuşmaları sütunu vardı. Sayfa dörtte Burhan Felek'in Haftanın Şakaları,

⁴⁵ Karaca, a.g.e., s.116; İnuğur, a.g.e., s. 72.

⁴⁶ İnuğur, a.g.e., s. 72.

⁴⁷ Karaca, a.g.e., s. 123-125; İnuğur, a.g.e., s. 184.

Okuyucularla Başbaşa sütunu ve Bulmaca bulunuyordu. Öteki sayfalarda ise haberlerin devamı, küçük ilanlar ve spor haber yazıları vardı.” İlhan Selçuk kısa sürede Cumhuriyet’in en çok okunan ve beğenilen yazarlarından oldu. 12 Mart’a yaklaşan dönemlerde Cumhuriyet Marksist kökenli tüm solcuların okudukları bir gazete haline geldi. Birtakım insanların gözünde adı solcu gazeteye-komünistlerin gazetesine çıkmıştı.⁴⁸

12 Mart 1971 günü Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları iktidardaki Adalet Partisi hükümetine 3 maddelik bir muhtıra vererek onların hükümetini düşürdü. Yerine çoğunluğu meclis dışından teknokratlardan olmak üzere CHP ve AP’den alınan üyelerle Nihat Erim’in başbakanlığında bir kabine kuruluyordu. Bunlara rağmen olaylar durdurulamayınca Nihat Erim kabinesi 26 Nisan 1971 günü 11 ilde Sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetim altındaki illerden biri olan İstanbul’un Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türein’ün ilk uygulamalarından biri 27 Nisan 1971’deki “Hoş geldin Tanzimat Kafası” ile “İsa, Musa ve Cart, Curt Üzerine” başlıklı yazıları yüzünden İlhan Selçuk’u ve yazı işleri müdürü Oktay Kurtböke’yi tutuklayarak gazeteyi 10 gün kapatması oldu.⁴⁹

Kız kardeşleriyle arası açılan Nadir Nadi, bir süre gazetenin yazarlığından ve yönetiminden ayrıldıktan sonra işlerin iyiye gitmemesi ve tirajın önemli halde düşmesi sonucunda annenin de araya girmesi ve kardeşlerin uzlaşmasıyla yeniden yazmaya başladı. Bu haber; “Cumhuriyet yeniden Nadir Nadi’nin yönetiminde” başlığıyla 20 Temmuz 1972 günkü gazetede yer aldı. Bu dönemde Nadir Nadi yönetimindeki Cumhuriyet yazarlarından bir kısmı şunlardı: “Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cavit Orhan Tütengil, Tarık Zafer Tunaya, Aslan Başer Kafaoglu, Muammer Aksoy, İlhan Arsel, Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Nermin Abadan, Uğur Alacakaptan, Afet İnan, Erdal Atabek, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat, Hıfzı Topuz, Sabahattin Eyüboğlu ve diğerleri.”⁵⁰

⁴⁸ Karaca, a.g.e., s. 139-141.

⁴⁹ Karaca, a.g.e., s. 138.

⁵⁰ Karaca, a.g.e., s. 154-155.

12 Eylül 1980’de ihtilal olduktan sonra, 12 Eylülcülerin dikkatini çeken bir yazıyı İlhan Selçuk kaleme aldı. Cumhuriyet Gazetesi’nin 11 Kasım 1980 tarihli nüshasının Pencere isimli köşesinde “Kemalizm İdeolojisi Muz mudur?” başlıklı yazıda Atatürk’e dil uzatıldığı gerekçesiyle ikinci bir emre kadar basın ve yayını yasaklanmıştır. Kapatılma cezası on gündü. 22 Kasım 1980 Cumartesi yeniden çıktı. 24 Ocak 1983’te Cumhuriyet yeniden kapatıldı. Kapatılma nedeni 13 Ağustos 1961’de yayınlanan Nadir Nadi’nin “Tuhaf Bir Tasarı” başlıklı yazısının, 23 Ocak günü tekrar yayınlanmasıydı. 19 Şubat günü Cumhuriyet yeniden yayına başladı. Nadir Nadi yazılarını seyrekletirmişti. En son yazısını 7 Mayıs 1988’de yazdı. Sağlık durumu kötüleşmeye başlayınca gazeteye uğrayamadı. 20 Ağustos 1991’de öldü.⁵¹

Nadir Nadi öldükten sonra Cumhuriyet’in yönetiminde; yayın kurulu ile yazı işleri arasında birtakım problemler baş gösterdi. Bunun üzerine İlhan Selçuk, Berin Nadi, Uğur Mumcu gibi yazarlar görevlerinden istifa ettiler. Bu istifaları başka istifalar takip etti. Cumhuriyet’te meydana gelen bu depremden sonra birtakım yazarların ve entellektüellerin girişimiyle insanlar gazete almamaya çağrılarak bir tavır ortaya koydu. Bu da gazetenin 130-120 binlerde seyreden tirajını birkaç gün içinde 60 binlere düşürdü. 14 Mart 1992 Cumartesi günü Gazeteciler Cemiyeti’nin Burhan Felek salonu, 5 Kasım 1991’de gazeteyi terk eden kesimin Yaşar Kemal’in hakemliğinde düzenlediği “Cumhuriyet’i nasıl kurtaralım” toplantısına sahne oldu. Bir grup işadamı, yazar ve sanatçı yayınladıkları bildiride Cumhuriyet Gazetesi’nin içinde bulunduğu krizi atlatması için en az bir ay süreyle hergün iki adet gazete satın alma kampanyası başlattı. 8 Nisan 1992 günü Cumhuriyet Gazetecilik ve Matbacılık A.Ş.’nin genel kurulunun yapılacağı duyuruldu. Genel kurulda hissedarlardan Lale Tokuş tercihini Nadilerden yana kullanınca Kemalistlere Cumhuriyetin kapısı yeniden açılmış oldu.⁵²

Bu gelişmelerden sonra Cumhuriyet’in bugünkü kadrosunu da oluşturan ekip gazeteyi yayınlamaya devam etti.

⁵¹ Karaca, a.g.e., s. 189-193; İnuğur, a.g.e., s. 476 vd.

⁵² Karaca, a.g.e., s. 218-219.

2. Cumhuriyet Gazetesi'nin toplumsal etkisi

Cumhuriyet Gazetesi'nin yukarıda aktarmaya çalıştığımız tarihçesinden de anlaşılacağı gibi Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle yaşıt olan bu gazete Türk Basın Tarihi'nde önemli bir yer tutmaktadır.⁵³

Şapolyo'nun, İnüğur'un ve Oral'ın da belirttiği gibi Cumhuriyet Gazetesi, Atatürk ilkelerine bağlı olarak rejimin kuvvetlenmesine bütün varlığı ile çalışmaktadır. Sosyal adaletin sağlanması için çalışmakta, ekonomik makalelerde halka dönük bir yayın politikası izlemektedir.⁵⁴

Cumhuriyet Gazetesi, kurulduğu günden bugüne kadar zaman zaman dünya fikir tarihinden de etkilenmiş (Faşizm, Ulus-Devlet vb.), fakat genelde pozitivist, modernist, aydınlanmacı, laik, milliyetçi solcu ve kemalist yayın çizgisini sürdürögelmiştir. Gazete yayınlandığı günden beri genelde fikir elitleri diye isimlendirilen entellektüeller ve yüksek bürokratlar tarafından okuna gelmiş, daha çok bu kesim üzerinde etki kurabilmiştir.

Türkiye tarihinin zor dönemleri olarak nitelendirebileceğimiz darbeler dönemlerinde Cumhuriyet Gazetesi çoğunlukla bu darbelerin karşısında yer almış, bu yüzden neredeyse her darbe döneminde kapatılmış, ancak dünyada özgürlüklerin gelişmeye yüz tuttuğu, liberalizmin ve demokrasinin yükselen değeri olduğu yakın geçmişte darbeleri de savunabilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi bunlardan bir tanesidir.⁵⁵

Cumhuriyet Gazetesi'nin dine bakışı, yukarıda belirttiğimiz yayın çizgisinde sahip olduğu çizgiden dolayı her zaman mesafeli olmuş; yayın politikasına paralel olarak din toplumsalın içinde yer almaması gereken, temelde hümanist felsefeye dayalı, kişinin vicdanıyla sınırlı, alt ve orta tabakanın kârı, psikolojik bir yaklaşım olarak ele

⁵³ Uzunyaylalı, M.Talât, Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Basının İslamiyet'e Bakışı, Ahd Yay. s. 118.

⁵⁴ Şapolyo, a.g.e., s. 230; Oral, a.g.e., s. 76; İnüğur, a.g.e., s. 478-479.

⁵⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İnüğur, a.g.e., s. 380 vd.

alınmak istenmiştir. Dinle ilgili haberlerin birtakım özel zamanlarda (ramazan, hac, tarikatların yükselişı, türban olayları, irtica vb.) dikkat çekmesi bunun en açık göstergesidir.

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET GAZETESİ VE DİN

A- DİN VE TOPLUMSAL HAYAT

1. İbadetler

Zamana bağılı olarak yapılan oruç, hac, kurban gibi ibadetler Cumhuriyet Gazetesi tarafından genelde bu ibadetlerin yapıldığı zamanlarda ele alınmıştır. Bunun yanında, namaz ve Türkçe ibadet gibi konular eğer medya organlarında birtakım kimseler tarafından tartışılıyorsa gazetenin ilgisini çekebilmiştir. Aşağıdaki sıralandırma, İslam'ın beş temel şartı olan kelime-i şahâdet, namaz, oruç, zekat, hac şeklindeki klasik öğretilerde yapılan sıralandırmadan hareketle değil, incelenen konuların gazetede ki yoğunluğu göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu sıralandırmanın niye bu şekilde yapıldığı ibadet bölümünün sonunda yapılan değerlendirmede izah edilmiştir. Şimdi bu bölümle ilgili tartışmaları alt başlıklar halinde inceleyebiliriz.

a) Ramazan ve Oruç

“Kazan'ın ramazan genelgesi intikamı” başlığıyla verilen haberde, dönemin Adalet Bakan'ının, Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu mesai saatlerinin iftar saatine göre ayarlanması hakkındaki karara itiraz eden ve yürütmeyi durdurma kararı aldırarak bir mahkeme yazı işleri müdürüne karşı açtığı soruşturma emri haber yapılmış, konuyla ilgili haber iç sayfalarda detayıyla beraber açıklanmıştır.¹

“Zonguldak Müftüsüne tepki yağıyor” başlığıyla verilen haberde, müftünün oruç tutmayanları Bulgar ve Rum tohumuna benzetmesi, onları hayvanlarla bir tutması birkaç yetkilinin demeçleriyle beraber eleştirilmektedir. Haberde müftü ile ilgili birtakım suçlamalarda bulunulmuş, fakat konuyla ilgili müftünün ve cemaatin demeçlerine yer verilmeyerek taraflı bir habercilik yapılmıştır.²

¹ CG, 27.02.1997, s. 1 ve 4.

² CG, 17.01.1997, s. 15; bkz. Ek: XXV.

“Laik devlette zorunlu oruç” başlığıyla verilen haberde, koalisyonun RP kanadına bağlı olan bazı devlet kurumlarında Ramazan dolayısıyla öğle yemeklerinin kaldırılmasının bu kurumlarda çalışan bazı sendikalı üyeler tarafından *“yasakçı zihniyetin”* bir işi olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Haberde verilen demeçte, bazı devlet dairelerinde gerçekleşen bu uygulamanın, *“laik bir cumhuriyette insanların dini inançlarını sorgulamaya”* yönelik bir uygulama olduğu aktarılmıştır.³

“Yüksek yargıçtan uyarı: Bunun bir adım ötesi Cuma namazı izni, daha ötesi şeriattır” başlığı ve *“Ramazan mesaisi yasal değil”* manşetiyle verilen haberde, Ramazan dolayısıyla yapılan düzenlemenin 657 sayılı yasaya birkaç yönden uymadığı belirtilmiş, konuyla ilgili ismi verilmeyen bir yargıcın eleştirileri aktarılmış ve yine aynı yargıca ait olduğu söylenen şu sözlerle haber bitirilmiştir:

“Bunlar tek tek olaylar olarak değil, bir bütün olarak değerlendirdiğimizde laik cumhuriyetin din devleti haline dönüştürülmesine yönelik olarak değerlendirilmelidir. Din ve devlet işleri birbirine bu kadar yaklaştırılırsa rejim tehdit altında demektir.”⁴

Bu haberde Ramazan ayıyla ilgili bir sosyal düzenleme ve insan hakkının nasıl bir rejim sorunu olarak sunulduğu ve bu şekilde bir kamuoyu oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

“Eşinin dilini emen oruçlu koca” başlığı altında İlhan Selçuk, bir televizyon programındaki din bilginlerinin (Ali Rıza Demircan, İsmail Nacar, Yaşar Nuri Öztürk) ramazanda oruç tutan kişinin orucunun bozulup bozulmayacağı konusundaki fıkhi hüküm hakkındaki tartışmalarından yola çıkarak birtakım eleştirilerde bulunmaktadır. Bu tartışmaların *“akılla”* ve *“hoşgörülle”* bağdaşmadığını ve din adamlarının asık suratlı olduğunu belirterek tepkisini şu şekilde dile getirmektedir:

“ Televizyonda din bilgini veya uzmanı ya da hoca diye anılan kişiler ekrana çıkarılıyorlar; bu tür tartışmalar reyting rekorları kırıyor; ben de elimden geldiğince

³ CG, 18.01.1997, s. 5.

⁴ CG, 21.01.1997, s. 3.

izlemeye çalışıyorum. Televizyon ekranı toplumun aynasıdır; ama son günlerde bu ayna lunapark aynasına döndü. Bu tür programlara çıkan hızlı Müslümanlar arasında güler yüzlü birisine rastlamadım. Suratlar tümünden asık.. Kaşlar çatık.. Kişi kendi kendisiyle kavgalı.. Tedirgin.. Tepkili.. Yüz gergin, gözler çakmak çakmak, adam karşısındakini bir kaşık suda boğuverecek, Müslümanlığı sağa sola höt zöt için namluya basılmış barut gibi kullanıyor, hoşgörünün yanından geçmemiş, gerçeklere gözünü yumduktan sonra açıyor ağzını... Oysa inanmış insanın güler yüzlü, huzurlu, dengeli, hoşgörülü olması beklenir, değil mi?..”

Yazar, baş tarafta saçma sapan olarak nitelediği bir ortaçağ tartışmasının mihenk sözleriyle yazısını bitirmektedir: “*Sahi, meleklerin kanatları var mıydı?..*”⁵ Yazarın, oruçla ilgili bir tartışmadan yola çıkarak din adamlarının asık suratlı, çatık kaşlı olmak yerine güler yüzlü olmalarına dair beklentisi dikkat çekicidir.

“*Alenen yiyecek yasaklanmıştır*” başlığıyla verilen haberde, bir ilçedeki devlet dairelerinde alenen yiyecek içmenin yasaklandığı, bu uygulamanın sanki Afganistan’daki Taliban yönetiminin uygulamalarını çağrıştırdığı ve konuyla ilgili yasal girişimlerin uygulanması gerektiği belirtilmiştir.⁶

b) Kurban ve Kurban Derisi

“*Kurban derisi THK’nın*” başlığıyla verilen haberde, kurban derisi, zekat ve fitre toplama yetkisinin Yargıtay kararıyla sadece THK’da olmasına rağmen bazı “köktendinci vakıfların” apartmanlara zarf bırakmaları ve kurban derisi talep etmeleri eleştirilmiştir. Haberde köktendinci kavramıyla ne kastedildiği ve bu şekilde isimlendirilen vakıfların hangileri olduğu açıklanmamıştır. Haberin iç sayfadaki devamında da aynı üslup korunmuş olmakla birlikte sadece bir vakfın ismi verilmiştir. Haberdeki üslupla bütün vakıfların köktendinci olduğu imajı çizilmiştir.⁷

⁵ CG, 12.01.1997, s. 2.

⁶ CG, 26.01.1997, s. 13.

⁷ CG, 09.04.1997, s. 1 ve 17.

“Dincilerin deri çabası boşuna” manşetiyle birinci sayfadan kalın puntolarla verilen haberde, İçişleri Bakanlığı’nın Kurban Bayramı’nda deri toplanması ile ilgili genelgesi belirtilmiştir. Haberin iç sayfadaki devamında birtakım yetkililerin konuyla ilgili demeçlerine yer verilmiş, bununla beraber *“şeriatçı basın”*, *“köktendinci vakıf, yurt ve Kuran kursları”* gibi ifadelerle başvurulmuş, bu ifadelerle hangi kurumların kastedildiği açıklanmamıştır.⁸

“Deri için sahtecilik yapıldı” manşetiyle birinci sayfadan kalın puntolarla verilen haberde, yasak olmasına rağmen bazı kurumların kurban derisi topladıkları belirtilmiş ve ilgili kurumların isimleri de verilmiştir. Haberin ilk ve iç sayfalarında *“irtica”*, *“şeriatçı kuruluşlar”*, gibi isimlendirmeler yapılmış, fakat kavramların içi doldurulmamıştır. Haberde ayrıca birtakım genellemeler yapılarak haber aktarımı yerine haber yönlendirmesinde bulunulmuştur.⁹

“Kurban derisi bağışi serbest” başlığıyla verilen haberde, İçişleri Bakanı’nın yayınladığı genelgeye rağmen kurban derilerinin istenilen yere verilebileceğine ilişkin demeci eleştirilmiştir. İç sayfada ise bir siyasi yetkilinin kurban ibadetiyle ilgili;

“Kurban Bayramı, Müslümanlıktan gelen bir gelenektir. Kurban kesen kişi, etini, derisini ister yer ister dağıtır. Bunun kurallarını TBMM değil din koyar. Bunun dünyada hiçbir cezası yok. Azınlıkta olan birileri, bize, bu inancı yaşamayın, diyor.”

demeci yorumsuz olarak verilmiştir. Bu haberde de *“islamcı”*, *“şeriatçı”* gibi kavramlar kullanılmıştır.¹⁰

Sıfır Noktası köşesinde, Oral Çalışlar imzasıyla *“Sokaklarda Kurbanların Kesilmediği Günlere”* başlığını taşıyan gazete fikrasında, yazar, kurban ibadetini kendi düşüncelerini ve bilgilerini göz önünde bulundurarak birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yazar, fıkroda;

⁸ CG, 18.04.1997, s. 1 ve 17.

⁹ CG, 19.04.1997, s. 1 ve 17.

¹⁰ CG, 20.04.1997, s. 1 ve 17.

“Kurban kesme geleneğinin, tektanrılı dinlerden çok eski bir tarihi var. Antik çağlarda kadın, kız ve çocuklar kurban edilirdi. Bu vahşi gelenek adım adım değişti ve giderek hayvan kurban etmeye dönüştü. Özellikle Müslümanların bir kesimi bu kurban geleneğini ısrarla sürdürdü.”

diyerek bu ibadeti eleştirmektedir. Yazar, yazısında 1400 sene evvelinden günümüze kadar hem de din adına gerçekleştirilen bu geleneğin artık gereksiz olduğuna, fakat bu gereksizliğe ve 1400 senedir birçok şeyin değişmesine rağmen bu geleneğin değişmemesinin toplumun kültürüyle, daha da öte toplumun ruh sağlığıyla ilgili olduğuna inanmakta ve yazısını şu temennilerle bitirmektedir:

“Bundan kurtulmak zorundayız. Hiç olmazsa belediyelerin işe el koyarak kurbanların mezbahalarda kesilmesini sağlamaları gerekir. Her şeye kadir devlet, bu vahşi adeti en azından sokaklardan kaldırmak için neden harekete geçmiyor? Neden kolunu kıpırdatmıyor? Herhalde var bunun da bir hikmeti.”¹¹

Yazarın bu fıkrası bilgilendirme amacı taşımaktan ziyade şahsi mülahazalarına dayanmaktadır. Bireylerinin çoğunun Müslüman olduğu bir toplumda, bu topluluğun bireylerinin önem verdiği bir ibadeti, hem “vahşi” (3 yerde geçmektedir) hem de “gelenek” (5 yerde geçmektedir) olarak kabul etmektedir.

c) Hac

Bir milletvekilinin küçük yaşlardaki oğluyla beraber hac kıyafetleri giymiş bir şekilde çekilmiş olan resimleriyle ve “*hacca çok gitmek riyakârlıktır*” başlığıyla verilen haberde, eski Diyanet İşleri Başkanı Lütü Doğan’ın hac konusundaki, hacca herkesin “*kendi helal parası*” ile gitmesi gerektiğini belirten demecine yer verilmiştir. “*Milletvekillerinin hac çıkarması*” ile ilgili Cumhuriyet’in sorularını yanıtlayan Doğan’ın konuya ilişkin eleştirileri çoğunlukla yorumsuz olarak aktarılmış ve haber yine Doğan’ın baş tarafta yer alan şu sözlerinin tekrarıyla bitirilmiştir: “*Türkiye’nin*

¹¹ CG, 05.03.2001, s. 4; bkz. Ek: XXVII.

*açmazları bu kadar çokken nafileden hacca gitmek riyakârlıktır.”*¹² Haberde geçen *“hac çıkarması”* tamlaması ve Doğan’ın açıklamasının başlık olarak seçilmesi gazetenin ideolojik tavrını açığa çıkartmaktadır.

“Hacda karaborsa” başlığıyla verilen haberde, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’ın Mekke’de yaptığı basın toplantısında söyledikleri hem ilk sayfada hem de iç sayfada yorumsuz olarak aktarılmıştır.¹³

“Hac riyakârlığı” manşetiyle birinci sayfadan büyük puntolarla verilen haberde, Başbakan’ın ve bazı milletvekillerinin çokça hacca gitmeleri, bazı siyasiler tarafından eleştirilmiş ve bu türlü gezilerin *“şova dönük olduğu”*, *“siyasi rant için olduğu”* ifade edilmiştir. Haber, siyasi bir yetkilinin bu şekilde hacca gidenlerin sevap kazanmak yerine günah işleyecekleri yönündeki kanaati ile bitirilmiştir.¹⁴

“Cinsel ilişkinin bedeli deve kesmek” başlığıyla verilen haberde, Suudi Arabistan’da dağıtılan broşürlerde hacda seks konusuna açıklık getirildiği, konunun hacılara dağıtılan broşürlerde yer aldığı, bunun ise birtakım hurafelerden kaynaklandığı kitaptan alıntılarla aktarılmıştır. Konuyla ilgili olarak dağıtılan bu broşürlerin kimler tarafından dağıtıldığı, broşürün yazarının kim olduğu belirtilmezken herhangi bir din uzmanına da danışılmadığı görülmektedir.¹⁵

“Hacda kadınların dikkat edeceği hususlar” başlığını ve Oral Çalışlar imzasını taşıyan makalede, bir gazetenin (Milli Gazete) yazarının kadınların hacda dikkat etmesi gerektiğini söylediği kurallar eleştiriliyor. Yazar, *“Bu gazetenin bir erkek yazarı, kadınları hizaya sokabilmek amacıyla talimatlar veriyor, uyarılarda bulunuyor.”* değerlendirmesinde bulunuyor. Makalede, yazarın kadını bir cinsel tema olarak ele alması eleştirilerek şu görüşlere yer veriliyor:

¹² CG, 14.04.1997, s. 1 ve 17.

¹³ CG, 14.04.1997, s. 1 ve 17.

¹⁴ CG, 15.04.1997, s. 1 ve 17.

¹⁵ CG, 18.04.1997, s. 3; bkz. Ek: XXVI.

“Ayrıca kadınlar, erkeklerle otel odalarında çay kahve de içmeyeceklermiş. Bunu yalnız hacda değil, hiçbir yerde yapmamaları gerekiyormuş. Erkekle kadının bir araya gelmeleriyle, hemen bir cinsel tahrik olacağı düşüncesine ne demek gerekir bilemiyorum. Akıl fikir uçkurda. İki ayrı cinsten insanın dost olarak, arkadaş olarak bir arada bulunmaları, sohbet etmeleri, fikir alışverişinde bulunmaları bu kafalara göre tam bir felaket.”

Makalede, “*Ne diyor Refah Partisi’nin keskin kalemi*” ve “*Refahlı yazar kardeşimize göre*” gibi ifadelerle bir siyasi partiyle yazar arasında paralellik kuruluyor, hem yazarın hem bu partinin fikirleri beraberce eleştiriliyor:

“ ‘Çocuktan al haberi’ diye bir atasözü vardır. Refahçıların da ne düşündüğünü öğrenmek istiyorsanız, ya Cuma günleri camiye gidip vaaz dinleyin ya da Milli Gazete’nin yazarlarına arada bir şöyle göz atın. O zaman gerçeği göreceksiniz.”¹⁶

Burada tespit edilmesi gereken bir ima var. O da Cuma günleri camilerde yapılan vaazın ve bu vaazlarda devletin ilgili kurumlarınca görevlendirilen görevlilerin (Müftü, Vaiz vb.) bir genelleme yapılarak Milli Gazete ve Refah Partisi düşüncesiyle paralellik arz ettiği imasıdır.

d) Namaz

“*Cezaevinde namaz baskısı*” başlığıyla verilen haberde, bir hükümlünün beyanatlarına dayanarak cezaevindeki uygulamalardan bahsedilmekte, cezaevinde gruplaşmaların olduğu, bu grup liderlerinin hükümlülere fiziki ve psikolojik baskı uyguladığı, namaz kılmayanlara işkence yapıldığı, birtakım tutuklulara “*imam olma*” ve “*korucu kıızıyla evlendirme*” gibi vaatlerde bulunulduğu belirtilmektedir. Gazete, tepkisini “*hükümlüler şeriatçı örgütlenmeden şikayetçi*” değerlendirmesiyle dile getirmektedir.¹⁷

¹⁶ CG, 16.04.1997, s. 4.

¹⁷ CG, 13.06.1997, s. 3.

“Şeriat sahaya çıktı” manşetiyle birinci sayfadan verilen haberde, bir futbol takımının şampiyonluk kazanması sonucu sahada şükür namazı kılması haber yapılmıştır. Habere konu olan eylem, gazete ve görüşleri aktarılan yetkililer tarafından, “dini esaslarla yönetilen ülkelerde bile olmayan” (Cumhuriyet), “laik düşünceden uzak ve anti-laik” (Futbol Federasyonu), “fanatiklik” (Diyanet İşleri Başkanvekili), “şükür namazı” (namazı kıldıran kişi), “namaz kılmak” (teknik direktör) kelimeleriyle ifade edilmiştir. Gazete, haber yaptığı olayı, “sahalarda sergileniyor”, “tepkiler büyürken”, “soruşturma açıldı” fiilleriyle ifade etmiştir.¹⁸ Gazeteye konu olan haber hakkında yapılan isimlendirmeler, haberde kullanılan fiil yapıları ve imalar, gazetenin ve olayla ilgili görüşleri aktarılan kişilerin konuya eleştirel yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Pencere köşesinde İlhan Selçuk imzası ve “futbol namazı” başlığıyla yer alan fıkrada gazetede bir gün önce haber yapılan şükür namazıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Makalede, sahada şükür namazını kılan futbolcular Müslümanlığı spora alet ettikleri için eleştirilmiş, konuyla ilgili din bilginlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Yazar, makalesini “Sen bizi, Müslümanım diye Müslümanım diye İslamı tepeleyenlerden kurtar yarabbi!..” satırlarıyla sona ermiştir. Ayrıca makalede doğrulanmamış bilgilendirmeler de yapılmıştır. Örneğin, “Sorunun temeline bakarsanız İslamda futbol günahdır, haramdır; topa vurmak Hazreti Ali’nin kellesini tekmelemekle eşanlamalı sayılır. Futbol bid’attir.”¹⁹ Yazar, burada İslam’da hiçbir temeli olmayan birtakım uydurma şeyleri, İslam’ın temeli gibi aktarmakla kalmamakta, aynı zamanda sahası olmayan bir mevzuda “günahdır, haramdır, bid’attir” gibi dinde hüküm ifade eden fiilleri kullanıp fetva vermekle yanlış bilgilendirme ve yönlendirmede bulunmaktadır. Yani eleştirdiği hatayı kendisi tekrarlamaktadır. Bu haberde de görüldüğü gibi haberde kullanılan bilgilendirmeler (enformasyon), yazarın fikir yapısını ortaya çıkarmaktadır.

¹⁸ CG, 16.05.2001, s. 1 ve 17.

¹⁹ CG, 17.05.2001, s. 2.

e) Türkçe İbadet

“*Türkçe tapınma üzerine...*” başlığını ve Mustafa Ekmekçi imzasını taşıyan yazıda yazar, Atatürk’ün Adalet bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt’un 20 Mart 1933’te Anadolu gazetesinde çıkan “*Türkçe İbadet*” isimli makalesini, “*güncelliğini ve sıcaklığını koruduğu*” değerlendirmesiyle beraber köşesine taşıyor. Makalede, ezanın, duanın, ibadetin Türkçe olması gerektiği, buna karşı çıkanların sarıklı yobazlar ve yalancı dindarlar olduğu, bu uygulamanın kısa sürede bütün yurt çapında yayılacağı, buna uymayanların mağlubiyetlerini eninde sonunda görecekları belirtiliyor. Ayrıca makalede, ibadetin Türkçeleştirilmesi uygulamasının sadece Kuran’ı anlama açısından değil aynı zamanda Türk milliyetçiliği açısından da önemli olduğu üzerinde duruluyor. Makaleyi özetleyen paragraflardan bir tanesi şu:

*“Türk milleti için Kuran’ı Türkçe okumak, camilerde bütün ibadeti, duaları Türkçe yapmak, yalnız dini bilip anlama noktasından değil, fakat milli bakıma göre de bir zarurettir. Din Arapça telkin edildikçe Türk milliyetçiliği için bir zaaf olacaktır. Bunu halletmek lazımdır. Alman milliyetçiliğine en büyük hizmet edenlerden birisi de Lötr (Martin Luther 1483-1546) olmuştur. Çünkü İncil’i Almanca okutmuştur.”*²⁰

Cumhuriyet Gazetesi’nde 1997-2001 Ocak-Haziran günlerinde ibadet konusu ile ilgili çıkan yazıları değerlendirmek gerekirse, ilk göze çarpan şey ibadetle ilgili haberlerin zamana bağlı olarak ele alındığı ve bu zamanlarda yayınlandığıdır. İncelediğimiz yazılarda da rahatlıkla görüleceği gibi bu tip yazılar, kurban, oruç, ramazan, hac, cuma namazı gibi belli zamanlarda ifa edilen ibadetlerle ilgilidir. Bu yaklaşım, incelediğimiz gazetenin ibadetlerle ilgili konularda sadece haberlendirme görevini yaptığını gösterir. Başka bir deyişle, ibadetlerle ilgili haberler, Cumhuriyet Gazetesi’nin sadece belli zamanlarda, haber yapma amacıyla ilgisini çekmektedir. Bölüm başında ifade ettiğimiz şekilde, oruç gibi, kurban gibi, Cuma namazı gibi ibadetler, beş vakit namaz gibi diğer ibadet ritüellerinden daha fazlaca ele alınmıştır. Bunun nedeni, oruç, kurban, Cuma namazı gibi ibadet şekillerinin toplumsal yönden daha çok kabul görmesi olarak ifade edilebilir. Cumhuriyet Gazetesi de toplumda genel

²⁰ CG, 02.03.1997, s. 6.

kabul gören bu ibadetleri, belirtilen açıdan hareketle daha çokça ve değerlendirilebilir bir tarzda ele almıştır. Ayrıca gazetenin, şova ve gösterişe dönük, Türkiye'nin kuruluş felsefesine aykırı olarak ve başkalarının ibadet etmeme hakkını ihlal edebilecek tarzda gerçekleştirilen ibadetler hususunda son derece hassas olduğu da dikkat çekmektedir.

İncelenen haberlerde, haberin kimyası olarak gösterilen 5N+1K kuralına (Ne, Nerede, Ne zaman, Niçin, Nasıl+Kim) genelde uyulduğu görülmüştür. Gazetenin, bu altı sorudan genelde Kim ve Ne sorusunun cevabını haberlere başlık yapması, bu tür haberleri birinci sayfadan vermesi, gazetenin kimliğini çözmesi bakımından önemli ipuçları vermektedir.

Yazıların üslubu ve yazıların bağlamları da gazetenin veya yazarın niyetini ortaya çıkarması açısından önemlidir. Din ile ilgili incelenen haberlerde çoğunlukla eleştirel bazen de yalın bir üslup kullanılmış, aktarımlarda genellikle benimsenen görüşler nakledilmiştir. Bağlama gelince, yazılarda haberle direkt alakası bulunmayan değiniler sıklıkla kullanılmıştır. İncelenen haberlerde dikkati çeken bir başka nokta da; ibadetlerle ilgili konularda uzman akademisyenlerin görüşlerine çok az başvurulmuş olmasıdır.

2. Din ve Siyaset İlişkisi

Cumhuriyet Gazetesinde, din kurumu ile ilinti kurularak çıkan yazıların en çoğu bu bölümü oluşturmaktadır. Bu çokluğun analizi ve sebepleri değerlendirme bölümünde verilecektir. Şimdi incelenecek yazı örneklerini görelim.

a) Siyasal İslam

Tırmık isimli köşesinde “*Siyasal (Olmayan) İslam*” başlığıyla Aydın Engin, Türkiye’de Siyasal İslam’ın Refah Partisi tarafından temsil edildiğini, Siyasal İslam’la ilgili tartışmaların bu partinin bazı tartışmalı konuları gündeme getirmesiyle veya geri çekmesiyle alevlenip söndüğünü, bunun da tartışmayı yüzeyselleştirmekten başka bir

işe yaramadığını ileri sürmektedir. Ayrıca fıkrada Müslüman demokrat terimi ele alınarak bunun da gerçeği yansıtmadığı Batı Avrupa'daki Hristiyan demokratların oluşum süreciyle karşılaştırılarak anlatılıyor. Yazar, Avrupa'da Aydınlanma çağıyla beraber birtakım savaşlar yaşandığını, burjuva devrimiyle beraber kilise ile bir hesaplaşma dönemine girildiğini, Hristiyanlık'ın kilisesine dönerek siyasal ve sosyal yaşamı düzenleme hakkını yitirdiğini, Hristiyan demokrat partilerin bu süreçlerden geçerek oluştuğunu belirtiyor. Buna karşılık, bizde camiyle böyle bir hesaplaşmanın yaşanmadığını, İslamiyet'in ticaretten siyasete, giyim-kuşamdan eğitime kadar sosyal hayatı tümüyle düzenleyen bir kurallar sistemi olduğunu, bu kuralların tartışmasının, eleştirmesinin olamayacağını, dolayısıyla siyasal olmayan bir İslam'ın mümkün gözükmeyeceğini belirtmektedir.²¹

Kısacası yazara göre, kişinin vicdanında kalan eyleme dönüşmeyen her şey dini olanı, kişinin vicdanında kalmayıp eyleme dönüşen, toplumsal yönü bulunan her şey de siyasal olanı ifade etmektedir. Dolayısıyla yazar, dinin vicdanın dışına çıkarılmaması gerektiği sonucuna varmaktadır.

Oral Çalışlar, "İlmli İslam, Çağdaş Müslümanlık" başlığıyla çıkan bir yazısında, Türkiye'de bazı siyasi oluşumların tartışılır hale gelmesiyle beraber İslamiyet'in iki temel cepheye bölündüğünü ileri sürmektedir:

*"Birinci cepheye "çağdaş Müslümanlık" diyebiliriz. Bu Müslümanlık, İslam'ın reformcu uygulamasına dayanıyor. Bu Müslümanlığın, iki temel ayağı var, birincisi; Alevilik, ikincisi; Sünniliği çağdaş değişimin ışığında yaşamlarına uygulayan Hanefilerin bir kesimi. Çağdaş İslam'ın dışındaki cepheye de "siyasi İslam" adı veriliyor. Siyasi İslam, Müslümanlığı kitabı ve dogmatik bir şekilde yorumluyor. Yaşamın bütün alanlarına ve özellikle kamu alanına bu dogmatik anlayışı taşımak ve hakim kılmak istiyor."*²²

Yazara göre, siyasi İslamcı akımlar, kullandıkları araç ve yöntemlerine rağmen ortak bir hedefte birleşiyorlar. O da, din devleti kurarak, herkesi Allah'ın emirlerini

²¹ CG, 02.02.1997, s.5; bkz. Ek: XXVIII.

²² CG, 09.03.1997, s. 4.

yerine getirmek zorunda olduğu bir sisteme zorlamak. Yazar, yazısında, Aleviliğin İslam'ın reformist yorumu olduğunu şu şekilde dile getiriyor:

“Aleviler, İslam'ı dogmatik yorumlamıyor ve dogmatik uygulamıyorlar. Onların tapınma ve zikirleri çok farklı ve çok esnek. Namaz kılmak, hacca gitmek, oruç tutmak gibi ibadet biçimleri yerine başka yollar bulmuşlar. İslamiyet'e yeni bir boyut ve yorum getirmişler. İslamiyet bir anlamda Alevilerin kişiliğinde reforma uğramış. Aleviliğin bu değişik İslami yaklaşımı, Sünni kesimlerde de farklı şekilde kendisini ifade ediyor. Anadolu Sünnilerinin önemli bir çoğunluğu, dogmatik İslam'ın yasaklarına uymuyorlar. Örtünmüyorlar, içki içiyorlar, kumar oynuyorlar. Bir kısmı hiç namaz kılmıyor, oruç tutmuyor, bir kısmı bazen bunları yapıyor, bir kısmı da her zaman yapıyor. Hepsi, kendisini Müslüman kabul ediyor, Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğuna inanıyor.”²³

Yazar, yazısını şu değerlendirmeye bitiriyor:

“Çağdaş Müslümanlar, İslam'ı siyasi yaşamın içine sokmak istemiyorlar. İnancı Allah'la kul arasında bir ilişki olarak kabul edip aslolanın dürüstlük ve vicdan temizliği olduğunu düşünüyorlar.”²⁴

Yazıda, ikisinin de temeldeki kaynağı tasavvufi argümanlar olan topluluklardan bir kısmının (tarikatar-cemaatler) siyasi İslamcı olarak nitelendirilmesi, diğer kısmının (Alevilik) çağdaş İslam olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Dikkat çeken bir başka nokta, Anadolu Sünnilerinin önemli çoğunluğunun İslam'ın –yazarın deyimiyle dogmatik İslam'ın- yasaklarını ihlal etmelerinin genelleme yapılarak, onların bu yasakları kabul etmediği değerlendirmesinin yapılmasıdır. Oysa dince yasak sayılan bir şeyi ihlal etmekle yine dince yasak sayılan bir şeyi kabul etmemek aynı şeyler değildir. Özet olarak söylersek, bu yazıda da din, kişinin vicdanında kaldığı sürece kişiler veya toplumlar, çağdaş İslam taraftarı, kişinin vicdanında kalmayıp eyleme dönüşünce kişiler veya toplumlar siyasal İslam taraftarı olarak ele alınmıştır.

3. sayfadan büyük puntolarla “Siyasal İslam, İslam değildir” başlığıyla ve ondan daha küçük puntolarla “Cezayirli kadın siyaset bilimci Prof. Fatiha Allab İ.Ü.'de

²³ CG, a.g.y., s. 4.

²⁴ CG, a.g.y., s. 4.

konferans verdi” üst başlığıyla verilen haberde, Cezayirli bir kadın profesörün “Siyasal İslam ve Demokratik Dönüşüm” konulu konferansından bazı alıntılar yapılmıştır.²⁵ Profesörün söylediklerinden aktarımla siyasal İslam’ın gerçekte İslam’dan köktenci bir kopuş olduğu; İslam ve İslamcılığın farklı iki şey olduğu, fakat siyasal İslam yüzünden bu iki kavramın birbirine karıştığı belirtilen haberde profesörün dediklerinden aktarılan bir bölüm şudur:

*“Cezayir ve Türkiye’de karşı gruplar tamamen birbirlerine sırt çevirmişler. Merkezde bulunanların aksine İslamcılar, her yerdeler. Siyasi İslam ile mücadelenin, sadece anti-İslamist bir söylem geliştirerek yapılması yanlıştır. Aydınlar, İslamcılık ile İslam’ın farkını billurlaşturmalıdır.”*²⁶

Cumhuriyet Gazetesi İstanbul Haber Servisi tarafından hazırlanan haber, şu şekilde yorumlanarak devam etmiştir:

Cezayir’in bağımsızlığını kazanmasından sonra sosyal adaletin sağlanamaması, işsizlik ve yoksulluğun artması nedeniyle siyasi İslamcı propagandanın kendine kolayca “av” bulabildiği bir ortamın oluştuğuna dikkat çeken Allab, Fransızların, aşırı milliyetçi ve İslami bir yeniden doğuş projesiyle reddine girildiğini anlattı. Cezayir’de İslamcı düşüncenin sloganlara indirgendiğini, yoksulluğa, işsizliğe, ekonomik sıkıntılara verilen tek yanıtın “geriye dönüş” olduğunu söyleyen Allab, İslamcıların siyasi programının “bin yıl öncesine dönüşten ibaret” olduğunu vurguladı. Allab, “Cezayir toplumu inançlı bir toplumdur. Nitekim bağımsızlık mücadelesinde inanç, harekete geçirici bir unsur olmuştur. Toplumun inançlı olması yeni bir şey değildir, ancak siyasi İslam yeni bir şeydir” diye konuştu. Küreselleşme sürecinin Müslüman ülkeler de dahil olmak üzere bütün dünyada liberal rüzgarlar estirdiğini, bunun son zamanlarda artan demokratikleşme taleplerinde etkili olduğunu anlatan Prof. Allab, “IMF ve Dünya Bankası’nın dayattığı gibi özelleştirme eşittir demokratikleşme olmadığını” kaydetti. Müslüman ülkelerde İslamcı akımların yükselişini demokrasiye geçişte en önemli sorun olarak değerlendiren Prof. Allab, “İslamcı akımlar ya demokrasiyi kabul edecektir ya da devlet, demokratik geçişten sapmak zorunda kalacaktır” dedi.²⁷

²⁵ CG, 13.06.1997, s. 4.

²⁶ CG, a.g.y., s. 4.

²⁷ CG, a.g.y., s. 4.

Haber, konferansı değerlendiren Prof. Dr. Bülent Tanör'ün, siyasi İslam'ın ve az gelişmişliğin her iki ülkenin de sorunu olduğunu, her iki ülkede de siyasi İslam'ın yükselmesinde ekonomik bozuklukların ve sosyal dengesizliklerin rol oynadığını söylediği demeçlerinin aktarılmasıyla son bulmuştur.

Yukarıda bir bölümü aktarılan haberde de görüldüğü gibi, konferansçının sözleri genelde “*dedi*”, “*söyledi*” gibi yorum içermeyen söylemlerle verilmiştir. Ancak haber için seçilen büyük puntolu başlık ve konferansçının konuşmasından seçilen metinler, gazetenin de aynı görüşleri paylaştığı imasını uyandırarak, gazetenin kitleler üzerindeki ideolojik etkisini açığa çıkartmaktadır. Ayrıca haberdeki birtakım karşılaştırmaların aktarılması da iki ülkenin aynı tehlikelerle karşı karşıya olduğu önermesinin belirtilmesine yöneliktir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin arka sayfasında “*Siyasi İslam'ın, Demokrasi'deki Yeri?*” başlığıyla Söyleşi köşesinde Attilâ İlhan imzasıyla çıkan yazıda, siyasal İslam olarak isimlendirilen akımların demokrasi içindeki yeri, entelektüel tarzda ve tarihten mukayeseler yapılarak anlatılmaya çalışılmıştır.²⁸ Yazıda ilk önce Amerikan demokrasi anlayışıyla, asıl kaynağı Fransa olan demokrasi anlayışının aynı şeyler olmadığı, Amerikanın demokrasi anlayışının federal ve Hristiyan bir yapı üzerine oturduğu, buna karşılık Fransa'daki demokrasinin merkeziyetçi ve laik bir temel üzerine çok çetin mücadeleler sonucunda oluştuğu üzerinde durulmuştur.²⁹ Daha sonra, Fransa'nın geçirdiği tarihi süreç içinde demokrasi anlayışının iktidar ile hakimiyetin birbirinden ayrıldığını belirten yazar, ülkemizde demokrasiye geçişten sonra bu önemli noktanın kavranmadığını belirtmekte, bugünkü siyasal sıkıntılarımızın da demokrasinin bu yönüyle total kalmasından ötürü kaynaklandığını anlatmaktadır.³⁰

Bu yönüyle bakıldığında Türkiye'de muhafazakâr partiler konusunda, iki yanlış bir yanlış anlama, yanlış anlaşılmanın hüküm sürdüğünü belirten yazar, yazısına bizim de Din-Siyaset ilişkisi açısından tezimizi ilgilendiren şu görüşleriyle devam ediyor:

²⁸ CG, 23.05.2001, s.18.

²⁹ CG, a.g.y., s. 18.

³⁰ CG, a.g.y., s. 18.

"İlki yönetimin yanılışıdır, 'muhafazakârlığı' kesinlikle aksi/inkılâpçılık olarak almış, iktidara değil hâkimiyete oynandığı önseziyle harekete geçmiştir; ikincisi, 'muhafazakârların' yanılışıdır; onlar da, 'iktidar'a oynar görünmüşler, fakat içten içe, 'iktidar' olunca Şeriat'ı uygulamaya koyabileceklerini sanmışlardır; oysa bu, Şeriat'ı uygulamak, tekrar ruhban ve zadegân'ın egemenliğine dönmek demektir ki Cumhuriyet'in kurumları buna kesinlikle meydan vermezler; ayrıca onların önlem alması, demokrasiye aykırı da sayılamaz; yalnız tarihen değil, anayasa gereği de meşrûdur; tam tersine, demokrasiyi koruma çabasıdır; zira seçimle iktidar olan parti, haddini tecavüz edince Cumhuriyet'i de sakatlayacaktır, demokrasiyi de!

Peki ne olmalıydı? Bizde de, Anayasa çerçevesi içinde, Batı'daki Hristiyan Demokrat, Sosyal Hristiyan partiler gibi; Müslüman Demokrat, Sosyal Müslüman partiler olmalıydı; hatta 'sol'daki öneri, program, plan ve politikaları uygun gören inanmışların, Müslüman Sosyalist partiler kurmasında ya da bunlara katılmasında da, bir sakınca yoktu; böylece sahici demokrasiye kavuşmuş olabilirdik. Üstelik bunun ideolojik zemini de, bir manada, tarihte hazır: Unutmayalım ki, Molla Nur Vahidof'un ve Sultan Galiyef'in mensup oldukları örgüt, MÜSKOM, hem 'Müslüman'dı, hem de 'Bolşevik': 'Müs' Müslüman'dan geliyordu, 'Kom' da komünistten! Yaaa!"³¹

Yukarıdaki yazıda görüldüğü gibi yazar, ele aldığı konuyu bir gazete fıkrası çerçevesi içinde elinden geldiği kadar analitik incelemeye çalışmıştır. Yazar, olayları birkaç yönden incelerken, kendi dünya görüşünü de yansıtacak şekilde, bahsettiği toplumlar hakkında birtakım karşılaştırmalar yapmış ve bu karşılaştırmaların sonucunda ister istemez bazı sonuçları ima etmiştir. Örneğin, Amerika ile Fransa demokrasilerinin karşılaştırılması, Türkiye'deki birtakım insanların kabul ettiği Liberal Amerikan demokrasi anlayışına, dolayısıyla bu anlayışın din-siyaset ve din-devlet anlayışına yapılan eleştiriye dayanmaktadır. Ayrıca yazıda dikkati çeken bir başka husus, muhafazakâr kavramı ile şeriat kavramının aynı şeyler olarak kabul edilmesidir. Yazıda, şeriat kavramının, içinde ruhban sınıfı bulunan bir siyasal sistem olarak sunulması ve bu yönüyle şeriatın gelmesiyle ruhban sınıfının da tekrar işbaşına geleceğinin söylenmesi de dikkat çeken bir başka noktadır.

³¹ CG, a.g.y., s. 18.

Yazıya iletişim sosyolojisi ve din sosyolojisi açısından baktığımızda, burada yazıda dile getirilen ve olması temenni edilen değerlendirmeler, Türkiye’de olanın değil de olması istenenin, medya vasıtasıyla topluma makul gelebilecek, ama toplumun gerçek din anlayışını göz ardı edecek bir tarzda, felsefi alt yapısının hazırlanmasına yönelik olmaktadır. Bu da hem toplumsal gerçekle uyuşmamakta hem de gazetecinin ideolojik yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bütün bunlara rağmen yazar, daha özgürlükçü bir tavır sergilemektedir.

b) Siyasilerin Din Anlayışı

Sıfır Noktası isimli köşesinde “Mesut Yılmaz’ın Şeriat Kavrayışı” başlığıyla çıkan yazısında Oral Çalışlar, Mesut Yılmaz’ın “Şeriat, İslamiyettir” şeklindeki demecini eleştirmektedir. Yılmaz ailesinin modern bir Müslüman ailesi olduğunu, Cumhuriyet devrimiyle oluşmuş bir anlayışı temsil ettiğini, İslam’ın toptancılığını reddeden bir yaşam tarzıyla laik Müslüman olarak adlandırılabilirliğini öne süren yazar, Yılmaz’ın ve ailesinin bu özellikleri taşımasına rağmen, yine aynı Yılmaz’ın “Şeriat İslamiyettir” türündeki açıklamalarıyla partisindeki etkin hale gelmelerini sağladığı şeriatçıların oy potansiyelinden korktuğunu ve laikliğin delinmesi çabalarına destek verdiğini belirtmektedir.³²

Pencere isimli köşesinde İlhan Selçuk, “Başbakan Din Savaşını Tohumluyor...” başlığıyla çıkan, dönemin Başbakanının yapmış olduğu bir konuşmayı altı iki kez çizilerek okunmalı uyarısıyla değerlendiriyor. Değerlendirmeye konu olan konuşmanın bir bölümü aşağıya alınmıştır:

“Bu ülkenin dinine bağlı insanları taviz vermek durumundaymış gibi bir hava yaratılıyor. Ne münasebet, bu cumhuriyeti bu ülkenin inanan insanları kurmuşlardır. Kendilerine Erzurum ve Sivas kongrelerinin, ilk Meclis’in açılış günlerinin fotoğraflarını dikkatle incelemelerini tavsiye ediyorum. Bakın bakalım bu cumhuriyet nasıl kurulmuştur?.. Bu cumhuriyeti nasıl inanan insanlar kurduysa, bugün de onlar yüceltmektedir. Geleceksiniz Türkiye’yi (...) perişan edeceksiniz. Ülkenin insanları tekrar gelecek ve Türkiye’yi

³² CG, 22.02.1997, s. 4.

*kurtaracak. Birtakım oyunlarla rahatsızlık vermeye çalışacaksınız. Hayır. Bir kez daha ifade ediyorum: Dinine bağlı, şehitlik nedir bilen, devletini ve vatanını seven insanlar, bu ülkeyi kurdular ve bu cumhuriyeti onlar yükselteceklerdir. Kimseye ödün vermek zorunda değillerdir.”*³³

Yazara göre, dönemin Başbakan'ının yapmış olduğu bu konuşma Türkiye'yi bir din savaşına sürüklemek için tohumlar atmakta ve halkı ikiye ayırmaktadır: Bir yanda, “dinine bağlı insanlar, inanan insanlar, şehitlik nedir bilenler”... Diğer tarafta da, “inanmayanlar”. Yazar, yukarıdaki konuşma metninde geçmemesine rağmen yazısında bir hatırlatmada bulunuyor. Başbakanın kastettiği fotoğraftaki din adamları sarıklı, fesli, kavukluydu; fakat aynı dönemde çekilmiş, istilacılara yaltaklanan, Anadolu yurtseverleri hakkında “katli vaciptir” hükmü çıkaran bir sürü sarıklı, fesli, takkeli, cüppeli vatan haini alçağın da fotoğrafları var diyor.

Yazı şu satırlarla sona eriyor:

“Evet, Başbakanın konuşması, sanki Şeyhülislam Dürriade Abdullah'ın fetvasına gönderme yapıyor; Türkiye'de yaşayan yurttaşları ikiye ayırıyor:

1) “Dine bağlı olanlar, şehitliği bilenler...”

2) İnanmayanlar...

*Az kaldı, “inanmayanlar” için “katli vaciptir” fetvasının eli kulağında...”*³⁴

Dönemin başbakanının ve korumalarının ihramlı çekilmiş fotoğrafıyla birlikte, “Erbakan'a tepki: Dalkavukluk” başlığıyla çıkan haberde, Erbakan'ın 25. kez hacca gidişinin çeşitli siyasiler tarafından yapılan eleştirilerinin gazete tarafından tercih edilen kısımları 1. sayfadan kısaca yorumsuz olarak verilmiş, haberin geri kalan kısmı genişçe 17. sayfada aktarılmıştır.³⁵ Haberde özetle, dönemin ister kabine içinden olsun ister kabine dışından olsun çeşitli siyasi yetkililerinin konuyla ilgili eleştirileri yer almıştır. Ankara Cumhuriyet Bürosu tarafından yapılan haberde, aktarılan siyasilerin demeçleri; “dedi” (4 defa), “eleştirdi, eleştirirken” (3 defa), “vurguladı” (2 defa), “söyledi” (2

³³ CG, 27.03.1997, s. 2.

³⁴ CG, a.g.m., s. 2.

³⁵ CG, 16.04.1997, s. 1 ve 17.

defa), “ayıpladığını söyledi” , “suçladı” , “kamuoyuna şikayet etti” , “tepki geldi” , “mesajını verdi” , “tepki gösterdi” , “yanıtını verdi” değerlendirilmeleriyle sunulmuştur. Haberlerde kullanılan bu söylem kalıpları gazetenin bu haberleri yaparken temsil ettiği ideolojik yapıyı göstermektedir.³⁶

5. sayfadan büyük puntolarla “*Erbakan dini sömürüyor*” başlığıyla ve ondan daha küçük puntolarla “*Erez ve Aktuna’dan sonra Zeybek de RP’nin dinci politikasına isyan etti*” üst başlığıyla verilen haberde, dönemin koalisyon hükümetinin DYP kanadında yer alan Devlet Bakanlarından bir tanesinin, Başbakanın dini siyasete alet etmesine yönelik olarak söylediği eleştiriler aktarılmıştır.³⁷ Hülya Karabağlı tarafından hazırlanan haberde, Devlet Bakanı’nın,

“On kişi bir adamın aptesi, namazı için paravan olur mu? Devlet parasıyla hac olmaz; din istismarı, sömürüsü...” , “Bunlar, din simsarları ve dini din olmaktan çıkarıp ideolojik ve siyasi program haline getirenler...” , “Türkiye’ye birtakım Arap ideologların vasıtasıyla Müslüman Türk milletinin anlayışına aykırı ideolojik birtakım tasallutlar oldu. Bunlar zaman içinde yaygınlaştı. Bu Arap asıllı ideologların ortaya koyduğu Müslümanlık, dinin ideoloji haline getirilmesi esasına dayanıyor...” , “Birtakım siyaset adamları da bu okulları (İmam-Hatip liseleri) doğal sahaları olarak görüyor. 8 yıllık temel eğitim zorunluluk. Tartışılacak yanı yok, ama bu yetmez. Asıl yapılması gereken bu okulları ciddi olarak ele almak. Yani hem okulları hem de buradan çıkan öğrencilerin görev yaptığı Diyanet camiasından her türlü siyasi etkiyi ortadan kaldırmak gerekir...” , “Öğretmen bir parti militanı gibi düşünüyorsa, kimin partisinin iyi militanı olduğuna bakar...” , “O zaman problem nerede? Uygulanacak (MGK kararları). Onun dışında temenniler de var ve bazı sözler de çarpıtılıyor. İhtiyaçtan fazla camiye ben de karşıyım. Yapılıyorsa siyasi sömürü aracı olmasın. Ayrıca, söylenen bu. Cami üzerinden siyaset yapıldığı da bilinmeli...”

şeklindeki demeçleri aktarılmıştır.

Demeçler, “*Muhafazakar kanatta yer alan Devlet Bakanı isyan etti.*” , “*Sözleriyle doğrudan hedef aldı.*” , “*Uyarıda bulundu*” , “*Uyardı.*” , “*İşaret etti.*” ,

³⁶ Sözen, Söylem, s. 124 vd.

³⁷ CG, 21.04.1997, s. 5.

“Kaydetti (3 defa).” , “Belirtti.” , “İstedi.” , “Söyledi (2 yerde)” , “Vurguladı.” , “Dedi (3 defa).” söylem kalıplarıyla aktarılmıştır.

3. sayfadan “*Dini devlet işlerine karıştıranlara veryansın*” başlığıyla Seyfi Çelikkaya tarafından hazırlanan haberde, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Kemal Atik’in, “*Din ve Devlet İlişkisi*” konulu konferansından alıntılar yapılmıştır.³⁸ Haberde, Atik’in konferansında söylediği sözler; “*Atik, ‘din adına yapılan şiddet ve yobazlıklar’ ile ilgili görüşlerini açıkladı.*” şeklinde aktarılmıştır. Atik’in, hükümdarların ve kendini din alimi olarak görenlerin saltanatlarını sürdürmek için dinin temel esaslarından biri olan icthadı 12. yüzyılda yasakladıklarını anımsattığı söylenen haber, yine onun şu sözlerinin alıntılanmasıyla devam etmiştir:

*“Bugünkü rahatsızlığın başında da bu geliyor. 5-10 yıl öncesine kadar icthad kelimesini ağzınıza alsanız ‘sen sapıksın’ denirdi. Düşünce özgürlüğü yok edilmişti. İşte bu sistem İslam toplumunu geriye götürdü. Kitapta yok diye her şeye karşı çıkıldı. Matbaa caiz olmadığı için Kuran, diğer kitaplardan 250 yıl sonra basılıp dağılabildi. 600 yıl bu ümmeti Muhammet Kuran’ın ne demek istediğini anlamamıştır.”*³⁹

*“Kuran’da yönetim ve siyaset dinin temel ilkelerinden değildir. Kuran temelde ahlaki bir öğretilerdir. Kuran kesinlikle bir devlet anayasası değildir. Siyasi hüküm ve sistemlerin Kuran’da olduğunu söyleyenler cahil insanlardır. Kuran, siyaset ve yönetim sistemlerini dinin görevi olarak görmez. Çağın sosyal ve idari konularını, geçmişin kültürünü, siyaset yöntemlerini din ile bütünleştirmeye çalışanlar, İslamın evrensel oluşuyla, 14 asır öncesine ait olması arasındaki farkı göremeyenlerdir. Bu yanlış, din ve vicdan özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü köreltmis, temiz İslami düşünce, yerini ortalığı bulandıran derin fikri oluşumlara bırakmıştır. Laiklik bir itina ve denge sistemidir. Bu sistemde ne devlet dine ne de din devlete bağlıdır. Devlet ve Devlet adamları ne din bezirganlığı yapar ne de din düşmanı kesilir. Din de ne devlet müşavirliğine ne de siyaset kâhyalığına soyunur.”*⁴⁰

³⁸ CG, 24.06.1997, s. 3.

³⁹ CG, a.g.y., s. 3.

⁴⁰ CG, a.g.y., s. 3.

Yukarıda verilen haberi, sunuş tarzı, aktarma için seçilen ifadeler ve isimlendirmeler, haber için tercih edilen başlık açısından analiz ettiğimizde karşımıza çıkan husus, daha önceki haberlerdekine benzer bir şekilde, haberin, gazetenin genel yayın anlayışının ideolojik izdüşümü olmasıdır.

“*Dinci akımlar sarsılıyor*” başlığıyla 4. sayfadan verilen haberde, dönemin Başbakanı Ecevit’in TRT kanalında yaptığı söyleşiden bazı bölümler aktarılmıştır. Haberde, siyasi gelişmelerden ekonomiye, eğitimden ölüm oruçlarına, vakıflardan AB’ye kadar birçok konu üzerinde Ecevit’in değerlendirmeleri aktarılmıştır.⁴¹ Haberde dikkati çeken nokta, bir dizi sorun üzerinde durulmasına rağmen, Din-Siyaset ilişkisine yönelik olan değerlendirmelerin haberin girişinde verilmesi ve yine söyleşi birçok konuyu içermesine rağmen haberin başlığının “*Dinci akımlar sarsılıyor*” olarak seçilmesidir. Ayrıca haberde, ölüm oruçlarıyla dincilikten kaynaklandığı söylenen kitlesel intiharların bir arada değerlendirilerek aktarılması, haberde bağlantısızlığa iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yani din ile ölüm oruçları arasında bu şekilde kurulan bir bağlantı; haberi okuyanlar nazarında din kurumunu otomatik olarak güvenilir ve illegal bir hale dönüştürmektedir.⁴² Çünkü bu bağlantıyla sonuç olarak, “din kitlesel intiharları harekete geçiren –en azından etkileyen- bir faktördür” ve “bundan dolayı dinci etki kaldırılmalıdır” önermeleri ima edilmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi’nde din-siyaset ilişkisiyle ilgili olarak çıkan yazıları genel olarak değerlendirdiğimizde karşımıza, gazetenin yayın politikasını ortaya çıkaran bazı noktalar çıkmaktadır. Gazetenin ve yazarların, yazının metinsel özelliklerine genelde dikkat ettikleri, fakat aynı ölçüde tarafsızlıklarını koruyamadıkları görülmüştür. Din-siyaset ilişkisini dile getiren haberler, genelde 1. sayfadan büyük puntolarla ve gazetenin dünya görüşüne uygun tarzda yansıtılmış, iç sayfalarda haberlerin geri kalan kısımları geniş alıntılarla ve olumsuzlamaya dönük haberlerle birlikte aktarılmıştır. Hemen hemen haberlerin, makalelerin ve fıkraların çoğunda, dinin kişiyle Tanrı arasında bir vicdan meselesi olduğu, genelde kamu alanında, özellikle de siyaset

⁴¹ CG, 08.01.2001, s. 4.

⁴² Haberde bağlantısızlık için bkz., Sözen, Söylem, s. 124-132.

alanında bu tür düzenlemelerin anayasayla ve laik, çağdaş, demokratik, hukuki, sosyal yaşantıyla asla bağdaşamadığı üzerinde durulmuştur. Yazılarda, siyasi İslam terimiyle dindarlık anlayışı paralel olarak yer almakta, bu iki şey sanki aynı şeylermiş veya birbirinin tamamlayıcısıymış gibi sunulmaktadır. Yani, siyasal İslam dindarlığın tabi sonucu olarak ele alınmıştır. Ayrıca siyasilerin özel yaşamlarında İslami kurallara dikkat etmemelerine rağmen siyasal yaşamlarında bu tür dini argümanları nakletmeleri ya takıyye olarak, ya siyasi çıkar amaçlı olarak veya büyük bir aymazlık olarak değerlendirilmiştir. Özel yaşamlarında veya geçmişteki siyaset anlayışlarında dini temaları kullanmayan siyasilerin, dini sayılabilecek en ufak demeçleri bile onları siyasi İslamcılarla aynı sınıfa sokmaya yetmiştir.⁴³

Bu tür haberlerde dikkati çeken bir başka husus, siyasilerin demeçlerinde veya haber yapılan açıklamalarda yer almamasına rağmen, benimsenmediğinden dolayı yan argümanların kullanılmasıdır. Örneğin, sarık, takke, türban, yobazlık, şeriat, köktendincilik bu şekilde kullanılan argümanlardan bazılarıdır.

Haberlerde genelde, fikri, gazetenin yayın çizgisiyle bağdaşan kimselerin alıntılarına genişçe yer verilmiş; fikri, gazetenin yayın çizgisiyle bağdaşmayanların görüşleri ise ya çok az olarak gazetenin görüşünü destekler mahiyette veya yorumlanarak verilmiş ya da hiç verilmemiştir. Din-siyaset ilişkisiyle ilgili haberlerde uzman akademisyenlerin görüşleri bir önceki konuda olduğu gibi yine pek yer almamıştır.

3. Din ve Eğitim İlişkisi

Cumhuriyet Gazetesinde çıkan ve tezimizi ilgilendiren yazıların büyükçe bir bölümü de bu konu içerisinde yer almaktadır. Gazetede din ve eğitim ilişkisine dayalı bir şekilde çıkan haberler içerisinde temel omurgayı sekiz yıllık kesintisiz temel eğitim çerçevesinde ele alınan imam-hatip liseleri, kuran kursları ve meslek liseleri oluşturmaktadır. Bu konulardaki yazılar, gazete tarafından genellikle Tevhid-i Tedrisat

⁴³ Konuyla ilgili karikatürler için bkz., Ek: III-VII.

Kanunu, üniversiteler, Türkiye’de din eğitim tarihi, siyasilerin eğitim üzerindeki etkileri, laiklik gibi kavramlarla birlikte ele alınarak haber yapılmıştır. Şimdi konuyla ilgili yazı örneklerimize geçebiliriz.

a) İmam-Hatip Liseleri’ne Bakış

“İmam-hatip ordusu kapıda” manşeti, *“Refahyol imam-hatip liseleri için iktidara geldiğini belirterek seferberlik planlıyor”* üst başlığı ve *“İmam-hatip öğrenci sayısı 511 bin 502. İmam olamayan kızların imam-hatip liselerindeki sayısı 120 bin. Meslek ortaokullarındaki öğrencilerin yüzde 87’si imam-hatipli. İmam-hatiplilerin meslek liselerindeki sayısı yüzde 20’ye ulaştı. İmam-hatip sayısı 609’u buldu. Henüz açılmayan imam-hatip lisesi binası 250’ye yaklaştı. Anadolu imam-hatip liseleri 107’ye çıktı.”* spotuyla 3. sayfanın baş tarafından 4 sütunla verilen haberde, dönemin hükümet yetkililerinin kendi siyasi nesillerinin bu okullara dayandırıldığını ve bu yüzden bu okulların açılmaya devam edeceğini belirttikleri aktarılmıştır. Haber, konuyla ilgili sayısal değerlendirmelerin verilmesiyle sona ermiştir.⁴⁴ Haber genelde yorum içermemekle birlikte haber için seçilen üst başlık ve manşet yorum ifade etmektedir.

“Dinci eğitime son” manşetiyle 1. sayfadan verilen ve 17. sayfada devam eden haberde, MGK’nun 28 Şubat 1997 tarihinde yaptığı toplantıda alınan kararların hükümete bildirilmesi konusu ele alınmıştır.⁴⁵ Haberde, İmam-hatip liselerinin meslek lisesi statüsüne alınması ve sınırlandırılması da dahil birçok kararın hükümete bildirildiğinin anlatılmasına ve imam-hatip liseleriyle ilgili konunun çok az bir yer tutmasına rağmen haberin başlığının dinci eğitimle sınırlandırılması dikkat çekmektedir.

“Türkiye, İran gibi olmayacak” manşetini taşıyan, 5. sayfadan 3 sütunla resimli olarak verilmiş haberin resminin sol köşesinde ve altında şu spotlar tercih edilmiş: *“Demirel imam hatiplerin programları konusunda uyardı”* ve *“Demirel, imam-hatip okullarında çağdaş eğitime aykırı noktaların araştırılması gerektiğini söyledi.”*

⁴⁴ CG, 28.01.1997, s.3.

⁴⁵ CG, 02.03.1997, s. 1 ve 17.

Türkiye’de İngilizce yayımlanan Turkish Daily News gazetesine Demirel’in verdiği demeçlerden hareketle hazırlanan haberde, yine onun eğitim ve imam-hatiplerle ilgili düşünceleri aktarılmıştır. Gazete, Demirel’in demeçlerini aktarırken; “*dedi (4 defa)*”, “*belirterek, belirten (2 defa)*”, “*işaret etti, işaret ederek (2 defa)*”, “*uyarısında bulundu*”, “*anımsatan*”, “*yanıtını verdi*”, “*bildirdi*”, “*kaydetti*” söylem kalıplarını kullanmıştır.⁴⁶ Haberde, Demirel’in aktarılan demeçleri şunlar:

“Eğer modern toplum isteniyorsa zorunlu eğitim 11 yıl olmalıdır.”

“Bu okullardaki çağdaş eğitime aykırı noktaların araştırılması gerekir. Çünkü önümüzde İran ve Cezayir örnekleri var.”

“Aslında birçok insan çocuklarını okuldan 8 yıldan önce almıyor. Eğer modern bir toplum istiyorsanız, zorunlu eğitim süresi 11 yıla çıkmalıdır. Gerçekte Türkiye’deki eğitimin yüzde 65’i 8 yıl. Bu konuda bir tartışma olmasına karşın, bunun kabul edilebilecek bir çözüm olduğuna inanıyorum.”

“Bu demektir ki bu liseler şekil değiştirmiştir. (Türkiye’deki fazla imam-hatip liseleriyle ilgili bir soruya verdiği cevap)”

“Ama eğer bu okulları üniversitelere açıtıysanız, o zaman, bu okulların çağdaş eğitimle çelişen noktalarının sorgulanması gerekir. On yıl önce bu konular rahatsızlık verici değildi. Ancak bugün İran ve Cezayir örnekleri var. Kimse bu örneklerin Türk halkında, Türk güvenlik birimlerinde kaygı yaratmadığını söyleyemez. Sonra yurtdışındaki insanlar var. Onlar, ‘İran gibi mi oluyorsunuz’ diye sorarlar. Türkiye, İran gibi olmayacak. Konu budur.”

“Din ve devlet işlerini birbirinden ayırıyorsunuz, ancak devletin bir başka özelliği daha vardır: Çağdaşlık. Çağdaşlıkta iki tip yurttaş yetiştiremezsiniz. Bunun adı eğitimde birliktir. Konu, dini eğitimle yetişen bir yurttaşın çağdaş eğitimle yeniden ayarlanmasıdır.”

“Kaygı, İslam’ın politize edilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye yasaları, siyasi partilerin dini sömürmelerine izin vermez. Ne askerler ne de aydınlar dine karşılar. Böyle bir şey olamaz. Neye karşılar? Dinin sömürülmesine karşılar.”⁴⁷

Demirel’in demeçlerinden seçilerek tercih edilen metinler, bu metinlerin kalın puntolarla verilmesi, haber için seçilen başlık ve haberde kullanılan söylem kalıpları gazetenin yayın politikasını göstermektedir.

⁴⁶ CG, 15.03.1997, s. 5.

⁴⁷ CG, a.g.y., s. 5.

1. sayfadan “Eğitim dinselleşiyor” manşeti ve “Bakan Sağlam, temel eğitime seçmeli Kuran dersi konulacağını açıkladı”, “10 milyon öğrenci etkilenecek”, “Şûra kararları çarpıtılıyor”, “Eğitimde takıyye yapıyorlar”, “Amaç dışı çalışıyorlar” spotlarıyla verilen haber, 3. sayfada, “Amaç imamlık değil, şeriat”, “Amaçları eğitimi Araplaştırmak” başlıkları ve “İmam-hatip lisesi öğrencilerinin yüzde 80’i hukuk sisteminde İslami hükümlerin yer almasını istiyor” spotuyla devam etmiştir.⁴⁸

Yukarıda başlıklarını verdiğimiz haberler, gazetenin 3. sayfasını baştan aşağı kaplamıştır. Sayfada farklı olarak sadece Toktamış Ateş’in “Laiklik” başlıklı bir yazısı bulunmaktadır. Piar-Gallup şirketi tarafından yapıldığı söylenen araştırmayı konu alan haber, “Piar-Gallup şirketi tarafından imam-hatip lisesi öğrencileri arasında yapılan araştırma ilginç sonuçlar ortaya koydu. Öğrencilerin yüzde sekseni mezun olduktan sonra din adamı olmak istemediğini belirtirken, yüzde 56’sı Türkiye’nin İslam devletleriyle bütünleşmesini istiyor.” spotuyla verilmiştir. Tablolar ve birtakım sayısal ifadelerle desteklenen habere bir de araştırma şirketi sahibi olan Bülent Tanla’nın (DSP Milletvekili) değerlendirme yazısı eklenmiştir. Hem haber hem de değerlendirme yazısı hemen hemen aynı noktalara dikkat çekmektedir.

Tanla’ya göre bu araştırmanın sonuçları beş noktada toplanabilir: Birincisi, Erbakan’ın, inananlar inanmayanlar ayrımı ve bu okullarda dini ve ahlaki değerlere sahip öğrencilerin yetiştiğini söylediği tezi imam-hatip öğrencilerinin görüşleriyle paralellik arz ediyor. İkincisi, okullarda din-siyaset ve din-eğitim ilişkisi beraberce ele alındığında her ne kadar öğrenciler bu konuda bir görüş belirtmese de, Refah partisinin din devleti kurma ve kendi görüşüne uygun insanlar yetiştirme ideolojisi doğrulanmış oluyor. Üçüncüsü, imam-hatip öğrencilerinin değer yargıları, adı geçen parti taraftarlarından daha sert ve daha uç noktada bulunuyor. Dördüncüsü, imam-hatip öğrencilerinin politik bilinçleri Refah seçmeninden daha duyarlı ve daha yüksek bir profil ortaya koyuyor. Beşincisi, diğer partilerin bu konuya oy kaygısıyla yaklaşmaları

⁴⁸ CG, 01.04.1997, s. 1 ve 3. Aynı konudaki başka haberler için bkz. “Eğitim kritik noktada”, CG, 10.04.1997, s. 3.

ve bu tabanı küstürmeme davranışları içine girmiş olmaları, sonuçta Refah partisinin işine yaramış oluyor.⁴⁹

Haberde verilen tablolar ise şunlardır:

“İMAM-HATİP LİSELERİ”NİN İŞLEVLERİNİN NE OLMASI GEREKTİĞİ⁵⁰

İHL Öğ. K.Oyu

•Din adamı yetiştirilmesi	%14.5	%50.7
•Dini ve ahlaki değerlere sahip gençler yetiştirilmesi	%63.9	%30.1
•Devlet liselerinin işlevlerini yerine getirmesi	%13.4	%7.9
•Fikri yok/Bilmiyor	%8.3	%11.2

İMAM-HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN İLERİDE GÖREV ALMAK İSTEDİKLERİ ALAN⁵¹

•Din adamı/imam/hafiz	%20.0
•Devlet/kamu sektörü	%37.7
•Özel sektör	%28.2
•Diğer	%4.5
Bilmiyor/karar vermemiş	%9.5

İMAM-HATİP LİSELİ ÖĞRENCİLER VE REFAH SEÇMENLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İHL Öğ. RP seç

•Hukuk sistemi içinde İslami hükümlerin yer alması gerekir	%80	%61
•Demokratik kurallara zarar vermeden İslami kurallara uyulabilir	%77	%52
•İsteyen kadın çarşaf giymelidir	%83	%73
•Kadın ve erkekler ayrı ayrı eğitim almalıdır	%65	%65
•Toplu taşıma araçlarında kadın ve erkek ayrı ayrı oturmalıdır	%59	%59
•Alkollü içecekler yasaklanmalıdır	%86	%74

⁴⁹ CG, 01.04.1997, s. 1 ve 3.

⁵⁰ CG, a.g.y., s. 1 ve 3.

⁵¹ CG, a.g.y., s. 1 ve 3.

Burada incelemeye çalıştığımız haber, aslında birkaç bilim dalı tarafından incelenebilecek bir haberdir. Çünkü bu haber sadece Türkiye’deki din eğitimi meselesini ve ona bağlı konuları ele almamakta, aynı zamanda din-siyaset, siyaset-eğitim ilişkisi gibi konuları da içermektedir. Konumuzla ilgili olarak bu haberi incelediğimizde şunları görürüz: Birincisi; haberde, görülen değil, görülmek istenen aktarılmıştır. Örneğin; öğrencilerle yapıldığı söylenen ankette, öğrencilere sorulan sorular arasında onların siyasi tercihlerini belirtmeye yönelik bir soru bulunmamasına rağmen ve haberi yorumlayan kişinin de bunu doğrulamasına rağmen yine de öğrencilerin düşünceleriyle bir siyasi parti arasında bağlantı kurularak sanki “işte bunların iç yüzü bu” demek istenmiştir. Böyle bir yaklaşım daha baştan bir sosyal bilimler araştırması olarak bu araştırmanın güvenilirliği ve tarafsızlığı hakkında kuşkular uyandırmaktadır. İkincisi; aktarılan ve yorumlanan bu ankette, öğrencilere çok spesifik sorular sorulmuş, bu sorular öğrencilerin tutum ve davranışlarının değişik yönlerini ortaya çıkarmayı olanaksız hale getirmiştir. Üçüncüsü; haberde, hayat tarzıyla ilgili elitist bakış açısı hemen göze çarpmaktadır. Örneğin; bu okullarda okuyan öğrencilerin aileleri değerlendirilirken “çarpıcı sonuçlar ortaya çıktı” şeklinde ifade edilmiştir. Haberde, erkeklerin yüzde 60’ının, kızların da yüzde 70’inin karşı cinsten arkadaşı olmadığının aktarılması bu öğrencilerin modern dışı olarak tanımlanmasına başka bir örnektir. Dördüncüsü; haber için 1. ve 3. sayfalarda kullanılan manşetler ve spotlar tamamen istenilen şekilde kamuoyu oluşturmaya yönelik olmakta ve bu haliyle de gazetenin objektifliğini zedelemektedir.⁵²

“İmam-hatipler kapatılmalı” manşetiyle 10. sayfadan 5 sütunda verilen haberde, eski MEB Talim ve Terbiye Kurulu başkanlarından Zekai Baloğlu’nun TÜSİAD için hazırlamış olduğu eğitim raporundan hareketle birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Haberde, Baloğlu’nun, devletin denetimi dışındaki tarikatçı vakıf, Kuran kursu ve derneklerin kapatılması, imam-hatiplerin genel liselere dönüştürülmesi gerektiği yönündeki değerlendirmeleri yorumsuz olarak aktarılmıştır.⁵³

⁵² Aynı konuyla ilgili bkz. Toktamış Ateş, “İmam-hatiplilerin dünyası”, CG, 24.04.1997, s. 3.

⁵³ CG, 13.04.1997, s. 10.

“İmam-hatıpte şeriat eğitimi” manşetiyle ve *“fıkıh dersinde; aile, ceza, yönetim, İslam hukuku esas alınarak öğretiliyor”* spotuyla 1. sayfadan, aynı manşet ve *“Başbakan Erbakan’ın ‘RP neslinin temeli’ olarak nitelediği ve kuruluş amacı imam-hatip yetiştirilmesi olmasına karşın üniversitenin her alanına öğrenci gönderen imam-hatip liselerinde, şeriat hukuku da öğretildiğine dikkat çekildi.”* spotuyla 3. sayfadan 4 sütunda verilen haberde, imam-hatip liselerinde okutulan fıkıh dersinin, cihat, evlenme, cezalar, kısas ve tazir cezası bölümlerinden hareketle birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.⁵⁴ Konuyla ilgili olarak “dikkat çeken”in kim olduğunun belirtilmemesi ve haber için seçilen başlık gazetenin konuyla ilgili düşüncesini ortaya koymaktadır.

“Köy enstitülerinden imam-hatiplere!..” başlığını taşıyan ve emekli bir vaiz olan Muhammed Dafi tarafından kaleme alınan gazete fıkrasında, köy enstitülerinin eğitimi ile imam-hatip liselerinin eğitimi arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Köy enstitülerinin her açıdan imam-hatiplerden daha üstün ve daha çağdaş, daha akılcı, daha verimli olduğu belirtilen yazıda imam-hatip zihniyeti eleştirilmiştir. Yazar, konuyla ilgili düşüncelerini şu satırlarla dile getirmektedir:

“Köy Enstitüleri kapatılınca, aynı kaynaktan gelen insanlar, imam-hatip okullarına kanalize edildi. Köy Enstitülerine de beyler, ağalar çocuklarını, yakınlarını göndermiyorlardı, imam-hatip okullarına da beyler, ağalar çocuklarını, yakınlarını vermediler. Ama Köy Enstitülerinden yetişenler uydu, uyaroğlu kişiliği reddettikleri için başlarına gelenler, imam-hatiplilerin başlarına gelmedi. İmam-hatipliler uydular, uyarlandılar. Köy Enstitülüler üretici oldukları için akıllarına ve bileklerine güvendiler. İmam-hatipliler tüketici ve inançlı oldukları için güvenceyi ve dayancayı kendi dışlarında aramak zorunda kaldılar. Köy Enstitülüler, kendilerini bilgileriyle, ürettikleri bilimsel verilerle, sanatsal, yazınsal ürünlerle savundular. Polemiğe, politikaya sığınmadılar. Kendilerine yöneltilen iftiralarından, çamurlamalardan hep yüzleri ak çıktılar. Hiçbir Köy Enstitülü komünistlik suçundan hüküm giymedi. Aynı kaynaktan gelen ve imam-hatip tezgahından geçen köylü ve işçi çocuklarıysa, tüketici olarak yetiştirildiler. Ailelerinden gelen yaratıcı damarları körletildi. Akıllarının önüne inanç engeli konuldu. Elleriyle beyinlerinin arasına boş inanç helikleri yerleştirildi. Onun için de imam-hatipliler, Tanrı’nın kendilerine verdiği insansal yetileri kullanmaktan aciz kaldılar. Sorunların,

⁵⁴ CG, 20.04.1997, s. 3.

karşılaştıkları güçlüklerin çözümünü Tanrı'dan dilemekten öteye geçemediler. Sığınıcı yetiştirildikleri için sığınmacı oldular. Zorluklar, zorunluluklar karşısında takıyyeciliği temel felsefe olarak benimsediler. Köy Enstitülerinde kurumlaşan Atatürkçülük, yurt ve ulus sevgisi, imam-hatip okullarında geçerli ve gerçekçi olmayan birtakım din ve inanç söylemleriyle bulandırılarak zaman zaman düşmanlıklara varan yönelimlere, eğilimlere dönüştürüldü.”⁵⁵

Kanaatimize göre bu yazıda da kamuoyu oluşturmaya dönük değerlendirmeler yapılmıştır. İmam-hatip liseleriyle köy enstitülerinin karşılaştırılması daha baştan bu yanlışlığı ortaya koymaktadır. Çünkü bu iki eğitim kurumu, eğitim sistemleri ve gayeleri göz önünde bulundurulduğunda aynı amaca hizmet etmemektedir. Birincisi temelde din öğretimine dönük olan ikincisi ise fakir köylü insanların eğitim yoluyla topluma kazandırılmasını amaçlayan örgün eğitim kurumlarıdır. Yazıda imam-hatipliler, kişiliksiz, siyasete bulaşmış, akıllarıyla hareket edemeyen, çeşitli yasadışı suçların yoğunlukla işlendiği, takıyyeci, ülkenin içinde bulunduğu konjonktürel zamanlardan istifade etmesini iyi bilen, sanatsal ve yazınsal ürünler meydana getiremeyen, uygarlık dışı insanlar olarak gösterilmiştir. Yazarın bu konu hakkındaki düşünceleri gazetenin daha önce aynı konuyla ilgili benzer haber ve yorumlarıyla uygunluk arz etmektedir.

b) Kuran Kursları'na Bakış

“Şeriatçı eğitim dorukta” manşetiyle 1. sayfadan verilen, 4. sayfadan yine aynı manşetle devam eden haberde, “MGK'nin uyarısına kadar gelinen süreçte köktendinci eğitim cumhuriyet rekoruna doğru koştu” ve “Resmi Kuran kursu sayısı 3 bin 600 şubesiyle birlikte 8 bin 500'e ulaşırken bu kurslarda öğrenim gören öğrenci sayısının 2 milyona ulaştığı belirtiliyor. Kuran kurslarının zorunlu eğitim kapsamına alınması için köktendinci çevrelerce büyük baskı kurulurken bu kurslara sosyal ve fen bilimleri dersleri konarak zorunlu eğitim için zemin hazırlandı. Ülke genelindeki cami sayısı ise okullara fark atarak 70 bine çıktı” spotları kullanılmıştır.⁵⁶ 4. sayfadan dört sütunda

⁵⁵ CG, 13.05.1997, s.2.

⁵⁶ CG, 03.03.1997, s. 1 ve 4.

verilen haberde çeşitli sayısal dokümanlar sunulmuş, fakat bu sayısal ifadelerin dayanakları belirtilmemiştir. 1. sayfada 2 milyon kuran kursu öğrencisinin çoğunun köktendinci ve şeriatçı vakıflar tarafından yönlendirildiğinin belirtilmesine karşın, yine aynı öğrenciler 4. sayfada resmi kuran kursları öğrencileri olarak değerlendirilmiştir. Haberde kullanılan manşet ve yine haberde geçen “köktendinci” ve “şeriatçı” gibi ifadeler, gazetenin bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca haberde geçen, “Cami sayısı okullara fark atarak 70 bine ulaştı” değerlendirmesi de haberde bağlantısızlığa örnek teşkil etmektedir.

Konuyla ilgili sayısal değerlendirilmelerin daha önceki ve sonraki günlerde de başka haberlerde verilmiş olması ve bu sayısal ifadelerin sık sık tekrarlanması, gazetenin kamuoyu üzerinde bu konuyu canlı tutmaya yönelik bir yayın politikasına sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁷

“Kuran kurslarında cumhuriyet düşmanlığı” başlığını taşıyan haber 5. sayfadan ve sayfanın sağ alt köşesinden yayınlanmış. Cumhuriyet Gazetesi Ankara bürosu tarafından hazırlanan haber şöyle:

*“MGK’nın hükümeti uyarmasına neden olan konular arasında yer alan Kuran kurslarında, cumhuriyet, laiklik ve Atatürk düşmanlığı üzerine yemin ettirildiği belirtildi. Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetiminden çıkarılan ve eğitimleri hafızlıkla sınırlı kalmayan Kuran kurslarında, öğrencilere, şeriatçı devlet yönetimi konusunda da bilgiler verildiğine dikkat çekildi. Kuran kurslarına başlayan öğrencilere bütün varlığı üzerine şu yemin ettiriliyor: Ben Muhammed Müslüman ümmetindenim. Türkiye dinsiz, laik bir memleket haline gelmiştir. Hayatımı Mustafa Kemal dinsizliği ile savaşa adayacağıma, Türkiye’yi bir din ve şeriat devleti haline getirmek için mücadele edeceğime Kemal Paşa zamanında çıkarılan dinsiz kanunların tatbikini önleyeceğime, kısa zamanda ümmet esasına dayanan şeriat devletinin kurulması için çalışacağıma dinim, Allahım ve bütün muktesadım üzerine yemin ve kasem ederim.”*⁵⁸

⁵⁷ Örneğin bkz. CG, 28.02.1997, s. 3; CG, 04.03.1997, s. 2.

⁵⁸ CG, 05.03.1997, s. 5

Yukarıda aktardığımız haberde birtakım eksiklikler bulunuyor. Örneğin haberde aktarılan metnin kaynağı belirtilmemiş, buna rağmen kesin bir yargıyla, “*ettiriliyor*” şeklinde aktarılmış; Kuran kursları bir genelleme yapılarak hepsi birden ele alınmış, yani resmi ve resmi olmayan diye ayrılmamış; Mili Eğitim Bakanlığı’nın denetimine hiçbir zaman girmemiş kursların bu bakanlığın denetiminden çıkarıldığı belirtilmiştir. Böyle hassas olan bir konuda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından denetlenen Kuran kurslarını da içine alacak bir tarzda, ayrıca bu kursları cumhuriyet düşmanı gibi bir ithamla suçlamak, gazetenin, bu tip konularda kamuoyu üzerinde menfi tesir uyandırmaya yönelik bir yayın politikası güttüğünü ima ettirmektedir. Aynı konuyla ilgili çeşitli haber ve yazar fıkralarının değişik tarihlerde tekrarlanması da gazetenin bu konulardaki etkisini pekiştirmeye yöneliktir.⁵⁹

“*Kuran kursları başına buyruk*” manşetiyle ve “*Tarikat ve cemaatlerin kontrolündeki yurtlarda, şeriatçı görüşler aşılacak amacıyla ders veriliyor*” spotuyla 3. sayfadan 5 sütunda verilen haberde, birtakım yurtlarda ve kuran kurslarında kanunlara aykırı bir tarzda eğitim verildiği ve bunların denetlenmediği konu ediliyor. Daha önceki günlerde çıkan haberlerin tersine bu kursların Diyanet’e bağlı olmadığı, dolayısıyla denetiminin idari amirler ve Milli Eğitim tarafından yapılması gerektiği vurgulanıyor ve konuyla ilgili olarak birtakım yetkililerin demeçlerine yer veriliyor.⁶⁰

Genel itibariyle değerlendirecek daha önceki günlerde konuyla ilgili çıkan haberlere göre tarafsız sayılabilecek bu haberde de dikkat çeken bir nokta vardır. Konuyla ilgili olmamasına rağmen, 5 sütunda verilen haberin ortasına Anadolu liseleriyle Kuran kurslarının sayılarının karşılaştırmalı olarak verildiği bir başka haberin yerleştirilmesi, gazetenin bu Kuran kurslarının denetlense bile sayısının çok fazla olduğu görüşünde olduğunu belirtmeye yöneliktir.⁶¹

“*Kuran kursları kafa karıştırıyor*” başlığını taşıyan haberde, zamanın kadın ve aileden sorumlu bir Devlet Bakanı’nın, “*Cumhuriyet Türkiye’sinde kadın siyasetçilerin*

⁵⁹ bkz., CG, 06.03.1997, s. 4; A.tr., s. 5.

⁶⁰ CG, 07.03.1997, s. 3. Aynı konudaki bir başka haber için bkz. 11.03.1997, s. 18.

⁶¹ CG, a.g.y., s. 3.

rolü ve toplumsal sorumluluğu” başlığını taşıyan bir konferansından alıntılar aktarılmıştır. Haberde kadınların siyasi alanda gelişmiş ülkelere nazaran çok az yer aldığı, bu durumun iyileştirilmeye çalışıldığı anlatılmış ve Bakan’dan aktarımla *“mahalle aralarındaki Kuran kurslarında öğrendikleri yarım yamalak bilgilerle kafaları karıştıranlar”* olduğu belirtilmiştir. Konferansın konusunun kadınların siyaset içindeki rolü olmasına ve Bakan’ın Kuran kurslarıyla ilgili demecinin sadece bir soruya karşılık olmasına rağmen başlığın Kuran kurslarının kafa karıştırmasıyla sınırlandırılması ve küçük bir haberde Bakan’ın bu demecinin iki defa tekrarlanması, gazetenin bu konulardaki yayın politikasını göstermektedir.⁶²

c) Sekiz Yıllık Kesintisiz Eğitim ve Din Eğitimi İlişkisi

Ahmet Taner Kışlalı tarafından Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun yıldönümü dolayısıyla kaleme alınan ve *“Yeniden Cumhuriyet’in Eğitim Programı”* başlığını taşıyan fıkarda, yazar Türkiye’de eğitimle ilgili görüşlerini aktarıyor. Yazara göre Osmanlı’da üç türlü eğitim sistemi vardı: Eğitimin Arapça ve Kuran’a dayandığı mahalle mektepleri ve medreseler, çağdaş bilgilerin aktarılmaya çalışıldığı Tanzimat okulları, yabancı dille eğitim yapan misyoner okulları. Bu tür okullardan birbiriyle kavgalı üç tip insan yetişiyordu ve bu üç tip insandan bir ulus meydana getirilemezdi.⁶³ Yazar, *“Devrim yarasından 73 yıl sonra eğitimde durum nedir?”* diye sorduğu sorusuna bir kitaptan yaptığı alıntılarla özetle şöyle cevap veriyor: Türkiye zorunlu eğitimin beş yıl olduğu 12 ülkeden biri ve zorunlu eğitimin önünde imam okulları engel teşkil ediyor. İmam okullarında okuyan öğrenci sayısı, diğer meslek liselerinde okuyan öğrenci sayısından fazla ve devletin her imkanından daha fazla onlar yararlanıyor. İmam olmak için yetiştirilenler, kaymakam, yargıç, vali, savcı oluyor. Kızlar başörtüsü bir yana peçe bile takıyor. Başörtülü öğretmenler derslere giriyor. Kızlar için müstakil okullar açılıyor. Tarikatlar ve vakıflar açtıkları okullarda yoksul çocukları kendi

⁶² CG, 14.03.1997, s. 4.

⁶³ CG, 02.03.1997, s. 3.

amaçları doğrultusunda yetiştiriyor. YÖK sistemi sayesinde tarikatçı rektörler dönemi başlıyor.⁶⁴

Yazar bu sorunların aşılması için yine aynı kitaptan çözüm önerileri sunuyor:

"Bir... Sekiz yıllık zorunlu temel eğitime bir an önce geçilmelidir. İmam okullarının orta bölümleri bu kapsama alınmalıdır.

İki... Ülkenin imam gereksinmesi yönünden doyum noktasını aşması nedeniyle, bütün imam liseleri "genel liseye" dönüştürülmelidir.

Üç... Vakıflar, dernekler ve bireylerce kurulan ve işletilen tüm öğrenci yurt ve pansiyonları, Kredi ve Yurtlar Kurumu'na devredilmelidir.

Dört... Kuran kursları, 8 yıllık temel eğitimden sonra, yalnızca gündüzlü öğrenci almalıdır.

Tüm Kuran kursları MEB'ye bağlanmalıdır.

*Beş... MEB'de laik düzen sağlanmalıdır. Üniversiteler, yönetsel açıdan da yeniden özerk olmalıdır."*⁶⁵

Yazar, fikrasını yaptığı şu değerlendirmelerle sona erdiriyor:

"Şeriat devleti şeriat eğitimi yapar... Komünist devlet komünist, faşist devlet faşist eğitim... Demokratik devlet de 'demokratik' eğitim.

Eğer bir 'demokratik devlet', kendi eliyle şeriatçı kuşaklar yetiştiriyorsa...

Eğer bir devlet, bazı çocuklarına laik eğitim verirken, bazı çocuklarına da şeriatçı eğitim veriyorsa... Ve o çocukları, toplumsal ve siyasal yaşamda, birbirlerine düşman kuşaklar olarak karşı karşıya getiriyorsa...

*O devleti yönetenler ya 'cahil'dir, ya 'gafil'dir ya da 'hain'dir!'"*⁶⁶

"Medrese Öğretimi!.." başlığını taşıyan ve 2. sayfada İlhan Selçuk imzasıyla çıkan fıkra da yazar, Cumhuriyet tarihiyle beraber çağdaş, aydınlık, akılcı, özgür, demokrat insan yetiştirmeye yönelik bir devrim gerçekleştirildiğini, Köy Enstitülerinin de bu amaca yönelik olarak açıldığını ancak bu okulların kapatılmasıyla medrese

⁶⁴ CG, a.g.y., s. 3.

⁶⁵ CG, a.g.y., s. 3.

⁶⁶ CG, a.g.y., s. 3.

öğretiminin yeniden hortlatıldığını ve yeniden ortaçağ karanlığına dönüldüğünü belirtiyor.⁶⁷ Yazar, fıkrasını şu satırlarla bitiriyor:

"Bugün içinde çırpındığımız açmaz, devlet eliyle ortaçağ öğretiminin ürünüdür. Türkiye'de cami sayısı şeriatla yönetilen İran ve Suudi Arabistan'ı sollarken yarım milyon medrese öğrencisi Hristiyanlığın 14'üncü yüzyılda aştığı öğretiminin İslam'a yansıması olan yöntemlerle yetiştirilmektedir; buna Kuran kurslarını da eklerseniz, 2.5 milyon çocuğumuz yarınki Türkiye'yi yönlendirecek şeriatçı militanlar olarak hazırlanıyor.

Cumhuriyet devleti hem açtığı medreselerle laik cumhuriyete düşman milyonlarca öğrenci yetiştiriyor hem laiklikten dem vuruyor...

*Nedir bu maskaralık?..."*⁶⁸

"8 yıllık temel eğitim olmazsa olmaz" manşetini ve "İÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Yaşar Nuri Öztürk, din eğitiminin sonra da yapılabileceğini söyledi" spotuyla arka sayfadan 6 sütunla verilen haberde, ismi geçen profesörün 8 yıllık eğitimle ilgili görüşleri aktarılmıştır.⁶⁹ Gazetenin aktardığına göre Prof. Öztürk, sekiz yıllık eğitime geçilmesi gerektiğini ve din eğitiminin bundan etkilenmeyeceğini, etkilense bile gerekli müesseselerin kurulabileceğini belirtmiştir. Gazeteye göre Öztürk'ün şu demeçleri aktarılmış:

"8 yıllık temel eğitim önce gerçekleşsin, onun ardından din eğitiminde neler çıkıyor, görürüz. Din eğitimi meselesi, Türkiye'de yeniden ele alınması gereken önemli bir konudur. Ama 8 yıllık eğitim konusu ile bu konuyu birbirine karıştırmamak lazım."

"Türkiye için yeni bir sistemdir. Onun ardından ne gibi açıklar ortaya çıkıyor, görülür. Onun telafisi için yeni düzenlemeler yapılır, pürüzler giderilir. Bu bir prosedür meselesidir, diğerleri buna göre adapte edilir."

"Kesintisiz 8 yıl uygulanırsa, özellikle imam-hatip okullarının orta kısımlarında sorunlar çıkacağı, Kuran'ın ezberlenemeyeceği gibi ileri sürülen görüşler doğru değil. Kuran ezberleyecek adam zaten bunu okulda ezberlemez ki... Zaten çocuk imam-hatip okullarında imam, hafız olamaz ki... O ayrı bir olay. O konunun ayrı bir prosedür, ayrı bir başlık altında ele alınması lazım. O görüşlere katılmıyorum, doğru değil. Kesintisiz 8 yıllık eğitim, bence Türkiye'nin 'olmazsa olmaz' meselelerinden biridir. O gerçekleşecek;

⁶⁷ CG, 04.03.1997, s. 4.

⁶⁸ Yazarın aynı konuyla ilgili olarak başka makalesine bkz., CG, 19.03.1997, s. 2.

⁶⁹ CG, 16.03.1997, s. 18.

gerisini oturur, tartışırız. Çocuk hafızlık yapacaksa, ona göre müessese getirilir. Din eğitimi alacaksa, din bilgini olacaksa onların hepsi yapılır. O, prosedür... 8 yıllık temel eğitimden sonra da din eğitimi yapılır.”⁷⁰

Haber, yorumsuz olarak aktarılmakla birlikte, haber için Prof. Öztürk’ün cümleleri arasından seçilen başlık, gazetenin de Öztürk’ün görüşünü paylaştığı ve desteklediği izlenimini uyandırmaktadır.

“Eğitim” başlığını taşıyan ve Hikmet Çetinkaya tarafından kaleme alınan gazete fıkrasında, birbirinden bağımsız dört konu kısa kısa ele alınmış, bu dört konudan birincisini sekiz yıllık eğitim oluşturmuştur. Yazar, “*sekiz yıllık parasız, ödünsüz, koşulsuz, kesintisiz, tek diplomalı ilköğretimin amacı*” olarak, “*dil, din, ırk ayrımı yapmayan, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, laik, demokratik eğitimi*” göstermiştir. Yazara göre buna karşı çıkanlar Türkiye’yi “*ortaçağ karanlığına*” götürmek istemektedir. Yine yazara göre, Türkiye’deki imam-hatiplerin çoğu bir partinin gençlik kollarına, kuran kurslarının çoğu da tarikatçı vakıfların denetimine girerek demokratik cumhuriyeti yıkmak için uğraşmaktadır. “*Bunu yapmaya çalışanlar 13-18 yaş arası gençlerdir.*” “*Çözüm ise Türkiye’deki bütün fikirlerden insanların 8 yıllık kesintisiz eğitime destek vermesinden geçmektedir.*”⁷¹

“*Dini iyi öğretmek...*” başlığını ve Oral Çalışlar imzasını taşıyan fıkrada, yazar, Mesut Yılmaz’ın katıldığı bir televizyon programındaki açıklamalarından hareketle birtakım değerlendirmelerde bulunuyor. Yazar, Mesut Yılmaz’ın dinin iyi öğretilmediği için yobazların eline kaldığını söylediğini aktararak, bu değerlendirmenin izafi olduğunu ve dinin iyi öğretilmesi gibi bir değerlendirmenin siyasiler tarafından değişik yönlerle çekildiğini, bu yönüyle de tutarsız olduğunu belirtiyor. Yazara göre, “*Türkiye, çağdaş Müslümanlığı yaşam felsefesi haline getirmiş insanların çoğunluğu oluşturduğu bir ülkedir. Siyasetle dinin arasını ayırmak için birtakım önlemler alınmıştır.*” Yazar, bu önlemlerin siyasiler tarafından oy malzemesi yapılarak istismar edildiğini anlatıyor. Ona göre, “*imam-hatipler örgütlü siyasi İslamın onlarca yıla*

⁷⁰ CG, a.g.y., s. 18.

⁷¹ CG, 17.06.1997, s. 5. Aynı konuda bkz., CG, 25.03.1997, s. 5.

yayılan bilinçli çabalarıyla yaygınlaştı. İmam-hatipler sağ siyasi akımlar tarafından solu ezmek için çoğaltıldı. Kişilikli, bağımsız düşünebilen, yaratıcı gençler yerine ezik, kişiliksiz, ezberci, hafız ve tevekkül sahibi kuşaklar yetiştirildi.” ⁷²

Daha önce incelediğimiz haberlere nazaran, daha temel bir yaklaşımla ve felsefi bir alt yapıyla kaleme alınan bu fıkra da birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Örneğin yazar, eğitimin içindeki çarpıklıkları tek bir nedene -siyasal İslamın eğitim üzerindeki etkisine- bağlayarak daraltmacı bir değerlendirme yapmıştır. Ayrıca bir başka daraltmacı yaklaşım da imam-hatipli öğrencilerin bir genelleme yapılarak kişiliksiz, ezik ve ezberci kuşaklar olarak gösterilmesi olmuştur. Özetle söylememiz gerekirse; yazar, kendine göre mantıklı bir silsile içinde olguları değerlendirmiş ve arada da herhangi bir araştırmaya dayanmayan genellemelerle medyanın toplum üzerindeki etkisini kullanmaya çalışmıştır.

“İlköğretime imam-hatip modeli” büyük puntolu manşetiyle 1. sayfadan ve *“8 yıllık eğitime Kuran baskısı”* manşetiyle 3. sayfanın baş tarafından 4 sütunda devam eden haberde, Milli Eğitim Temel Yasası’yla ve 8 yıllık eğitimle ilgili olarak bir takım değişikliklerin yapılmak istendiği belirtilmiştir. Haberde, imam-hatip liselerinin orta bölümlerinin kapatılarak, burada verilen Arapça, Kuran, Hadis ve Osmanlıca gibi derslerin normal liselerde seçmeli olarak konulması yönündeki değişiklik tasarısı anlatılmıştır.⁷³

Haber metninde herhangi bir eleştiri bulunmamasına rağmen, haber için 1. ve 3. sayfada tercih edilen manşetlerin, konu edilen haberle birlikte, *“Dindar kesimden ödün isteniyor”*, *“Şeriata karşı yürüyüşe soruşturma”*, *“Zorunlu eğitimde kilit ANAP ve DYP”*, *“Sağlam’ın zorunlu eğitim şaşkınlığı”* ve *“21 köy imamı sağlık müdürlüğü kadrosuna geçti”* spotlarını taşıyan haberlerle aynı sayfa içinde yer alması, gazetenin bu konu hakkındaki eleştirel yaklaşımını açıkça göstermektedir.⁷⁴

⁷² CG, 23.03.1997, s. 4.

⁷³ CG, 26.03.1997, s. 1 ve 3.

⁷⁴ CG, a.g.y., s. 1 ve 3.

“Sekiz yıllık zorunlu eğitime kimler karşı” başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Mahmut Adem tarafından kaleme alınan makale, gazetenin “olaylar ve görüşler” sayfasında yayınlanmıştır. Makalede, genel olarak sekiz yıllık zorunlu eğitimin gerekçeleri açıklanmış ve Türkiye’de buna karşı olan gruplar ele alınmıştır. Yazar, birçok yönden sekiz yıllık eğitimin faydalarını anlattıktan sonra makalesine, konumuzu ilgilendiren şu satırlarla devam etmiştir:

“Tüm bu üstünlüklerine karşın, 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitimi kimler istemiyor? 8 yıllık bütünleştirilmiş eğitimi imam-hatip liselerini ve Kuran kurslarını partilerin “mücahit kaynağı”, “arka bahçesi”, “fidanlığı”, “gençlik kolları” vb. olarak kabul eden başta RP olmak üzere köktendinci siyasal partiler ve merkez sağ partilerde dini politikaya araç etmek isteyen politikacılar istemiyorlar. Ayrıca özel Kuran kursu, yurt vb. işleten tarikatçı vakıf ve derneklerde 8 yıllık eğitimi istemiyorlar. Çünkü anılan tarikatçı kuruluşlar da bu siyasilerle aynı amaca hizmet etmektedirler: “Şeriat düzenine özlem duyan militan”ı yetiştirme. Dünyanın hangi demokratik ülkesinde devlet, kendi okullarında köktendinci partilere kadro yetiştiriyor?

Sekiz yıllık zorunlu eğitimden amaç, yalnızca 300 bin dolayında imam-hatip lisesinin orta kısmını genelleştirmek değildir. Son 3-4 aylık gelişmeler göstermiştir ki, irticanın ayak sesleri duyulmaktadır. Sivas’ta 37 sanatçının diri diri yakılması, Kayseri ve Sincan olayları bunu kanıtlamaktadır. Çünkü köktendinci akımların yeşerip kök saldığı Kuran kursları, imam-hatip okulları, tarikatçı vakıf ve derneklerin “yurtları” vb. ile dinsel ve siyasal örgütlenme sonunda, 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlerde Milli Selamet Partisi toplam oyların yüzde 8.6’sını (1.269. 918) almasına karşılık, 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerde RP oy oranını yüzde 21.6’ya (6.012.450) yükselterek birinci parti ve REFAHYOL hükümetinin de büyük ortağı olmuştur. Çünkü bu partiye oy patlaması yaptıran, anılan okullardaki öğrenci artışıdır. 1954-1955/ 1995-1996 döneminde imam-hatip (orta ve lise) ve resmi Kuran kurslarından toplam 3.622.062 öğrenci mezun olmuştur. Var olan 70 bin dolayındaki camiye bunlardan kaçını imam olacak? Bu gerçeğin altını, RP’nin V. büyük kongresinde bizzat Başbakan Erbakan çizmiştir: “350’nin üzerinde imam-hatip, üç bin Kuran kursu açtık. Bugünkü nesil işte o hamleler sonucu yetişti.”⁷⁵

“Eğitim aydınlandı” manşetiyle 7. sayfadan verilen haberde, 18 Ağustos 1997 tarihinde 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesiyle birlikte Türkiye’de eğitim alanında

⁷⁵ CG, 14.04.1997, s. 2.

önemli dönüşümlerin gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Gazetede ki habere göre gerçekleşen dönüşümler şu şekilde sunulmuştur:

“İmam-hatiplerin orta kısımlarının kademeli olarak kaldırılması ile tüm Türkiye’deki ortaokullar yürürlükten kalkmış oldu. Üniversite sınavları tek basamağa indirilirken her öğrencinin lisede okuduğu alana koşut tercihler yapması için ‘ek puan’ sistemi getirildi. Böylece imam-hatip lisesi mezunlarının ilahiyat fakültesi dışındaki fakültelere girme şansı kalmadı. İmam-hatip dahil tüm liselerde felsefe zorunlu hale getirildi.

Üniversite ve okullardaki şeriatçı kadroların tümüyle temizlenememesine ve eğitim programlarında beklenen değişikliklerin gerçekleştirilememesine karşın ‘okullaşma oranlarında’ büyük artışlar sağlandı, yeni şeriatçı kadroların yetişmesine engel olunmaya çalışıldı. Bunun ilk adımı olarak 8 yıl temel eğitim kesintisiz hale getirildi ve imam-hatip liseleri dahil tüm okulların ortaokul bölümü kapatıldı.

8 yıllık ilköğretim sonrasında kaynağı önemli oranda kuruyan imam-hatip liselerinde kan kaybı başladı.

En önemli değişiklik fen bilgisi ile din kültürü ve ahlak bilgisi alanında gerçekleşti. Evrim teorisi ve genetik gelişmeler fen bilgisi programına alınırken din kültürü ve ahlak bilgisi programı, Atatürkçü, laik ve çağdaş eğitim kapsamında yenilendi. Farklı dinlere ait bilgilere daha çok yer verilirken dua ezberleten bir eğitim yerine, sorgulayan, öğrenci merkezli bir program hazırlandı.

YÖK de ilahiyat meslek yüksekokullarını kapatırken ilahiyat fakültelerindeki eğitim programlarını güncelleştirdi. Dini dogmaların ayıklandığı programlarda felsefi boyut öne çıkarıldı. ⁷⁶

Yukarıdaki haberde görüldüğü gibi eğitim alanında yapılan değişiklikler ve bu değişikliklerin içeriğinin ele alınış tarzı, gazetenin bu konuda taraf olduğu imasını göstermektedir. Örneğin, imam-hatip liseleri mezunlarının herhangi bir üniversite programına girebilmeleri ile ilgili olarak *“ilahiyat fakültesi dışındaki fakültelere girme şansı kalmadı”*, üniversite ve okullardaki eğitim kadrolarıyla ilgili olarak *“şeriatçı kadroların temizlenememesine karşın”*, imam-hatip liseleriyle ilgili olarak *“kaynağı kuruyan imam-hatip liselerinde kan kaybı başladı”*, ilahiyat fakülteleri programıyla ilgili olarak *“dini dogmaların ayıklandığı programlar”* tarzındaki değerlendirmeler örnek olarak gösterilebilir.

⁷⁶ CG, 01.03.2001, s. 7.

“*Sessiz Sedasız*” bölümünde Nuri Kurtcebe tarafından çizilen ve bir doktor ile bir hasta diyalogu olarak oluşturulan karikatürde hastanın beyni boş olarak gösteriliyor ve üstünde sineklerin uçtuğu resmediliyor. Diyalog şu metinlerden oluşuyor:

“(Doktor): Vay canına! Akal dağıtılırken sen nerdeydin be evladım?”

“(Hasta): Guran gursunda, gomando gampında, imam-hatipte, ülkü ocaklarında, ve de tarikatlardaydım doktor bey!..” ⁷⁷

Gazetede yayımlanan yazılar içerisinde din-eğitim konusuyla ilgili çıkan yazılar incelediğimiz dönemde çokça yer tutmaktadır. Bunun başlıca sebebi, özellikle 8 yıllık eğitim ve buna bağlı konularla ilgili yoğun tartışmaların bu dönemde uzun süre gündemi işgal etmesinden kaynaklanmaktadır.

Gazetede kaleme alınan yazılar, genelde, devrim yasalarından biri olarak kabul edilen Tevhid-i Tedrisât Kanunu çerçevesinde ele alınan, 8 yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitim, imam-hatip liselerinin konumu, Kuran kurslarındaki gelişmeler, ilahiyat fakülteleri ve vakıf eğitim kurumları gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Din-eğitim konusuyla ilgili olarak ele alınan konularda siyasetin dini kurumlar üzerindeki etkileri ve baskıları, gazetenin dile getirdiği yazıların hemen hemen tamamında özellikle belirttiği hususlardandır. İncelediğimiz haberlerde dikkati çeken bir başka husus, imam-hatip liseleri ile köy enstitülerinin birbirine alternatif kurumlar olarak ele alınması olmuştur. Köy enstitüleri daima çağdaşlığın, akılcılığın, özgür düşüncenin, üretkenliğin aşılandığı kurumlar, imam-hatip liseleri ise şeriatın, köktendinciliğin, siyasal İslamın, pasifliğin, kulluk bilincinin, zihni tutsaklığın aşılandığı kurumlar olarak yansıtılmıştır. Yazılarda, imam-hatip liselerinden mezun olan öğrencilerin, ilahiyat fakülteleri dışında herhangi bir yükseköğretim kurumuna giderek, hakim, kaymakam, savcı v.b. mesleklere sahip olması devamlı eleştirilmiştir.

⁷⁷ CG, 17.05.2001, s.15; Ek : IX.

Konumuzla ilgili haberlerde metinsel özelliklere dikkat edilmekle birlikte, bu tür haberler genelde çarpıcı ve ideolojik bakış açısını yansıtacak şekilde atılmış manşetlerle 1. sayfadan verilmiş, haber iç sayfalarda detayıyla ele alınmıştır. Haberlerde kaynağı belirtilmeyen şok belgeler çoğunlukla kullanılmıştır.

Konuyla ilgili haberlerde dikkati çeken en önemli husus, din eğitimi ile ilgili konularda hiçbir şekilde bir din eğitimcisi akademisyenin görüşüne yer verilmemiş olmasına karşın din eğitimi alanında eğitim görmemiş akademisyenlerin örneğin bir genetik profesörünün görüşlerine bu konuda yer verilmiş olmasıdır.

Yukarıda üzerinde durduğumuz tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda rahatlıkla görebileceğimiz gibi din eğitimi meselesi, gazete tarafından, toplumu modernizmden, akılcılıktan ve devrim yasalarından uzaklaştıran en önemli etkenlerden biri olarak ele alınmıştır.⁷⁸

4. Din ve Aile İlişkisi

Gazete, bu bölüme giren haberler içerisinde, erkek-kadın ilişkisi, İslam inancına göre erkeğin kadından üstün görüldüğünün ileri sürülmesi, erkeğe dört kadınla evlenme izninin verildiği, kadının toplumsal hayatta erkek karşısındaki durumunun ezikliği ve dini nikâh meselesi üzerinde durmuştur.

a) Nikah

“*Erzurum muta nikâhı merkezi*” başlığını taşıyan ve 17. sayfadan 4 sütunda verilen haberde, Atatürk Üniversitesi’nde birtakım öğretim görevlilerinin öğrencileri muta nikâhına teşvik ettiği, bazılarının ise bunu bizzat gerçekleştirdiği, öğrenci ihbarlarına dayandırılarak anlatılıyor. Öğretim görevlileriyle ilgili başka suçlamaların da bulunduğu haberde, muta nikâhının Şii alimleri tarafından savunulduğu, buna karşılık ilahiyatçıların bu konuyu inceleyerek muta nikâhını uygun bulmadıkları

⁷⁸ Konuyla ilgili karikatürler için bkz., Ek: VIII-IX.

aktarılıyor. Haberde, ismi verilmeyen bir ilahiyatçının, muta nikâhının İslam tarihindeki uygulamaları göz önünde bulundurularak yaptığı açıklamalar yorumsuz olarak veriliyor.⁷⁹ İlgili açıklamaların tarafsız ve yorumsuz bir şekilde verilmesine karşın henüz yargı yoluyla ispatlanmamış birtakım suçlamaların yapıldığı dikkat çekiyor.

“İmam nikahı ve kadın hakkı” başlığını taşıyan fıkrasında Oral Çalışlar, Aczmendi şeyhi Müslüm Gündüz’ün imam nikahlı eşiyle beraber basılması olayından hareketle imam nikahı üzerinde birtakım karşılaştırmalı değerlendirmeler yapıyor. Yazar, İslamcılarının çağdaş tekeşlilik kurumuna karşı çıkarken, Hristiyanların kilisede nikah kıymalarını gerekçe olarak gösterdiklerini ve aslında Avrupa’daki kilise nikahıyla Türkiye’deki resmi nikahın yasal süreçlerinin aynı olduğunu belirtiyor. Yazar, imam nikahını resmileştirmek isteyen İslamcı erkeklerin hepsinin, dört kadınla evlenmeyi Allah’ın kendilerine verdiği bir hak olarak gördüklerini söylüyor. Buna karşılık kilisede evlenen insanların dört eşle evlenmek ve istedikleri zaman boşanmak gibi bir haklarının bulunmadığına değiniyor. Yazar, imam nikahını resmileştirmek isteyenlerin miras konusuna nasıl yaklaştıklarını anlatmaları gereği üzerinde duruyor. Oral fıkrasını şu satırlarla bitiriyor:

“Nikahın temel anlayışı; kadınla erkek arasında bir akit yapmak ve bu akdi çıkacak sorunlarda devlete ve yasalara başvurarak çözebilmek. Aslında böyle bir anlaşma için akitlere gereksinim duymak, gelişmiş iki insan için çok da anlamlı olmayabilir. Ancak yaşadığımız çağda, gördüğümüz örneklerde en uygar erkekler bile ellerinde bulundurdıkları ekonomik gücü, kadınlara karşı bir tehdit ve baskı aracı olarak kullanıyorlar. Yeni bir aşkın peşine düşen erkek, maddi olanakları kadına karşı bir koz olarak kullanıyor ve yeni aşklarına meşruiyet kazandırmak istiyor. Bir erkeğin eşinden ayrılmak istemesi onun en doğal insani hakkı olabilir. Ancak, bu ayrılıkta kadınlar sürekli kaybeden haline geliyor. Erkekler maddi olanakları kendi özgür ilişkileri için bir şantaj haline getiriyorlar. Erkekler, kadının da istediği zaman, başka bir aşka hakları olabileceğini düşünmek bile istemiyorlar. Kendisi, gördüğü güzel kadınla ilgilenirken, aynı insani duyguları karısının da hissedebileceği aklının köşesinden bile geçmiyor. Resmi nikahın bugün en azından kadınlar açısından bir güvence oluşturduğu kabul edilebilir.

⁷⁹ CG, 10.01.1997, s. 17.

Ama yarının gelişmiş insanı buna da ihtiyaç duymayacak. İdeal olanı, iki insanın hiçbir ekonomik bağıllık içinde olmadan birbirini sevebilmesi ve bu sevgiyi yalnızca sevgi yaşadığı sürece sürdürmesi.”⁸⁰

“Havva’nın Âdem’i kandırmasının faturası kadına”, “Erkek kadına hâkim olmalı”, “Tartışmalı nikâh ‘muta’” başlıklarını taşıyan ve üç gün boyunca süren dizi yazısı Miyase İlknur tarafından kaleme alınmış ve tam sayfa 4 sütundan verilmiştir. Dizi yazıda özet olarak İslam’ın dini nikâh, erkeklerin dört kadınla evlenmesi, kadının dinlerdeki yeri, muta nikâhı gibi konular, çoğunlukla Prof.Dr. Süleyman Ateş, Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Ali Rıza Demircan gibi ilahiyatçı yazarların görüşlerine yer verilerek aktarılmıştır. Yazar, bütün ilahi kaynaklı kitaplarda olduğu gibi Kuran’da da kadına ikinci sınıf bir muamele uygulandığını, onun bir mal gibi görüldüğünü, bunun kaynağının tüm kitaplara göre Havva’nın Âdemi kandırması olarak gösterildiğini anlatıyor. Kuran’ın dört kadınla evlenmeyi öngördüğünü söyleyen yazar bunu âyetlere dayandırıyor. Ancak ilahiyatçı yazarlar Ateş ve Öztürk’ün bu tür bir evliliğe zorunlu koşullarda başvurulabileceğini ve dinde asıl olanın tek eşlilik olduğunu belirttikleri açıklamaların kaydedilmesine rağmen, İlknur bu açıklamalara şu değerlendirmeye karşılık veriyor:

“Kocası kısır ya da hastalıklı olan bir kadın da ikinci kez evlenmeye kalkarsa ne olacak? Onun kocalarının da kardeş kardeş geçinmelerinin önünde bir engel mi var? Erkeğin karıları kardeş kardeş geçiniyor da kadının kocaları neden geçinemesin? İnsan aklına doğallıkla takılan bu soruların yanıtını veren bir İslam bilginine rastlanmıyor.”

Yazar, Hz. Peygamber’in çokça evlenmesine rağmen bu ruhsatı Hz. Ali’ye vermediğini hadislerle alıntı yaparak hatırlatıyor. Muta nikâhı konusunda İslam bilginleri arasında bir görüş birliği bulunmadığını, Şia’nın bunu helâl sayarken ehli sünnetin arasında farklılıklar bulunduğunu belirten yazar, konuyla ilgili kitaplardan uzunca alıntılar yapıyor ve dizi yazı şu cümleyle son buluyor:

⁸⁰ CG, 04.01.1997, s. 4.

"Bu tartışmaları izleyen bir Müslümanın Nasreddin Hoca gibi her farklı tezi savunana 'vallahı siz de haklısınız' dememesi zor." ⁸¹

Gazetede üç gün boyunca yayımlanan yazı dizisinde yazar, İslam'ın kadına ve evlilik kurumuna bakış tarzını kendi görüşünü destekler mahiyette ele almıştır. Konuyla ilgili uzman görüşleri eleştirilmiştir. İslam'ın bu konudaki kesin hükümleri, atılan manşetlerle, konu için çizilen karikatürlerle ve yapılan değerlendirmelerle, arasında çelişkiler olan hükümler olarak gösterilmiştir. Şia kolunun değerlendirmeleri ehli sünnet kolu üzerine genelleme yapılarak aktarılmıştır. Yazının bir araştırma yazısı olmasına rağmen yazarın bu konu üzerindeki bilgi eksikliği ve kamuoyunu etkilemek için konuyu eleştirel bir tarzda ele alışı hemen dikkat çekmektedir.

"Devrim kanunlarına dinci ayaklanma" başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Ahmet Kılıçoğlu tarafından kaleme alınan makalede, resmi evlilik ve bu evliliğin yasal dayanakları anlatılmış, dini merasimin ancak bundan sonra gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Resmi nikâhın laikliğin bir gereği olduğu anlatılmış, devrim yasaları içerisinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca makalede resmi nikâh kadına verilen değer bir sonucu olarak ele alınmış, dini nikâhı savunanların devrim kanunlarını ve Cumhuriyet'i özümsememiş kişiler olduğuna vurgu yapılmıştır.⁸²

"İslamda nikâh" başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Necip Bilge tarafından kaleme alınan makale, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşuyor. Yazar birinci bölümde, dini nikâh deyiminin yanlışlığını Mecelle'ye ve bu konudaki tarihsel uygulamalara dayanarak anlatıyor ve nikâh işleminin dünyevi bir işlem olduğunu belirtiyor. İkinci bölümde, medeni nikâhın önemi vurgulanıyor ve imam tarafından kıyılan nikâhın ancak resmi nikâhtan sonra gerçekleştirilebileceği üzerinde duruluyor. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde de durumun aynı olduğu belirtiliyor. Üçüncü bölümde, dini nikâhın doğuracağı sorunlar ele alınıyor ve ülkemizde azınlıklar bulunduğu için bu işlemin hukuk birliğini bozacağı söyleniyor. Sonuç bölümünde, ülkemizde uygulanan nikâh sisteminin dini yönden hiçbir mahzuru olmadığı belirtiliyor, bu konuda verilecek

⁸¹ CG, 15-16-17. 01.1997, s.10.

⁸² CG, 28.01.1997, s. 2.

tavizlerin ileride laik devlet ve laik hukuk düzeni açısından birtakım sonuçlar doğurabileceği hatırlatılıyor.⁸³

b) Çokeşlilik-Tekeşlilik

“Kuran tek eşliliği destekler” başlığıyla verilen haberde, Devlet Bakanı Işıl Saygın’ın çok eşlilikle ilgili değerlendirmesi aktarılıyor:

*“Devlet Bakanı Işıl Saygın, ‘Kuran’ı Kerim’in, çok eşliliği değil, tek eşliliği şiddetle desteklediğini” söyledi. Türkiye’nin laik bir ülke olduğunu ve şeriat hükümlerinin uygulanmadığını vurgulayan Saygın, ‘Zorunlu haller dışında ikinci evliliğe İslam’da rastlanmaz. Ama, bazı İslam ülkelerinde bunun görülmesi, Kuran’ın emrinden değil, o ülkenin kendi yasalarından kaynaklanmaktadır’ diye konuştu.*⁸⁴

“Kim Kime Dum Duma” köşesinde Behiç Ak tarafından çizilen karikatürde, bir koltuğa yaslanmış, takkeli, sakallı, cübbeli, tespihli bir adam ve o adamın ayaklarını yıkayan çarşafli bir kadın resmedilmiş. Ayaklarını yıkatan adam şunları söylüyor:

*“Ah ah... Sorma hanım bugün mecliste yine sana çalıştım... Kadınların özgürce kara çarşafa girebilme, özgürce üç karılı bir erkekle nikâhlanabilme, kocalarına bir an önce hizmete başlayabilmeleri için erkenden evlenebilme haklarını savundum, durdum...”*⁸⁵

“Söz Çizginin” köşesinde Turhan Selçuk tarafından çizilen karikatürde, önde yürüyen bir adam ve onun arkasından giden dört çarşafli kadın resmedilmiş. Karikatürün altında kadınlardan birinin söylediği şu cümle yer alıyor: *“-Artık ailenin reisi olmadığını, hangimiz söyleyecek?..”*⁸⁶

“Çizmeden Yukarı” köşesinde Musa Kart tarafından çizilen karikatürde, önde yürüyen sakallı, takkeli, tespihli bir adam ve onun arkasından yürüyen kara çarşafli dört

⁸³ CG, 02.02.1997, s. 2.

⁸⁴ CG, 08.02.1997, s. 5.

⁸⁵ CG, 03.03.1997, s. 11; Ek: X.

⁸⁶ CG, 28.03.2001, s. 3. Ek: XII.

kadın resmedilmiş. Karikatürün üstünde şu cümleler yer alıyor: “AB Genel Sekreteri Vural, Recai Kutan’ın bir sorusu üzerine ‘AB’ye üyelik için başvuran her ülke onun hukukunu kabul eder. Avrupa’da laikliği savunmayanın demokrasiye karşı olduğuna inanılır’ dedi.” Karikatürdeki kadınlardan birinin sözleri ise şunlar: “Bizimki söyledi.. AB’ye kendi hukukumuzla gidiyoruz!”⁸⁷

“Çift eşlilik atılımı!..” başlığını taşıyan fıkra da Meriç Velidedeoğlu, zamanın Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk’e sorulan “imam nikahıyla yaşamak zina mıdır?” sorusuna karşılık, yine kendisinin verdiği “zinadır” cevabından hareketle akılcı, ünlü ve aydın çevre kadınlarınca tutulan bir ilahiyat profesörünün*, “Erkekler çifte nikah kıyabilmelidirler; kanun yapıcı böyle bir şartı koyabilir; ben inanıyorum ki insanlık bir gün bunu deneyecek(!); ne var bunda? Eş izin veriyorsa bize ne...” şeklindeki bir gazetede çıkan demecini eleştiriyor. Yazar, tüm basın tarafından desteklenen, sadece Cumhuriyet tarafından desteklenmeyen, ama sonunda Cumhuriyet’de çıkan bir yazıyla da desteklenen bu ilahiyatçının bu tür demeçleri bilerek veriyor olmasına dikkat çekiyor. Yazar, hukuku eğitimi de görmüş bu ilahiyatçının, demeçleri ve yazdıklarıyla Kur’an’a dönüş projesini somut olarak hayata geçirmeye çalıştığını belirtiyor. Yazar, bu tür çabaların, devrim yasalarından Medeni Kanun’un 75. yılında dile getirilmesinin anlamlı olduğuna dikkat çekerek yazısını tamamlıyor.⁸⁸

c) İslam ve Kadın

“Kadınlar suresi” başlığını taşıyan ve Ataol Behramoğlu tarafından kaleme alınan gazete fikrasında, Kuran’ın Nisa Suresi’nin 34., 176., 3. ve 15. ayetleri üzerinde duruluyor. Yazar, bahsi geçen ayetlerde, erkeklerin kadınlardan üstün olduğunun, serkeşlik yapan kadınların dövülebileceğinin, yetimler hakkında adaletsizlik yapmaktan korkanların dört kadınla evlenebileceklerinin ve zina eden kadınların cezalandırılması gerektiğinin belirtildiğini ifade ediyor. Yazar fikrasını şu değerlendirmeye bitiriyor:

⁸⁷ CG, 29.05.2001, s. 5. Ek: XX.

⁸⁸ CG, 01.03.2001, s. 15. (*Yazıda, bu ilahiyatçının kim olduğu belirtilmemiştir.)

"İslamın kutsal kitabının kadına, kadın-erkek ilişkisine bakışı, çok yönlü, büyük bir konu. Asıl sorun, (geneldeki hükümler gibi) bu konuya ilişkin hükümlerin, öğüt ve buyrukların da, değişmez birer Tanrı buyruğu, birer 'dogma' olarak bütün zamanlara, bütün insan toplumlarına nasıl uygulanabilecekleri... Bir de, günümüzde İslam kadınlarının, erkeği kadından üstün sayan, ona kadını dövme hakkını tanıyan Kuran hükümlerini değişmez birer 'Tanrı hükmü, Tanrı buyruğu' olarak içlerine nasıl sindirebildikleri..." ⁸⁹

Yazar yukarıda bir bölümünü alıntıladığımız gazete fıkrasında, Kuran'da kadınların haklarını koruyan ayetlerin olduğunu söylemesine rağmen, bahsi geçen ayetler hakkında dolaylı olarak değerlendirme yapıyor ve bir yönlendirmeye bu ayetleri kadınların içlerine sindirebilmelerinin bir sorun olduğunu belirtiyor.

"*Sessiz Sedasız (!)*" köşesinde Nuri Kurtcebe tarafından çizilen karikatürde, kara çarşafli bir kadın ve onun sırtına binmiş sarıklı, cübbeli, sakallı, takunyalı bir adam resmedilmiş. Adamın elinde şunların yazdığı bir döviz bulunuyor: "*Demokrasi isterük.*" Bu makalede anlatılmak istenen şu: İslamcılar kadınlar hakkında ne kadar demokrasi isterlerse istesinler, onların bu istekleri bir aldatmacadan başka bir şey değildir.⁹⁰

"*Kim Kime Dum Duma*" köşesinde Behiç Ak tarafından çizilmiş karikatürde iki tablo yer almış. Tablolardan birincisinde, çağdaş görünümlü olan bir karı-koca yan yana yürürken, onların karşısından eli tespihli, takkeli, şalvarlı bir adam ve onun arkasından da kara çarşafli bir kadın geliyor. Tabloların ikincisinde ise, bu duruma tepki gösteren çağdaş görünümlü kadın kızgın bir şekilde kocasının önüne geçiyor ve adam kadının arkasından yürümeye başlıyor.⁹¹

"*Akraba evliliklerine Diyanet desteği!*" başlığını taşıyan haberde, Deniz Som, Bursa'da bir vatandaşın bayram namazı için camiye gittiğini, camideki imamın yayını kesip kendisinin vaaz ederek şunları söylediğini aktarıyor: "*Yakın akraba evliliklerinde sakat doğumlar olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar İslami kuralların iyi*

⁸⁹ CG, 03.05.1997, s. 4.

⁹⁰ CG, 08.04.2001, s. 5. Ek: XIII.

⁹¹ CG, 06.06.2001, s. 15. Ek: XI.

bilinmemesinden ve uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Hazreti Peygamber zamanında yapılan uygulama, bugün için neden yapılmasın? Hazreti Peygamberden önce insanların, kız çocuklarını diri diri gömdükleri bilinmektedir. Bugün için ise, kız çocuklarınızın her an için nerede, kiminle ve ne yapacağını bilmek zorundasınız. Bunu yapmadığınız takdirde, onları diri diri mezara gömmüş olursunuz.” Haberin başlığından da anlaşılacağı gibi, bir imamın söylediklerinin Diyanet’in resmi görüşüymüş gibi aktarıldığı bu haber, yazarın hicivlemesiyle beraber şu satırlarla son buluyor:

“Yarın Kurban Bayramı... Akraba evliliklerinin ve kız çocuklarının durumuna ilişkin son bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın desteği ile yarın sabah bayram namazından önce Bursa Karaman Camisi’nde...”⁹²

Cumhuriyet Gazetesi’nde din-aile konusuyla ilgili çıkan yazıların çoğu, toplumda meydana gelen din istismarına dayalı birtakım olayların vuku bulmasıyla ilintili olarak yayımlanmıştır. Örneğin, toplumda derin bir yankı uyandıran Aczmendi Şeyhi Müslüm Gündüz’ün, imam nikâhlı olduğunu söylediği genç bir kızla uygunsuz bir şekilde basılması ve bunun üzerine basın-yayın organlarında bu konuyla ilgili haberlerin genişçe yer tutması, gazetede konuyla ilgili her olayın ayrıntılarıyla yayımlanmasını sağlamıştır.

Konuyla ilgili olarak dikkati çeken bir başka husus, bu konunun genelde, tarikatlar ve bu tarikatlar içinde çokça olduğu söylenen cinsel tacizle birlikte ele alınmasıdır. Konuyla ilgili aktarılan uzman görüşleri eleştirilmiştir. Uzman görüşleri ve Kuran âyetleri dogma olarak nitelenmiş, dolayısıyla bu tür hükümlerin kadının özgürlüğünü kısıtladığı, kadını ikinci sınıf bir konuma soktuğu, Aydınlanma ve Cumhuriyet devrimleriyle kadınların edinmiş oldukları hakların ellerinden alınmaya çalışıldığı, bu gibi durumları kadınların nasıl içlerine sindirebildikleri hemen hemen her yazıda özellikle belirtilmiştir. Gazetenin isimlendirmesiyle İslamcıların bu konudaki

⁹² CG, 04.03.2001, s. 17.

her açıklaması takıyye olarak nitelendirilmiş, asıl amacın toplumu din kurallarına dayandırarak bir şeriat devleti kurmak olduğu belirtilmiştir.

Yazılarda metinsel özelliklere dikkat edilmekle birlikte, yazılar için seçilen başlıklar, bu başlıkların sunuluş biçimi ve yeri, haberlerde konuyla ilgili olmayan hususlarının sık sık dile getirilerek bağlantısızlık oluşturulması, gazetenin ve yazarların dünya görüşünü ortaya koymaktadır.

5. Din ve Ekonomi İlişkisi

Bu konuyla ilgili yazılar, faizsiz bankacılık çerçevesinde ele alınan özel finans kurumları ve Anadolu'da çok ortaklı olarak oluşturulan şirketlerle ilgili olarak çıkmakta, gazetenin genel yayın politikası içinde bu tip yazılar İslamcı sermaye, yeşil sermaye gibi argümanlarla süslenmektedir.

“İslami sermayeye özel izin” başlığını taşıyan haberde, faizsiz işlem yapan iki özel finans kurumunun, borsada işlem görebilmek için yaptıkları başvuru konu edilmektedir. Haberde, yapılan başvuruların kabul edilmediği ancak bekletildiği ifade edilmekte ve Asya Finans kurumu şöyle tanıtılmaktadır: *“Nur cemaatinin önde gelenlerinden Fethullah Gülen’in şirketi Asya finans.”*⁹³ Haber için seçilen başlık ve haberde özel finans kurumları için yapılan değerlendirmeler gazetenin konuya yaklaşımını göstermektedir.

“İslami sermaye kayıt dışı büyüyor” başlığını taşıyan haberde, Kombassan isimli çok ortaklı şirketin sermayesinin 1 yıl içerisinde 1500 kat arttığı, bu artışın SPK'nın da dikkatini çektiği, yapılan araştırmalar sonunda 25 bin kayıt dışı ortağın bulunduğu anlaşıldığı, bu kayıt dışıların büyük bölümünün yurtdışında yaşadığının tespit edildiği belirtilerek bu hızlı artışın RP iktidarından sonra gerçekleştiğine vurgu yapılmaktadır.⁹⁴

⁹³ CG, 12.04.1997, s. 6.

⁹⁴ CG, 14.04.1997, s. 6.

“Şeriat kara para aklıyor” manşetiyle 1. sayfadan verilen haberde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen brifingden hareketle, PKK’nın Türk bankaları üzerinden kara para akladığı ve bunun önüne geçilmesi için kayıtların dikkatle tutulmasının gerektiği üzerinde genişçe durulmaktadır. Ayrıca, Milli görüş kanalıyla Avrupa’dan Türkiye’ye akan dövizlerin de kaynağının araştırılması gerektiği anlatılmaktadır.⁹⁵ Haberin çoğunluğunda PKK’nın finansmanı konu edilmesine rağmen haber için seçilen başlık dikkat çekicidir.

“Sermayenin dini, imanı, milliyeti var mı?..” başlığını taşıyan fıkrada İlhan Selçuk, sermayenin kapitalizmin bir ürünü olduğunu, bu sayede insanların özgür ve laik hale geldiğini, ama kapitalizmin emperyalizme dönüşmesiyle insanları sömürmeye başladığını ve İslamcı sermayenin de aslında kapitalizmi anlamadığını ileri sürmektedir. Sermayenin dini de, mezhebi de olacağını belirten yazar, yazısını şöyle sonuçlandırmaktadır:

“Şeriatçının elindeki ister Amerikan Doları olsun, ister Alman Markı, ister Türk Lirası!.. Ne fark eder ki?.. 1980’lerden sonra ülkede dinciliğin patlaması bedavaya mı denk geldi? Vakıflar, holdingler, okullar, gazeteler, radyolar, televizyonlarıyla birdenbire ortalığı saran İslamcı tezgâhın arkasında hangi sermaye var?.. Bu değirmenin suyu nereden geliyor, nereye gidiyor?..

Avrupa’da sermaye birikimi, burjuva sınıfını oluşturup bir tarih sayfası açtı da İslamcı sermaye niçin şeriatçılığın itici gücüne dönüşebiliyor?..

İslamcı sermaye daha sanayi devrimini gerçekleştiremedi; petrol gelirlerine dayanan arabesk kapitalizmin koruyucusu da Batı kapitalizminin emperyalizmi!.. Avrupa’da sermaye birikiminin yarattığı sanayileşme feodallerin canına okumuştı; İslam coğrafyasında petro-dolarlara dayanan irtica düzenleri ise kral, sultan, emir ve şeyhlerin ömrünü uzatıyor.” ⁹⁶

Yazarın fıkrasında yer alan, “şeriatçılar”, “İslamcı tezgah”, “irtica düzenleri” gibi nitelemeler yazarın bu sıfatla anılan gruplara olan bakış açısını yansıtmaktadır.

⁹⁵ CG, 01.05.1997, s. 1 ve 17.

⁹⁶ CG, 20.06.1997, s. 2. Benzer yazılar için bkz.: “İslami sermaye olur mu?”, CG, 25.06.1997, s. 4; “Paranın dini imanı”, CG, 24.06.1997, s. 7.

“Söz Çizginin” köşesinde Turhan Selçuk tarafından çizilmiş karikatürde, sakallı, şişmanca, takunyalı bir adam büyükçe bir masanın arkasına oturmuş vaziyette ve arkasında 10 milyonluk bir paranın tabela olarak asılmış şekliyle resmedilmiş. Karikatürün altında şu cümle yer alıyor: “Şeriatçı- Atatürk’ü biz de severiz..”⁹⁷ Bu karikatürde anlatılmak istenen şu: Şeriatçı para için Atatürkçü bile olabilir.

Cumhuriyet Gazetesi’nde din-ekonomi ilişkisiyle ilgili yazılar, diğer konularla ilgili yazılarda olduğu gibi zamana bağlı olarak ele alınmıştır. Ekonomi-siyaset-tarikat ilişkisini dile getiren haberlerde, bu yolla din sömürsü yapıldığı üzerinde durulmuş, dincilerin ekonomik gelişiminin arkasında başka gayeler olduğu belirtilmiştir. Dinci olarak isimlendirilen kesimin güçlenerek, laik ekonomik kuralları kendi istekleri yönünde şekillendirdikleri belirtilmiş, şeriatçı hükümetin de bunu teşvik ettiği söylenmiştir. Haberlerde dikkati çeken bir başka husus, ilgili kurumlarca yürütülen incelemelerdeki raporların, henüz bitmediği hatırlatmasıyla birlikte sürdüğünün ve bu raporların sonuçlarının merakla beklendiğinin belirtilmesi olmuştur.

Yazıların metinsel özelliklerine dikkat edilmesine rağmen, diğer konularda olduğu gibi bu konu için seçilen başlıklarda da “İslamcı”, “şeriatçı”, “dinci” gibi ifadeler kullanılmıştır.

6. Tarikatlar ve Cemaatlar

“Tarikatlarda cinsel sömürü yeni değil” manşetiyle büyük puntolarla 4 sütundan verilen haberde, tarihten alıntılar yapılarak, tarikatlarda cinsel taciz olayının yeni bir şey olmadığı, geçmiş tarihte de buna benzer olayların yaşandığı mahkeme zabıtlarıyla kanıtlanmaya çalışarak anlatılmaktadır.⁹⁸ Haberde dikkati çeken nokta bütün tarikatların aynı kefeye konularak sunulmasıdır.

⁹⁷ CG, 02.05.2001, s. 3; Ek: XIV.

⁹⁸ CG, 07.01.1997, s. 4.

“Tarikatlar şeriat aracı” manşetiyle, “Dini örgütlenmeler, bugünkü ‘mafya’ çetelere ya da illegal örgütlere benzeyen yapılar içeriyorlar” ve “Kelime anlamı ana yol olan şeriatın kolları, yani caddeler, sokaklar anlamına gelen tarikat, her zaman siyasetin içinde oldu. Her dönemde siyasetle iç içe olan, siyasete müdahale eden ve yönlendiren tarikatlar, siyasetin getirdiği nemayı da değerlendiriyorlar.” spotlarıyla beraber 5. sayfadan verilen haberde, 12. ve 14. yüzyıldan itibaren tarikatların devamlı siyaset içinde olduğu çeşitli örneklerle anlatılıyor. Günümüzde de bu şekilde birtakım dini örgütlenmelerin olduğu ve bu örgütlerden kiminin çok büyük bir ekonomik güce ulaştığına dikkat çekilmektedir. Haber şu satırlarla sona ermektedir:

“Tarikat içindeki müridin mürşide, yani yandaşın bir üstüne bağımlılığı konusundaki sıkı kurallar, bu bağımlılığın din örtüsü altında olması, yandaşın üstüne itiraz edememesi, sonuç olarak kapalı bir yapıyı, bu kapalı yapı da çürümeyi, cinsel yararlanmayı, uyuşturucu kullanmayı, müridin sömürülmesini gündeme getiriyor. Tarikat liderlerinin holdingleri, kişisel servetleri bu emek sömürüsünün de bir göstergesi oluyor.”⁹⁹

“Olumlu tarikatlar da var” manşetiyle ve *“DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, şeyh ve mürşitlere karşı seferberlik önerdi”* spotuyla verilen haberde adı geçen siyaset adamının konuyla ilgili değerlendirmeleri aktarılmaktadır. Ecevit’in bütün tarikatları aynı kategoriye sokmayan görüşünü gazete yorumsuz olarak aktarmaktadır:

“Bazı tarikatların Türk-İslam kültüründe önemli bir yeri vardır. Müslümanlığın ilk döneminde kimi mutasavvıflar kendi başlarına Allah’a ulaşma yolları aramışlardır. Fakat zamanla tarikatçılık bireysel arayışları toplu arayışlara dönüşmüştür. Bu süreç içinde bazı tarikatlar aşırı ölçüde kurumlaşmış, katı kurallara bağlanmıştır. İslam’da ruhban sınıfı yoktur. Buna rağmen bazı şeyhler ve mürşitler kendi konumlarını fiilen ruhbanlığa dönüştürmüşlerdir. Toplum da yer yer onları buna zorlamışlardır. Tarikatçılıktan ve İslam’ın özünden ilk sapmalar böyle başlamıştır. Sapmaları da zaman zaman özellikle toplumsal kargaşa ve bunalım döneminde sapıtmalar, hatta bazen sapıklıklar izlemiştir. Bunu bütün tarikatlar için söylemek haksızlık olur. Bazı tarikatlarımızın toplumumuzda köklü gelenekleri vardır.”¹⁰⁰

⁹⁹ CG, 09.01.1997, s. 5.

¹⁰⁰ CG, 09.01.1997, s. 5.

“Tarikatlar devletin zirvesinde” başlığını ve *“Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir başbakan şeriatçılara yemek veriyor”* spotuyla verilen haberde, Başbakan’ın Başbakanlık Konutu’nun kapılarını ilk kez resmen şeriatçı tarikat ve cemaatlere açtığı ve bu davranışıyla tarikatları meşrulaştırmaya çalıştığı üzerinde duruluyor.¹⁰¹

“Fadime’den Küheylan’a: Sorun şeyhler değil müritlerdir” başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Emre Kongar tarafından kaleme alınan yazıda, tarikatlarda görülen istismar irdelenmiştir. Kongar’a göre, her toplumda insanları aldatarak para ve kudret peşinde koşan birtakım insanlar olmuştur. Günümüzde dini kullanarak siyaset kurumunun yaptığı bu istismarları tarihte tarikatlar yapmıştır. Yine yazara göre, bu istismarın günümüzde iki sosyolojik sebebi vardır: Birincisi insanların cehaleti ve bu cehaletleri sonucu ortaya çıkan tablo, ikincisi modern kent yaşamı içerisinde kültürel ve toplumsal açıdan kendini yalnız hisseden bireyin, bu yalnızlığına çözüm yolları aramak istemesi.¹⁰²

Tarikatlar ve cemaatlerle ilgili çıkan yazılar, genelde bu kurumların birer sömürü aracı olarak kullanılmasının eleştirilmesine yöneliktir. Yazılarda bu noktaya dayalı olarak, tarikatların ekonomik, cinsel, siyasi, eğitsel ve dini sömürü aracı olduğuna birçok yerde değinilmiştir. Gazetenin özellikle işlediği bir başka konu ise, bu tür dini grup ve toplulukların esas amacının laik devletin kazanımlarını yok etmek olduğunun belirtilmesidir.

Tarikatların insanı özgür düşünceden uzaklaştırdığı belirtilmiştir. Konuyla ilgili müspet açıklamalarda bulunan siyasiler şiddetle eleştirilmiş, laikliklerinden hemen şüphe duyulmaya başlanmıştır. Bunun yanında tarihteki Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi tasavvuf büyüklerinden de alıntılar yapıldığı olmuş, bu insanlar hoşgörü, barış, esenlik sahibi kişiler olarak ele alınmıştır.

¹⁰¹ CG, 11.01.1997, s. 5.

¹⁰² CG, 20.01.1997, s. 17. Benzer konudaki bir haber için bkz. “Kimlik arayışı tarikatlara itiyor”, CG, 07.02.1997, s. 18.

7. Türban

Türban tartişması senelerdir ülkemizde medyada geniş yer bulmaktadır. Türban, kimilerine göre bir inancın gereği, kimilerine göre devrim yasalarına karşı bir siyasal sembol, kimilerine göre de bir insan hakkıdır. Bu konuda kim hangi görüşü savunuyorsa ona göre argüman bulabilmektedir.

“Başörtüsünü neden istemiyoruz?” başlığını taşıyan ve Prof. Dr. Jale Baysal tarafından kaleme alınan makalede, Türkiye’de başörtüsü meselesi tartişılmakta ve bu uygulamanın neden serbest olamayacağı anlatılmaktadır. Eskiden, din devleti kurma özleminin ve şeriat tehdidinin bulunmadığına dikkat çeken yazar, bu meselenin insan hakları ve özgürlükler alanına girmediği üzerinde durmaktadır. İçtihat müessesesinin kullanılarak bu konuya da çözüm bulunabileceğini savunan yazar, İslam’ın tüm İslam lkelerindeki uygulamalarını buna örnek göstermektedir. Yazar makalesini şöyle tamamlamaktadır:

“İsteyen başını örter, isteyen açar. Böyle şeylerle uğraşmaya bile değmez. şekil işidir bunlar. Ama başörtüsü gerçekten de siyasal bir partinin simgesi haline gelmiştir. şeriat zlemcilerinin ünsüzüdür. Eğer yle olmasa bize ne başrtsnden? Karga kılığına girmek isteyene bile ses ıkarmayız, nerde kaldı o, güzelim, renkli, pırıl pırıl eşarplar, mis gibi sabun kokulu, bembeyaz tlbentler!..

Bir diyeceğim daha var: Müslümanlık, kafasındaki iki metrelik bezden ibaretmiş gibi ‘Bu benim imanımdır’ diye savunma yapan akılsız kızlarımız, acaba Kuran’daki çoğunluğu ahlak, fazilet, merhamet, insan sevgisi, kalp temizliği öğütleyen 6000 kadar ayetin hepsinin gereğini yerine getirmişler de bir tek başörtüsü m kusur kalmış? Bazı mesleklerde üniforma zorunluluğu olduğunu hiç duymamışlar mı? Asker olup, polis olup ‘ben üniforma giymem, sivil gezeceğim’ diyeni hiç görmüşler mi? Hemşireysen hemşire gibi giyinirsin, avukatsan avukat gibi.

Din esaslarına dayalı devlet düzeni tehdidini ‘kaldırın ortadan, başörtüsü mübarek olsun.’”¹⁰³

¹⁰³ CG, 14.01.1997, s. 2.

Yukarıdaki makalede de görüldüğü gibi yazar, türbana bir siyasal simge olarak bakmaktadır.

“Başörtüsü ve Düşündürdükleri” başlığıyla Toktamış Ateş tarafından yazılan fıkra, yazar, Türkiye’de başörtüsü probleminin olduğunu ve bu problemi istismar edenlerin, haklarını savunmak zorunda olan kimselere zarar getirdiğini söyleyerek başlıyor. Yazara göre, başörtüsü sorunu 12 Eylül sonrasının bir sorunudur ve soldaki gelişmeleri önlemek için kendilerine prim verilen İslamcıların Cumhuriyet kurumlarına saldırmasıyla ortaya çıkmıştır. Yazar, bu sorunun salt inanç ve insan hakları ihlali olmadığına, aksine siyasi istismardan kaynaklanan bir sorun olduğuna vurgu yapıyor ve insan hakları ihlali yapıldığını öne sürenlerin samimi olmadığını belirtiyor.¹⁰⁴

Aynı yazar, *“örtünmek ya da örtünmemek”* başlığını verdiği fıkрасında, örtünme meselesinin bizim yumuşak karnımız olmaya devam ettiğini belirterek, meseleyi dört madde halinde ele almaktadır: Birincisi, yazara göre, başta Kuran olmak üzere, İslamiyet’in temel referansları arasında örtünmenin nasıl olacağı konusunda kesin direktifler yoktur, Kuran’da geçen kadınların ziynet yerleri hususunda uzlaşması mümkün olmayan farklı görüşler ve tartışmalar vardır. İkincisi, bu konudaki belirsizlik, İslam dünyasında çok farklı örtünme biçimlerinin olmasından da anlaşılmaktadır. Zira bu konuda Allah’ın hükmü söz konusu olsaydı tercih hakkı olmaması gerekirdi. İşte bundan dolayı isteyen istediği gibi örtünsün, ama kimse örtünmeyi Müslümanlığın şartı ve kanıtı saymasın. Üçüncüsü, birtakım siyasilerin bu konudaki açıklamaları, meseleyi siyasal bir hale getirmiştir. Dördüncüsü, ülkemizde Başbakanlık yapmış bir şahsın laik cumhuriyeti tehdit eden kimi gelişmelerin önünü açması, örtünme meselesinin a politik bir tavır olmadığını göstermiştir. Yazar, bu türden dini siyasete alet etmenin günah olması bir yana hiç de yakışık olmadığı uyarısıyla yazısını bitirmektedir.¹⁰⁵

“Demokratlığın Bitmeyen Sınavı” başlığını taşıyan ve Aydın Engin tarafından kaleme alınan yazıda, başörtüsü problemi tartışılıyor. Yazar, başörtüsünü demokratlık

¹⁰⁴ CG, 16.01.2001, s. 3.

¹⁰⁵ CG, 15.05.2001, s. 3.

uğruna savunduğu için çok büyük eleştiriler alacağını bildiğini söyleyerek başladığı yazısında, meslekleri gereği insanlara getirilen kıyafet sınırlamasına taraftar olduğunu, ancak üniversite eğitimi, özellikle de ilahiyat eğitimi almak için okuyan kızlara getirilen başörtüsü yasağının -başörtülüler tarafından ister özgürlük istemiyle ister rejimin temellerine ideolojik bir saldırı gayesiyle olsun- saçma olduğunu belirtiyor ve üniversitelerin özgürlük ortamları olması gerektiğine işaret ediyor. Başörtülülerin demokratlık gibi bir sorunlarının olup olmadığının onların ayıbı olduğunu, ancak bilim üretilmesi gereken her türlü kurumdaki her türlü yasağa karşı çıkmamanın demokratların sorunu ve sorumluluğu olduğunu belirten yazar, herhangi bir şiddete başvurmaksızın yapılan özgürlük istemlerinin meşru sayılması gerektiğini vurgulayarak fıkrasına şu satırlarla son veriyor:

“Onların düşüncelerinden nefret ediyorum. Ama düşüncelerini açıklayabilmeleri, düşünceleri ile uyumlu yaşamaları için bedel ödemeye de kararlıyım.

En azından epey küfür yemeyi göze alarak bu yazıyı yazacak kadar...”¹⁰⁶

“Söz Çizginin” köşesinde Turhan Selçuk tarafından çizilen karikatürde, sanatçı, birisinin boynunda haç asılı olan iki türbanlı ve pardösülü kadını resmetmiş. Karikatürün altında, türbanın dini bir sınıf oluşturmaya dönük simge olduğunu ima eden şu cümle bulunuyor: “Sizde de mi rahibe sınıfı var!..”¹⁰⁷

Aynı sanatçı tarafından çizilen başka bir karikatürde, sağında mini etekli, solunda türbanlı birer kızın bulunduğu şortlu bir adam resmedilmiş. Karikatürün altında politikanın nasıl çarpıtıldığı imasına yönelik şu cümleler yer alıyor:

“Derviş- Politika bir sanattır..

‘... Dersteki kızlardan biri türbanlı, diğeri mini etekliydi, arkadaşılar, Türkiye böyle olmalı..’ Kemal Derviş.¹⁰⁸

¹⁰⁶ CG, 17.02.2001, s. 5; bkz. Ek: XXIX.

¹⁰⁷ CG, 30.03.2001, s. 3; Ek: XVII.

¹⁰⁸ CG, 28.04.2001, s. 4; Ek: XVI.

Yine Turhan Selçuk tarafından çizilen bir karikatürde, önde giden, elinde “türbanlı eğitim” kelimelerinin yazılı olduğu döviz taşıyan türbanlı bir bayan ile onun hemen arkasından yürüyen kara çarşafli bir başka kadın resmedilmiş. Karikatürün altında ise, “türban özgürlüğü gelirse bunun arkasından çarşaf özgürlüğü de gelir” imasını taşıyan şu cümle bulunuyor: “–Acele etme kız, ben kapıyı açayım, sıra sana gelecek..”¹⁰⁹

“Başörtülü mazlum” başlığını taşıyan fıkrada Ahmet Taner Kışlalı, kendisine göre numaracı cumhuriyetçi bir gazetede bir bayan yazar tarafından dile getirilen başörtülü öğrencilere demokrasi adına özgürlük verilmesi şeklindeki anlayışı eleştirmekte ve bunun nedenlerini üç maddede açıklamaktadır: Birinci olarak, demokrasilerde her isteyen istediğini inancı gereği diye yapamaz. Çünkü inanç başörtüsüyle kıyaslanamaz. Zira bunu ileri sürmek Cumhuriyet’in ilk yıllarında okuyan kız öğrencilerin inançsız olmaları anlamına gelir. İkinci olarak, özgürlüklerin sınırı başkalarının özgürlüğüdür. Üçüncü olarak, başörtüsü takan öğrenciler bunu gerçekten inançları gereği mi yapmaktadırlar?¹¹⁰

“Haremli, selamlıklı fakülte...” başlığını verdiği fıkrada Orhan Birgit, MÜİF’de başörtülü öğrencileri sınava sokmak için çözüm adı altında önerilen yaklaşımları eleştirmektedir. Yazar okulda çıkan başörtüsü problemini çözmek için yetkililerin haremlik selamlık şeklinde erkeklerin ve kızların ayrı ayrı salonlarda sınava girmeleri için yer tahsis ettiklerini, bu uygulamanın ancak şeriatla yönetilen ülkelerde olabileceğini söylemektedir. Kız öğrencilerin kendilerine önerilen çözümü beğenmeyip sınavlara girmemekle bir şeyi çok açık bir şekilde, hem de laikliğin 64. yılında, dile getirdiklerini vurgulayan yazar, sözlerini şu satırlarla bitirmektedir:

“Kendilerine, “Size harem ve selamlığın kapılarını açtık. Aynı nedenle ayrı binalar, sınıflar tahsis ettik. Haremde örtülü başa ne gerek var?” diyenlere, “Bizim başörtü

¹⁰⁹ CG, 19.06.2001, s. 3; Ek: XV.

¹¹⁰ CG, 11.05.1997, s. 3.

*takmamızın nedeninin salt siyasal bir simgeyi taşımak olduğunu sizler de mi anlamamıştınız hocam?" demenin fırsatını bulmuş oldular."*¹¹¹

Hemen hemen türban konusuyla ilgili gazetede çıkan yazılarda üzerinde durulan dört nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, başörtüsü problemi siyasal bir meseledir. Başörtüsü takıp kamuda yer almak isteyen insanlar, başörtüsünü siyasal bir simge olarak kullanmaktadır. İkincisi, bu mesele insan hak ve özgürlüklerini, demokrasiyi ilgilendiren bir mesele değildir. Üçüncüsü, başörtüsü veya türban çağdaş ve modern bir kıyafet değildir. Bu yönüyle, türban giymek isteyenler Cumhuriyet devrimlerine açıkça cephe almaktadırlar. Çünkü bu devrimler her şeyde olduğu gibi kıyafette de çağdaşlığı öngörmektedir. Dördüncüsü, başörtüsü konusundaki Kuran'daki ayetler açık değildir, İslam ülkelerindeki farklı uygulamalar bu müphemliğin delilidir.

8. İrtica-Şeriat

Sosyolojik olarak, toplumdaki değişimleri çeşitli sebeplerle kabul etmeyip eski durumu yeniden kurmayı amaç edinme, isteme yahut bu gayeyle mevcut duruma karşı harekete geçmeye irtica denir.¹¹²

Bilindiği gibi irtica kelimesi, özellikle Tanzimat'la birlikte gelişen fikir kargaşası çerçevesinde ortaya çıkmış ve aynı kargaşayla Cumhuriyet dönemine geçmiş bir kavramdır. O tarihten günümüze kadar bu kavram, çağdaşlaşmayı kabul etmeyen kişi ve gruplar için kullanılagelmiştir. Cumhuriyet Gazetesi de kavramı bu şekilde kullanmıştır.

"*Şeriatçılığın anlamı ne?..*" başlığını taşıyan ve İlhan Selçuk tarafından kaleme alınan gazete fıkrasında, yazar, şeriat tanımlamasında bulunmaktadır. Ona göre şeriat kısaca, "*Kuran'dan kaynaklanan İslam hukuku*" diye tanımlanabilir. Yazara göre, şeriat, hem özel hukuku hem de kamu hukukunu kapsayan bir sistemdir. Şeriat hukuku

¹¹¹ CG, 07.02.2001, s. 7.

¹¹² Er, İzzet, Din Sosyolojisi (makaleler), Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 214.

tarihte her mezhep tarafından değişik bir şekilde oluşturulmuştur. Osmanlı bu hukuku tamamen uygulamamış, aslında Tanzimat’la birlikte bu hukuka karşı birtakım kanunlar bile çıkarılmıştır. Günüümüzde şeriatçı olmak demek, insan haklarına ve demokrasiye karşı olmak demektir. Yazar, fıkrasını şöyle tamamlıyor:

“Günüümüzde ‘ben şeriatçıyım’ demek, olmayacak duaya amin demekle birdir.

Ancak Türkiye’yi, İran ya da Suudi Arabistan gibi irtica karanlığına boğmak isteyen dincilerin; şeriatçılığı, Müslümanlıkla bir tutmak istemeleri, Atatürk’ün laik cumhuriyetini yıkmak için kullandıkları taktiktir.

Türkiye’nin yüzde 99’u (dincilerin sık sık yineledikleri gibi) Müslümandır...

Ama şeriatçı değildir.” ¹¹³

“Müslümanlık ve şeriat düzeni” başlığını taşıyan gazete fıkrasında Prof. Dr. Toktamış Ateş, İşlam ve şeriatın aynı şeyler olmadığını anlatıyor. İşlamiyet’in bir din olduğunu, bu dinin de diğer dinler gibi şeriatı olduğunu belirten yazar, şeriat ile şeriat düzeninin ayrı şeyler olduğunu söylüyor. şeriatın “kaynağa gidilen yol” anlamını taşıdığını, bu anlamıyla tarihte ve İşlam dünyasında birçok şeriat düzeninin olduğunu savunan yazar, “Türkiye’nin yüzde 98’i Müslüman’dır” cümlesiyle “Türkiye’nin yüzde 98’i şeriatçıdır” cümlesinin aynı şeyler olmadığı üzerinde duruyor ve Müslümanlığı şeriatçılık zannedenlerin, “bezirgân saltanatında” pay sahibi olmaya çalıştıklarını iddia ediyor. Kavramların altüst edilmemesini istiyor.¹¹⁴

“Yunus’tan şeriat Dersleri” başlığını taşıyan gazete fıkrasında yazar, büyük şair Yunus Emre’nin 1923 Aydınlanma devriminden sonra keşfedilen bir ozan olduğunu söylüyor. Yazara göre Yunus Emre, Alevilikte kendisini bulan müslümanlığın hořęörü kültürüyle yoğrulmuş yönünü temsil etmektedir ve bu yönüyle de şiirleriyle şeriatçının yobazlığına karşı durmaktadır.¹¹⁵

¹¹³ CG, 05.02.1997, s. 2.

¹¹⁴ CG, 18.02.1997, s. 3. Yazarın aynı konuyla ilgili başka yazıları için bkz. “Demokrasinin önemi ve şeriat”, CG, 20.02.1997, s. 3; “Hangi şeriat?”, CG, 04.03.1997, s. 4.

¹¹⁵ CG, 23.02.1997, s. 2.

“*Hangi Şeriat?*” başlığını taşıyan yazıda Ateş, şeriatla Müslümanlığın aynı şeyler olmadığını, şeriata karşı çıkmanın şeriata dayalı bir devlet sistemine karşı çıkmak demek olduğunu vurguluyor ve siyasilerin bir yandan “şeriat İslamiyettir” diye bağırırken diğer yandan şeriat tehlikesinden söz etmelerini de eleştiriyor.¹¹⁶

Cumhuriyet Gazetesinde konuyla ilgili çıkan haberlerde şu husus üzerinde özellikle durulmuştur: Şeriat ile İslam aynı şeyler değildir. Şeriat, İslam’ın toplumsal yönüne, başka bir ifadeyle vicdani olmayan yönüne dönük kuralları içermektedir. Cumhuriyet devrimleri şeriata karşı yapılmıştır.

Gazetede İrtica kelimesi, eski Arap düzenine, şeriata ve karanlık ortaçağ zamanına dönüş isteği olarak değerlendirilmiştir.

9. Laiklik

“*Laiklikten ödün yok*” başlığıyla verilen haberde, çeşitli üniversite senatolarının ve baroların, Atatürk ilkeleri temelinde yükselen laik ve demokratik Cumhuriyete yönelik saldırılara karşı olan duyarlılıklarının bir neticesi olarak açıkladıkları bildiriler yorumsuz olarak aktarılmıştır. Bu bildirilerden bir tanesinde şu görüşler dile getirilmiştir:

*“Ulus olarak tek yolumuz vardır. Büyük Atatürk’ün hedeflediği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak. Şekilden önce özde, bilinçte, hukuk düzeninde, insan haklarında, bilimde ve sanatta. Herkesin özgürce gelişmesini sürdürebileceği tek ortam, laik ve demokratik yapıdır. Bu yapıyı sarsacak hiçbir girişime anlayış gösterilemez.”*¹¹⁷

“*Laiklik Müslümanlığa ters değil*” başlığıyla verilen haberde, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in bir televizyon programında yaptığı açıklamalardan hareketle laiklik hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunuyor. Haberde, Türkiye’de herkesin ibadetini rahatça yapabildiğini, halkı Müslüman olan

¹¹⁶ CG, 04.03.1997, s. 3.

¹¹⁷ CG, 08.02.1997, s. 19.

lkeler içerisinde Müslümanlığın en güzel şekliyle Türkiye’de uygulandığını ifade eden Demirel’in şu sözlerine yer veriliyor:

“O zaman şeriat istiyoruz diyen benim vatandaşım ne istiyor? şeriat istiyorum diyen, İslam hukuk sistemine dönülmesini istiyorsa odur tartışılması gereken. ‘şeriat istiyoruz’ demek, ‘Müslümanlık istiyoruz’ anlamına gelmez. Çünkü Müslümanlık istiyoruz demenin gereği yok. Böyle bir ihtiyaç yok. şeriat istiyoruz diyorsa kişi, bundan anlaşılabilecek tek şey, modern, ağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin üstüne kurulduğu hukuk düzenini kaldırıp, yüz sene evvelki hukuk düzenine Türkiye’yi oturtmak isteğidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin din ve dünya, devlet işlerini ayırmış olmasından dolayı Türk vatandaşlarının bir rahatsızlığı yoktur. Laiklik Müslümanlığa ters düşen bir durum değildir.”¹¹⁸

“Ecevit: İslam laikliğe en uygun din” başlığıyla verilen haberde, Ecevit’in laiklikle ilgili demeçleri değerlendirme yapılmaksızın aktarılıyor:

“İslam’da da Allah’la insan arasında aracıya, yani ruhban sınıfına yer verilmez ve İslam’ın kutsal kitabında, Kuran-ı Kerim’de, toplumsal ilişkilerle ilgili kurallara ve manevi değerlere yer verilir, ama bir devlet biçimi öngörülmez. Yani bu açıdan görülür ki dini siyasallaştırmaya ve şeriatı bir devlet biimiymiş gibi yorumlayıp uygulamaya kalkışanlar laikliğe olduğu kadar İslam’a ve şeriate da aykırı davranmış olurlar.”

Ayrıca haberde, Ecevit’in devletin temeli olarak gördüğü laiklik ilkesinin yitirilmesiyle devletin çökeceği değerlendirmesine yer verilerek şöyle deniyor:

“Ecevit, ‘laikliği özenle korurken dindarların duygularını incitmemeye de zen gösterilmesini’ isterken, ‘yine laikliği korurken demokrasiyi zedelemekten de kaçınmak gerektiğini’ ifade etti.”¹¹⁹

“İslama laikliği Türkler getirdi” başlığını ve Emre Kongar imzasını taşıyan makalede, laiklik kavramı, 15 Aralık 1055 tarihinde gerçekleşen Abbasi halifesinin emriyle hutbelerin artık Tuğrul Bey adına okunmasına başlamasıyla beraber ele alınan tarihi süreç içerisinde inceleniyor. Bu olayın “uhrevi temsilcilik” yerine “dünyevi

¹¹⁸ CG, 22.02.1997, s. 5.

¹¹⁹ CG, 03.03.1997, s. 17.

saltanat” getirdiğinden bahsedilerek din ile dünya işlerinin ayrıldığına dikkat çekiliyor ve bunun “*Türklerin Müslümanlığa getirdiği en önemli yenilik ve döneme göre ilk çağdaş değişiklik*” olduğu belirtiliyor. Bu tarihi sürecin Müslüman bir toplumda en etkili ve net bir biçimde Atatürk tarafından devlet sistemi olarak benimsendiği ifade edilerek şu satırlara yer veriliyor:

“Böylece Tuğrul Bey ve Alpaslan’la başlayan, Fatih Sultan Mehmet’le gelişen laikleşme süreci, Atatürk ile noktalanıyor ve Türklerin İslama evrensel katkısı olarak dünya tarihindeki yerini alıyordu.”

Makalede, Türklerin laikliği benimsemelerinin, tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan bir toplumsal gerçek olduğu şu sözlerle ifade ediliyor:

“Yani Anadolu toprağında 1000 yıllık bir evrim süreci söz konusudur. Türkiye’de laiklikten geri dönüşün niçin olanaksız olduğunu bilmem anlatabildim mi? Bin yıllık bir gelişmeyi kim tersine çevirebilir ki?”¹²⁰

Makalede dikkati çeken husus Türklerin laikleşme sürecinde bahsedilen devirler içerisinde Yavuz Sultan Selim dönemi ile hilafetin kaldırılması arasında geçen dönemden bahsedilmemesidir. Bu ara dönemin, yazar tarafından nasıl değerlendirildiği belli değildir.

“Hep aynı tartışma ve laikliğin tanımı” başlığını ve Deniz Som imzasını taşıyan yazıda yazar, zorunlu din dersi uygulamasını ve birtakım insanların laiklik hakkındaki bilgisizliğini eleştirmektedir. Konuyla ilgili olarak bu insanlara en iyi yanıtın Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından şu sözlerle verildiğine inanıyor:

“Ramazanda bilhassa küçük kasabalarda lokantaların açık olduğu ve buraya girenlere kimsenin yan bakmadığı veya muntazaman camiye gidenlerin kimse tarafından hor görülmediği gün memleketimizde dinlilik, dinsizlik meselesi diye bir şey kalmamış olacaktır. Şu halde laiklik sadece bir tek dinin hürriyeti değil, istediği din ve mezhebe salık

¹²⁰ CG, 03.03.1997, s. 3; bkz. Ek: XXX.

olabilme veya hiçbir dine salık olmama hürriyetidir. Kimse, kimsenin dini ile ve devlet kimsenin inanışı ile ilgilenmemelidir. Toplumda hiç kimse, diğer bir din veya mezhep salıklarına, hiçbir suretle manevi veya maddi baskı yapmamalıdır. Laikliğin kısaca izahı budur.”

Yazı, bir uyarıyla son buluyor:

“Bugün laikliği kendi tabanlarına kısaca ‘dinsizlik’ olarak anlatan ve her fırsatta laikliği yeniden tanımlamaya çalışanların önce kendilerini eğitmeleri ve içlerindeki ‘cihad’ duygusunu bastırmaları gerekmiyor mu?”¹²¹

“Ben laik değilim...” başlığını ve Toktamış Ateş imzasını taşıyan makalede yazar, Bülent Ecevit’in bir dergiyle (Aksiyon) yaptığı söyleşiden hareketle laiklik terimi üzerinde birtakım kavramsal ve kuramsal değerlendirmelerde bulunuyor. Hemen hemen her satırı devletin ve Cumhuriyet gazetesinin laiklik anlayışıyla paralellik arz eden bu makalede, göze çarpan satırlar şunlar:

“ ‘Size göre, kişiler laik olur mu’ diye soruyorlar Sayın Ecevit’e. ‘Ancak devletler laik olabilir’ diye yanıtıyor ve sürdürüyor: ‘Kişi laiklikten yana olabilir ya da olmaz. Ben laikliğin kesinlikle din ile çatışmadığına inanıyorum. Laiklikten yanayım.’ Binlerce kez yazdım, yineliyorum. Bir insanın ‘Ben laikim’ demesi, ‘Ben laiklikten yanayım’ demektir, ‘Ben laik bir devlet düzeninden yanayım’ demektir.

Laiklik elbette devletle ilgili bir kavramdır ve pek çok tanımı içinde benim yeğlediğim tanımı, ‘Bir toplumda yönetenlerin yönetme yetkisini din dışı kaynaklardan elde ettikleri ve yönetimin ilkelerini kutsal metinler dışındaki kaynaklara dayandırdıkları yönetimlerdir.’ Bir insanın ‘Ben laikim’ demesi, böyle bir devlet düzeninden yana olması demektir.

Başlığı bir yana, bu ilginç söyleşide Sayın Ecevit çok önemli noktalara değiniyor. Ama hemen hepsi ayrı ayrı ele alınmaya muhtaç. Örneğin bir soru üzerine şöyle bir yanıt veriyor Sayın Ecevit: ‘Laikliğin üç temel niteliği vardır. Birincisi inanç ve ibadet özgürlüğü. İkincisi din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması. Üçüncüsü Allah ile kul arasına insan girmemesi.’ Ve ekliyor: ‘Bu üç temel öğeden baktığımızda laikliğe en yakın din İslamdır.’ Tümüyle doğru ve altına ben de memnuniyetle imzamı atarım. Fakat aynı sorunun yanıtını sürdürüyor: ‘...Müslümanlıkta inançlara saygı esastır. Diğer dinlere de geniş özgürlük tanır. Kur’anı Kerim bazı sosyal ilişkilere kurallar getirmiştir. Ancak bana

¹²¹ CG, 12.03.1997, s. 11.

göre, bir devlet düzeni dayatmamıştır. İslamda ruhban sınıfı yoktur...” Bu söylenenler yanlış mı? Hayır doğru. Fakat yanlış anlaşılmalara ve yorumlara neden olabiliyor. Örneğin İslamda ruhban sınıfı olmadığı doğrudur, ama ‘birileri’ İslamı yorumlamakta ve yorumları saygı görmektedir. Sınıf olarak nitelenmeseler bile bu ‘birileri’ pekâlâ bir ‘ruhban sınıfı işlevini’ görmektedirler. Aynı şeyler, tarikat ve cemaat liderleri için söz konusu değil mi? Kuramsal değerlendirmeler, çoğu kez yaşamın gerçekleriyle ters düşebiliyor. Örneğin Sayın Ecevit, bir soru üzerine şu yanıtı veriyor: ‘Dini siyasallaştırmayı düşünmeyen bir toplum için şeriat, Kuran’da belirtilen temel kurallar, temel kaidelerdir. (Bu tanım da doğru değil, ama konumuz başka. TA) O zaman ‘Kahrolsun şeriat’ denildiği zaman, kendi dinlerine küfredilmiş sayıyorlar...’ Şeriat tanımı yetersiz veriliyor. Zaten bir parantez açarak bunu vurguladım. Ama yeterli olduğunu düşünsek bile bu görüşün dayandığı temel, ‘dini siyasallaştırmayı düşünmeyen bir toplum.’ Laiklik uygulamalarının ‘çoğu kere dindarları rencide ettiği’ konusunu içeren bir soruyu da Sayın Ecevit şöyle yanıtlıyor: ‘...Laiklik eğer dindar kesimi küstürecekse orada bir sıkıntı olur...’ Bu yanıt da elbette kuramsal olarak karşı çıkılacak bir şey değil. Fakat acaba ‘küsmenin’ ya da ‘rencide olmanın’ ölçüsü nedir?”¹²²

“Sessiz Sedasız” köşesinde Nuri Kurtcebe tarafından çizilen karikatürde, çarıklı, cübbeli, şalvarlı ve sakallı bir adam, onun yanında duran kara çarşafı bir kadın ve yine kara çarşafı bir kız çocuğu resmedilmiş. Adamın elinde şu cümlelerin yazdığı bir slogan bulunuyor: “Türkiye laiktir laik kalacak”¹²³

Aynı sanatçı tarafından çizilen bir başka karikatürde, siyasal İslamcı olarak isimlendirilen bir partinin genel başkanının laiklik konusundaki anlayışı hicvedilerek resmediliyor. Karikatürde kahramanın ağzından şu cümleler söyleniyor: “Biz çağdaş anlamda evrensel standartlara uygun Lââilââ illâiklik isterük!...”¹²⁴

¹²² CG, 18.03.1997, s. 3; Yazarın aynı konulu başka yazıları için bkz., “Laiklik ve Demokrasi”, CG, 20.03.1997, s. 3; “Laik Devlet”, CG, 29.04.1997, s. 3; “Laiklik ve Hoşgörü”, CG, 17.02.2001, s. 3.

¹²³ CG, 15.05.1997, s. 11; Ek: XIX.

¹²⁴ CG, 10.06.2001, s. 15; Ek: XXII. Konuyla ilgili başka karikatürler için bkz. Ek: XVIII-XXIII.

SONUÇ

Ülkemizde dinin tüm toplumsal alanlardaki etkisi bütün dönemlerde, ama özellikle 18. yy.'dan başlayarak Cumhuriyet'in kurulmasıyla devam eden süreç içerisinde daha da yoğun bir biçimde ilgi ile izlenmiştir ve izlenmeye devam etmektedir. Kitle iletişim araçları etkisini giderek arttırdıkça bu ilgi devam edecektir. Türkiye'de, dinin toplumsal hayata etkisi sadece bu etkinin artmasından memnun olanlar tarafından değil bu etkiyi kaygı ve endişe verici olarak görenler tarafından da önemle takip edilmekte ve konuyla ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır.

Kendimize araştırma örneklemini olarak seçtiğimiz Cumhuriyet Gazetesi, toplumda dini tutum ve davranışlardaki, kurumlardaki değişmeyi ele alış tarzı ve yaptığı değerlendirmeler açısından oldukça iyi bir örnektir.

Cumhuriyet Gazetesi, dinin etkilerini ele alırken, bu etkiler kişinin vicdanında kaldığı ve eyleme dönüşmediği sürece dini, toplumsal birliği ve hoşgörüyü geliştirici bir unsur olarak değerlendirmiş; ama bu etkiler kişinin sadece vicdanında kalmayıp ibadetsel, eğitimsel, ailevi, siyasi, ekonomik eyleme dönüştüğü sürece dini, toplumsal dokuyu zedeleyici, toplumsal farkları ortaya çıkarıcı, bu yönde toplumsal değişimi olumsuz yönde gerçekleştirici bir unsur olarak değerlendirmiştir. Bu bakış açısı, Aydınlanma Felsefesi'nin ve Pozitivizm'in de üzerinde önemle durduğu noktalardan bir tanesidir.

İslami söylem sahibi kişi ve gruplar, modernizmin öngördüğü bir biçimde değişim gösterebilir bile toplum dokusuna uymayan varlıklar olarak algılanmışlardır. Sözkonusu kişi ve gruplar için, "köktendinci", "radikal", "dinci", "islamcı", "ortaçağ kalıntısı", "siyasal islamcı", "şeriatçı" gibi isimlendirmelerde bulunulmuş, fakat bu isimlendirmelerin dini çevrelerde belirleyici bir anlam içerip içermedikleri araştırılmamıştır. Bilindiği gibi bu kişiler, "Müslüman" tanımlamasını kendileri için yeterli görmekte ve genellikle bu tip tanımlamalara pek sempatik bakmamaktadırlar.

Haberlerden karikatürlere, gazete fıkralarından makalelere kadar hemen hemen yazıların hepsinde, dinin Allah'la kul arasında kalması gereken bir vicdan işi olduğu, herkesin ibadetlerini yerine getirme veya getirmeme özgürlüğünün bulunduğu üzerinde önemle durulmuş; din toplumsala, kamuya karıştırıldığı zaman hem din hem de bu karıştırma işlemini yapanlar eleştirilmiştir. Eleştiriler genelde, laiklik, din-siyaset, din-eğitim ve tarikatlar konusunda diğerlerine oranla daha fazla yapılmıştır.

Haberlerde, karikatürlerde ve gazete fıkralarında sloganik ifadeler genişçe yer tutarken, akademisyen kimliği olan kimselerin fıkralarında ve makalelerinde daha analitik bir tavır takınılmıştır.

Haberler çoğunlukla birinci sayfadan okuyanın dikkatini çekecek ve okuyanı yönlendirecek şekilde manşetten verilmiş, haberin devamı üçüncü ve onyedinci sayfalarda sürmüştür. Haberlerde bir konu verilirken o konuyla bağlantılı haberler hatırlatma nitelikli olarak hemen onun yanında yer almıştır.

Haberlerde, haberin kimyası olarak isimlendirilen 5N+1K kuralına genelde uyulmuş, ancak haberler için manşetlerde genelde kim ve ne sorularının cevabı tercih edilmiştir. Haberlerde önemli ölçüde bağlantısızlık kullanılmıştır.

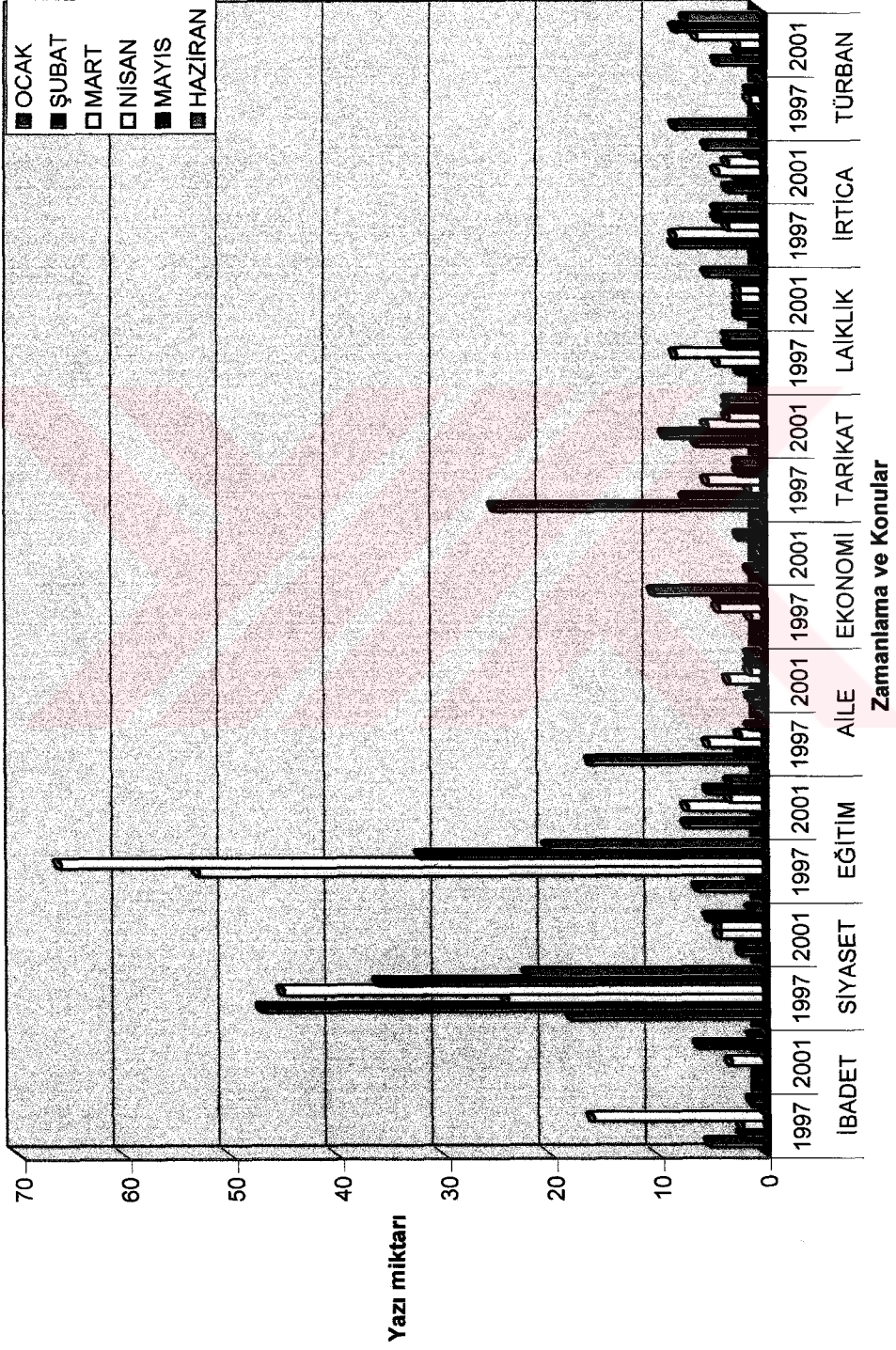
Gazete, atılan manşetlerde ve haberlerde taraf olduğunu ima ettirir tarzda bir yayın politikası gütmüştür. Laiklik, insan hak ve özgürlükleri, demokratik devlet, çağdaşlık, Atatürk devrimleri vb. kavramlara her konuda dikkat çekilmiştir. Yazıların çoğunda, ülkemizde sürekli olarak dinin ekonomik, siyasal yönden sömürüldüğüne dikkat çekilmiş, bu yöndeki tutum ve davranışlar şiddetle eleştirilmiştir.

Gazetede, tezimizde bir bölümünü incelediğimiz konularla ilgili materyalin yayınlanma sıklığını ve zamanını göz önünde bulundurduğumuzda şu değerlendirmeleri yapabiliriz*:

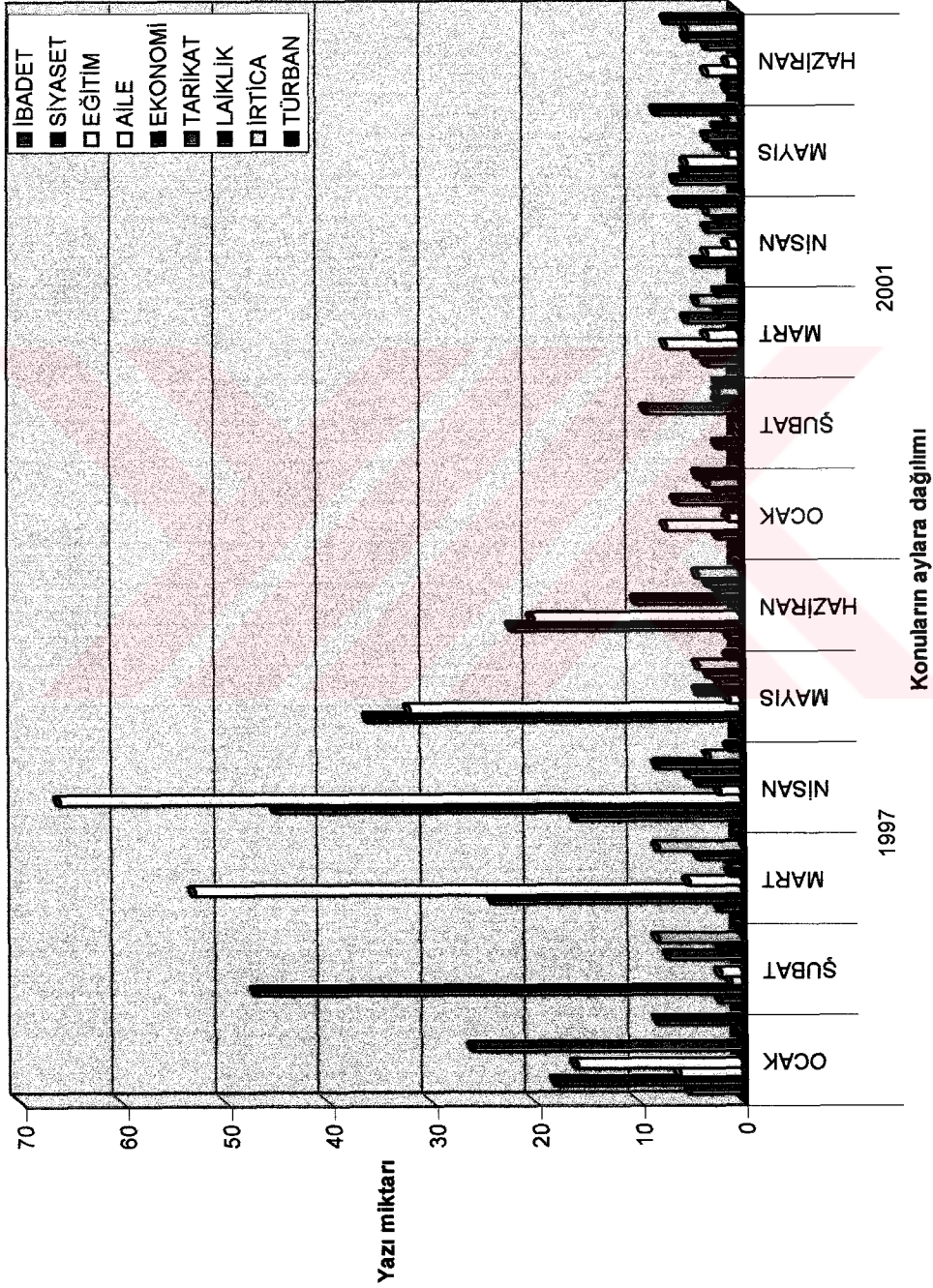
1. 1997 senesinin ilk altı ayında çıkan yazılar, 2001 senesinin ilk altı ayında çıkan yazılardan 3.5 kat daha fazla olmuştur.
2. İster 1997 senesinde olsun, ister 2001 senesinde olsun ibadetlerle ilgili konular genelde ramazan, oruç, hac, kurban, zekat gibi belli zamanlara bağlı olan ibadetler hakkında olmuştur.
3. 1997 senesinde siyaset, eğitim ve tarikatlar alanındaki yazılar Mart, Nisan ve Mayıs aylarında, 2001 senesinin aynı aylarından hatta tümünden daha fazla yer almıştır. Bunun sebebi, bu haberlerin, siyaset kurumunu yerli yerine oturtma gayesini güttüğünü söyleyen 28 Şubat 1997 MGK'nın hemen ertesine gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yani, dini konularla bağlantılı olan haberler bu tarihten sonra diğer tarihlere nazaran oldukça fazla artmıştır.
4. Gazetede dini konularla ilgili haber yapmayı gerekli kılan başka etkenler de olmuştur. Örneğin, Aczmendi şeyhinin basılması, 8 yıllık kesintisiz eğitim tartışmaları, basın-yayın organlarında türban, tarikat, eğitim, ibadet vb. konularda yapılan tartışmalar bunlardandır.

* Konuyla ilgili iki grafik için bkz., Ek: I, II.

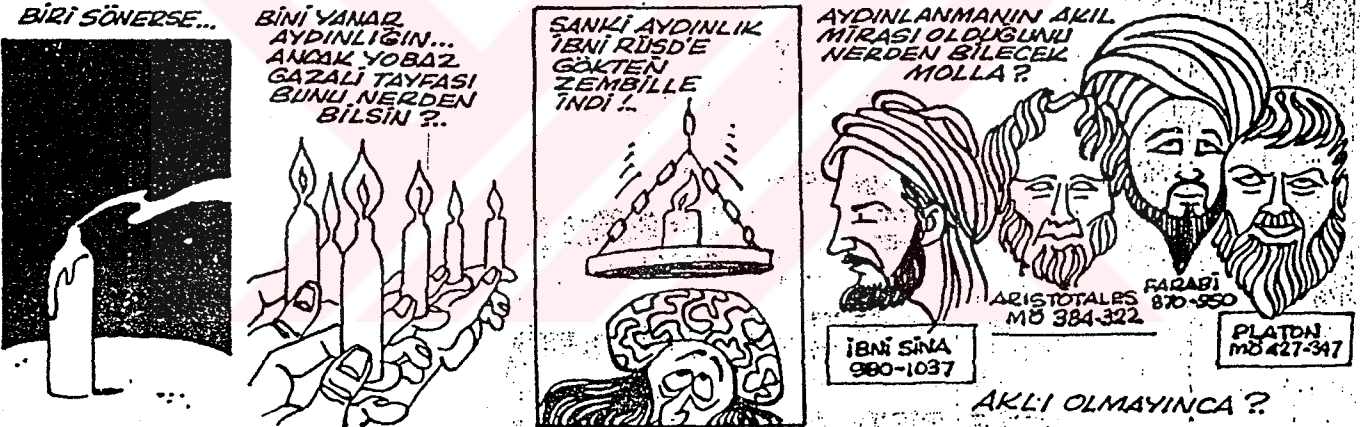
Ek-1: Konu-Yıl-Haber adedi bağlantısı

Ek-II: (Ay- Yazı adedi bağlantısı)

GADDAR DAVUT NURİ KURTCEBE

EK-IV: "ÇİZMEDEN YUKARI", MUSA KART, CG, 21.02.1997, S. 5.

(DİN-SİYASET İLİŞKİSİ)

ÇİZMEDEN YUKARI

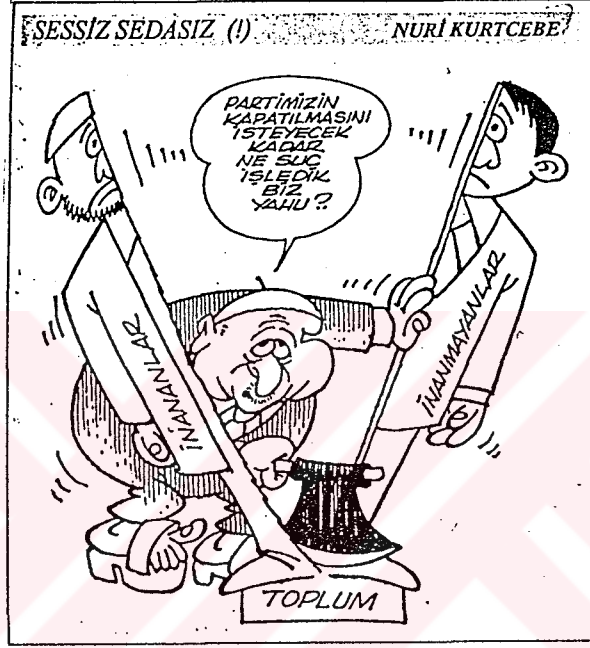
MUSA KART

EK-V: “ÇİZMEDEN YUKARI”, MUSA KART, CG, 02.02.1997, S. 5.
(DİN-SİYASET İLİŞKİSİ)

EK-VI: "SESSİZ SEDASIZ", NURİ KURTCEBE, CG, 25.05.1997, S. 11.
(DİN-SİYASET İLİŞKİSİ)

EK-VII: “SESSİZ SEDASIZ”, NURİ KURTCEBE, CG, 04.02.1997, S. 11.
(DİN-SİYASET İLİŞKİSİ)

EK-VIII: “SESSİZ SEDASIZ”, NURİ KURTCEBE, CG, 11.05.1997, S. 11.
(DİN-EĞİTİM İLİŞKİSİ)

EK-IX: “SESSİZ SEDASIZ”, NURİ KURTCEBE, CG, 17.05.2001, S. 15.
(DİN-EĞİTİM İLİŞKİSİ)

SESSİZ SEDASIZ (!) NURİ KURTCEBE

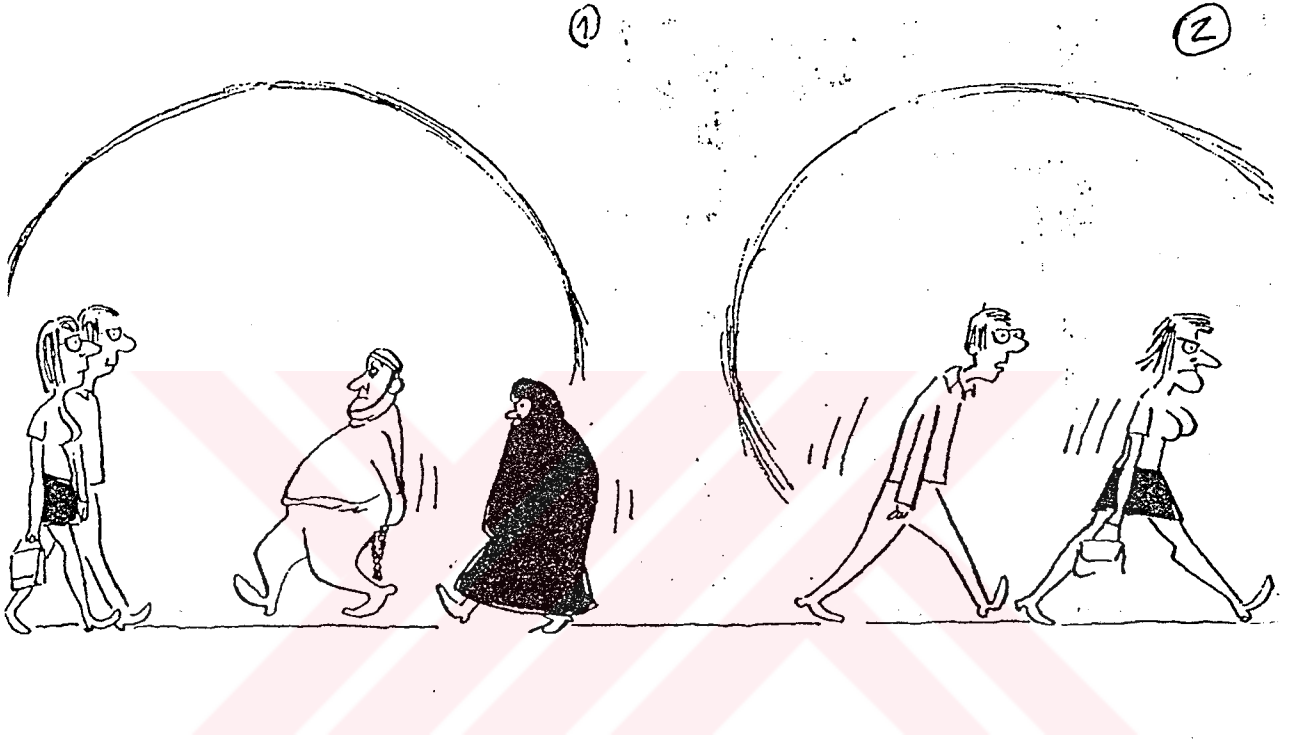

EK-X: "KİM KİME DUM DUMA", BEHİÇ AK, CG, 03.03.1997, S. 11.
(DİN-AİLE İLİŞKİSİ)

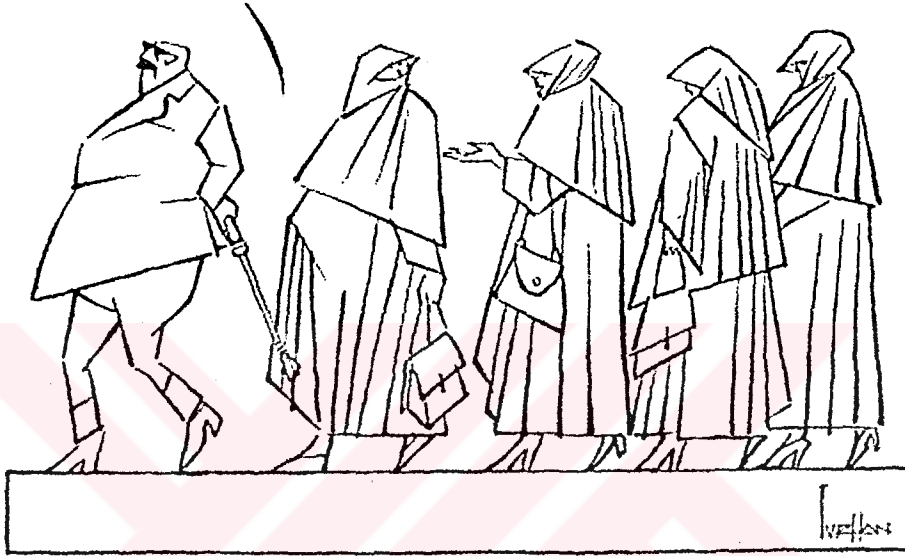
KİM KİME DUM DUMA BEHİÇ AK

EK-XI: “KİM KİME DUM DUMA”, BEHİÇ AK, CG, 06.06.2001, S. 15.
(DİN-AİLE İLİŞKİSİ)

EK-XII: "SÖZ ÇİZGİNİN", TURHAN SELÇUK, CG, 28.03.2001, S. 3.
(DİN-AİLE)

-Artık arkenin rersi olmadığını, harpimiz söyleyecek?..

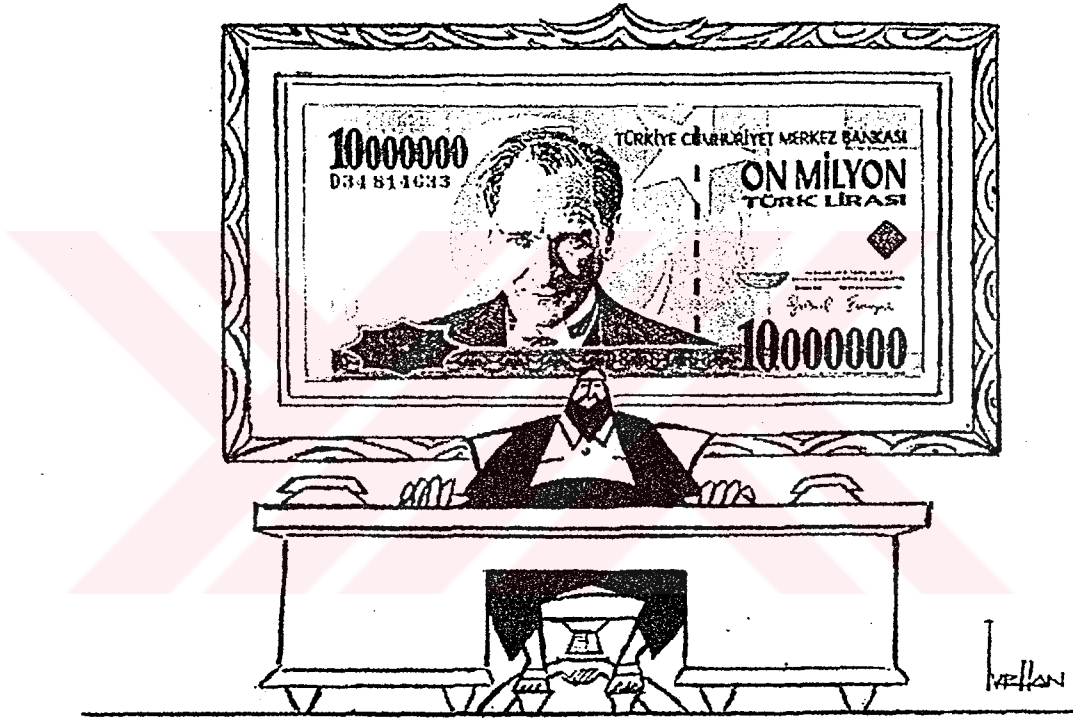
EK-XIII: “SESSİZ SEDASIZ”, NURİ KURTCEBE, CG, 08.04.2001, S. 5.
(DİN-AİLE İLİŞKİSİ)

SESSİZ SEDASIZ (!) NURİ KURTCEBE

Ek-XIV: “SÖZ ÇİZGİNİN”, TURHAN SELÇUK, CG, 02.05.2001, S. 3.
(DİN-EKONOMİ İLİŞKİSİ)

Turhan Selçuk / SÖZ ÇİZGİNİN

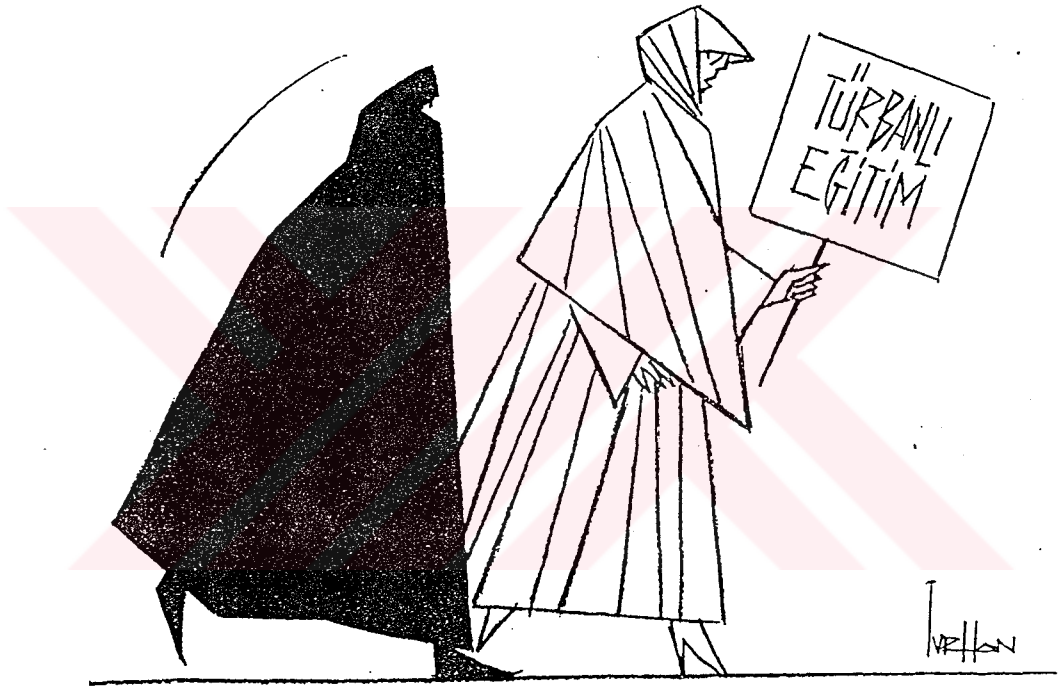

ŞERİATÇI - ATATÜRK'Ü BİZ DE SEVERİZ..

EK-XV: "SÖZ ÇİZGİNİN", TURHAN SELÇUK, CG, 19.06.2001, S. 3.
(TÜRBAN)

SÖZ ÇİZGİNİN

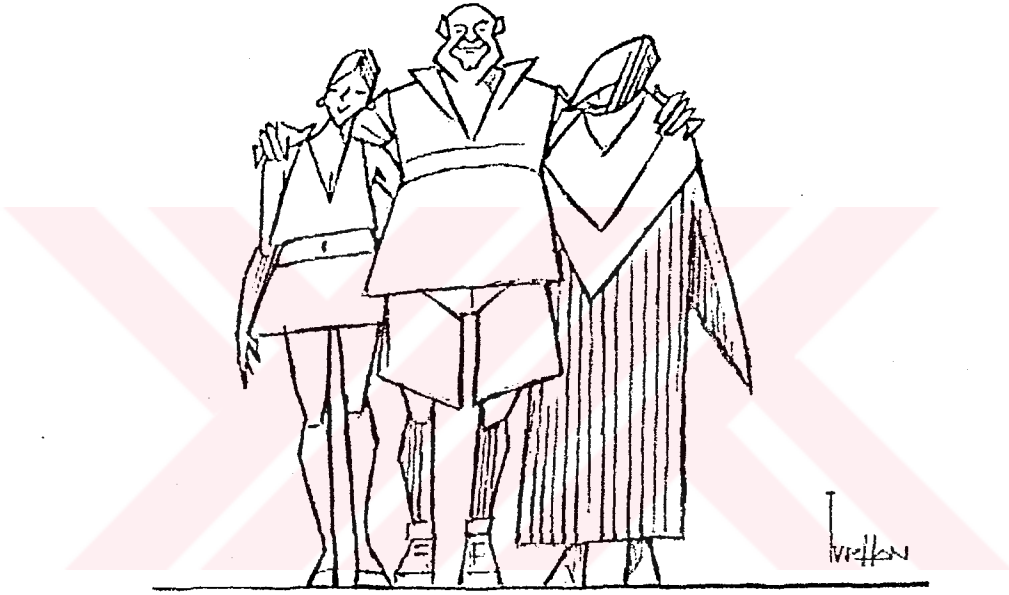
Turhan Selçuk

- ACELE ETME KIZ, BEN KAPIYI AÇAYIM, SIRA SANA GELECEK..

EK-XVI: "SÖZ ÇİZGİNİN", TURHAN SELÇUK, CG, 28.04.2001, S. 4.
(TÜRBAN)

Turhan Selçuk SÖZ ÇİZGİNİN

DERVİŞ - POLİTİKA BİR SANATTIR..

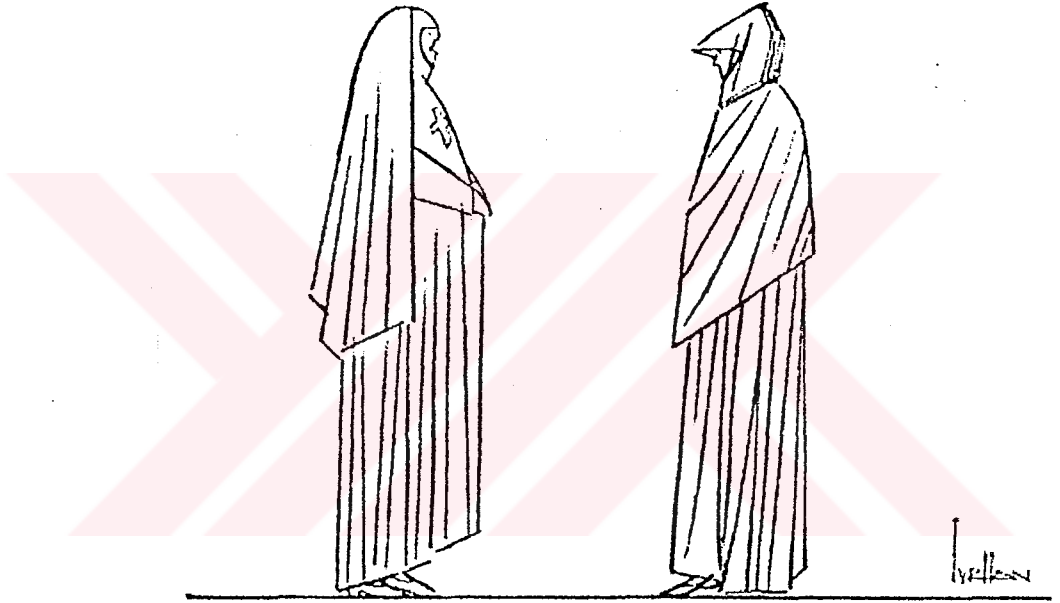
"... DERSTEKİ KIZLARDAN BİRİ TÜRBANLI, DİĞERİ MİNİ ETEKLİYDİ,
ARKADAŞTILAR, TÜRKİYE BÖYLE OLMALI.."

KEMAL DERVİŞ

EK-XVII: “SÖZ ÇİZGİNİN”, TURHAN SELÇUK, CG, 30.03.2001, S. 3.
(TÜRBAN)

SÖZ ÇİZGİNİN

Turhan Selçuk

SİZDE DE Mİ RAHİBE SINIFI VAR!..

EK-XVIII: “ÇİZMEDEN YUKARI”, MUSA KART, CG, 30.03.1997, S. 5.
(LAİKLİK)

ÇİZMEDEN YUKARI

MUSA KART

İmam Hatip Lisesi açma rekoru, 327 okulla Cumhurbaşkanı Demirel'de.

EK-XIX: “SESSİZ SEDASIZ”, NURİ KURTCEBE, CG, 15.05.1997, S. 11.
(LAİKLİK)

EK-XX: “ÇİZMEDEN YUKARI”, MUSA KART, CG, 29.05.2001, S. 5.
(LAİKLİK)

ÇİZMEDEN YUKARI m.kart@superonline.com.tr MUSA KART

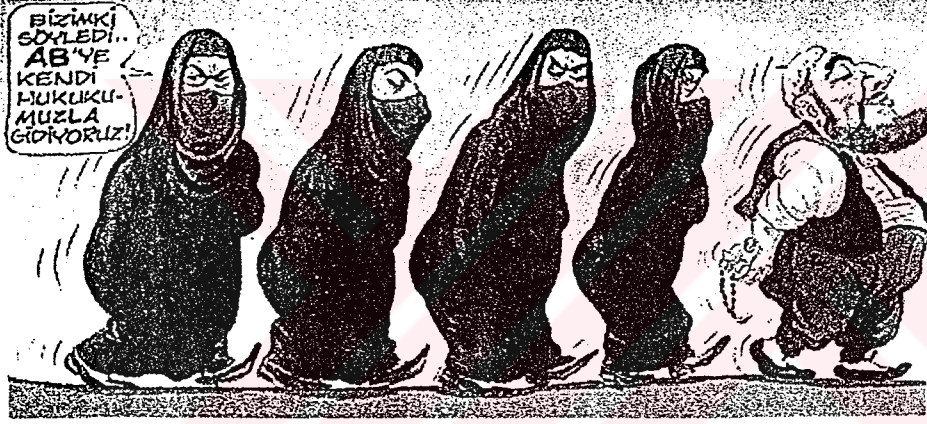

EK-XXI: "ÇİZMEDEN YUKARI", MUSA KART, CG, 17.06.2001, S. 5.

(LAİKLİK)

ÇİZMEDEN YUKARI MUSA KART

AB Genel Sekreteri Vural, Recai Kutan'ın bir sorusu üzerine "AB'ye üyelik için başvuran her ülke onun hukukunu kabul eder. Avrupa'da laikliği savunmayanın demokrasiye karşı olduğuna inanılır" dedi.

EK-XXII: "SESSİZ SEDASIZ", NURİ KURTCEBE, CG, 10.06.2001,S. 15.
(LAİKLİK)

EK-XXIII: "ÇİZMEDEN YUKARI", MUSA KART, CG, 05.04.1997, S. 5.
(DİN-EĞİTİM İLİŞKİSİ)

Siyasal Söylemler ve Laiklik Kavramı

Prof. Dr. MEHMET YALÇIN DEÜ Buca Eğitim Fakültesi

Sayın Bülent Ecevit'in özenli dil bilinciyle 60'lı yıllarda ürettiği şu ünlü "Toprak İşleyenin, su kullanmanın" savsözü, kapsamlı bir siyasal tasavvırı dile getirmiş ve toplumda büyük bir ilgi uyandırmıştı. Çünkü o yıllarda toplumculuk eğilimleri yaygındı. Bugünse dinçilik... Biz bu yazıda laiklik ve din bağlamında kimi partilerimizin savsözlerinden (sloganlarından) yola çıkacağız... Önce bir belirlenme: Bu yazı siyasal değil, anlamsal bir yaklaşımın ürünü. Seçilen örnekler bir seriat gösterisini izleyen tartışma ortamında söylenmiş sözlerdir. Örneklemenin özüne de siyasal değil, örneklerin belirgin ortak niteliğidir. Bu açıdan, bütün partilerimize eşit uzaklıkta ya da eşit yakınlıkta bir tutum izlemek, yaklaşımlar gerektirir.

1. Siyasal söylemlerde laiklik: İşte örnekler: 1- "Din bir otomobil, laiklik onun frenidir" (RP); 2- "Laiklik dinsizlik değildir" (DYP); 3- "Şeriat dinin kendisidir" (ANAP); 4- "İnançlara saygılı laiklik" (DSP). RP'nin söylemi laikliğe karşı tutumuyla çelişmiyor; otomobil ilerlemeyi, laiklik de onu durdurmaya yönelik bir düzeneği anlamıyor. Burada açıkça ikili bir eğritime (metaphore) var: Otomobil dine, laiklik de fren benzetiliyor. Bir inandırma yöntemi olarak eğritime dinsel söylemlerde önemli bir yer tutar. Yani soyut olgulara yönelik kavram ilişkileri, somut nesnelerle benzerlik kurularak anlatılır... Aynı savsöz siyasal bir amaca da yöneliyor:

Bu açıdan RP'nin söz kurgusunda karşılaştırma öğeleri iyi seçilmiştir: Özellikle laikliğe benzetilen fren soyut anlamda (yani dinle ilişkisi açısından) bir olumsuzluğa işaret ederken (yani otomobile ilişkinisi açısından) bir olumsuzluğu anlamıyor. Böyle bir ikircikli söylemden iki değişik kesime şunlar iletiliyor: a) Toplumda bir kesime "Din bir iletmedir; laiklik onu durdurmaya yönelik bir engeldir"; b) bir başka kesime "Bir otomobile elbette bir fren gereklidir". Bu dünyanın görünür nesnelerine değil, öteki dünyanın görünmeyen olgularına; başka deyişle somuta değil, soyuta ("maneviyata") yönelik birinci anlam, RP'nin söyleminde laikliği dışlamaktadır. Özellikle bir siyasal yaklaşım olduğu için...

Gelelim DYP'nin savsözüne: O da seriat önündeki zayıflığının eleştirisi

karşısında "Laiklik dinsizlik değildir" yargısına sığınıyor. Tıpkı öteki sağ partiler gibi... Bu savsöz birkaç açıdan ikirciklidir. 1- Önce iletişimsel açıdan: İki değişik kesime iki ayrı göz kırpması istisi; a) "Dinsizlik anlamına gelen bir laiklik vardır; biz bu laikliği benimsemiyoruz" diyerek dinsizliğe; b) "Biz laikliğe bağlıyız" diyerek de liberalizme göz kırpması. 2- Sonra da mantıksal açıdan; aynı savsöz, anlatım ve içerik ilişkisi açısından da ikirciklidir. O da şöyle: a) "Laiklik dinsizlik değildir" demek bir tanım olarak doğrudur. Ayrıca "Laiklik dinsizlik midir?" sorusuna verilecek bir yanıt olarak da doğruluğu tartışılmaz. Ama DYP salt böyle bir soruya yanıt olsun diye söyleniyor bunu... b) Kaldı ki "Laiklik" sözcüğünün anlamında bu tanım zaten var... Sözlüm (rhétorique) ya da bildiriliş kuramı (théorie de l'information) açısından bu tür anlatım, yinelenmeye dayalı bir tür değişimce (figure) olarak tanımlanır; bu yolla yinelenen anlamda da artıbilgi (redondance) denir. Siyasal söylemde böyle bir değişimce yoluna başvurunun sakatlığı şurada: Sözde dine karşı ve dinden yana iki değişik laiklik ayrımı yapılmış. Böyle bir ayrımı siyasal iletişime uygularsak, seçmene yönelik söyle bir içerik çıkar ortaya: "Laik olmakla övünen X partisi dine saygısızdır; oysa bizim laikliğimiz dine saygılıdır" ya da "Dinde olmakla övünen Y partisi laikliğe karşıdır; oysa bizim dinciliğimiz laikliğe saygılıdır".

ANAP ve DSP'nin savsözlerini de bir ölçüde aydınlatmış olduk böylece. Aralarındaki ayrım fazla derin değil. Birincisinden başlayalım önce: ANAP, aynı artıbilgi yöntemini bir bakıma DYP'nin tersine kullanıyor: Onun öznesi laiklik değil, seriat. Birinci dinin kendisidir" derken laikliği anlatıyor ve elbette ki bir anlamda doğruyu söylüyor: "Din, bir dindir; din, bir dindir" demek de yanlış değil. Bunu "Kahrolsun seriat, yaşasın laiklik" diyenlere yüz yüze bir yanıt olarak kullanıyor önce; bir anlamda da özerk olarak...

Açıklaması ise şöyle: "Bunu söyleyenlere biz de kahrolsak, halk dine karşı olduğumuzu sanacak, çünkü seriat din demektir". Oysa bugüne değin ülkede hiçbir kişi ya da topluluk "Kahrolsun din, yaşasın laiklik!" diye haykırmadı. ANAP'ın ikircikli söylemi, temelde seriat sözcüğünün iki değişik biçimde kavranmasıyla ilgilidir. Bir kavrayışa göre seriat; a) kişinin din-

sel ödeviyle ilgilidir. b) Bir başka kavrayışa göre de genelde devlet yönetimine uygulanmasıyla ilgilidir. ANAP elbette ki bunu böyle anlamıyor değil. Ama seriatçı kesime de zorunlu bağışlılığını gözardı etmediğinden, şöyle bir çıkarsamanın arkasına gizleniyor: "Seriat din demektir, laiklik de dine karşı değildir, böyleyse biz de seriatla karşı olamayız". Bunun da sonucunda, "Biz hem seriatçıyız, hem de laik" demeliğine getiriyor. Ama hangi seriat? Söylemin kaygan niteliği de işte burada.

DSP'nin savsözünü anlatmak şimdi daha kolay: Aynı biçimde bir artıbilgi içeren "İnançlara saygılı laiklik" deyişi, ister istemez, a) İnançlara saygılı laiklik ve b) İnançlara saygısız laiklik ayrımını vurguluyor. Dinsizliğe yönelik eğilimi burada da açık. Kulda hoş gelen bu savsöz, olası yanlışlımları açısından daha da geniş kapsamda.

Din yerine inanç sözcüğünün seçilmesi sıradan bir biçim (stil) rastlantısına benzemiyor: Ülkede resmi bir içerikli kavramın din Hanefilik ile değiştirilmesini istiyor. İnanç, Hanefi edgeleri sayıldığında, inanç, Hanefi olmayan geniş bir kitleye, özellikle Alevi kitlelerine uygulanabilir sözcüktür. Laiklik, Alevilik'ten resmi inanç baskın'ından korunması elbette bir olgudur. Ama bu, laikliğin özde bir amacı değil, geneli kapsayıcı sonuçlarından biridir yalnızca. Doğru olan şudur: Laiklik, uygulanış biçimleriyle bütün inançların bir güvencesidir. Sözcüğün bu anlamı da ayrıca siyasal bir çıkarsamaya başvurulmasını gerektiremeyecek kadar açıktır. Doğrudan Alevilik'i koruyacak bir laiklik de laiklik kavramını bulanık kılınacak başka bir iş yaramaz. Sol'dan yola çıkan DSP'nin söylemindeki (ikircikten de öte) çokdeğerlilik (polyvalence) şu siyasal demecileri içeriyor: Sığa yönelik: "Geleneksel sağ partiler dinli kullanıyor; biz de dine saygısız değiliz; ayrıca bastırılmış İnançlar kesimine özgürlük tanıyoruz". Sola yönelik: "Laik olmakla övünen X partisi dine de İnançlara da saygı değildir; oysa biz ülke gerçekliği olarak bütün bunlara önem veriyoruz".

Ama bizim partilerimiz bulanık anlamamayı fazla sever. Ne zamana değin? Ta ki gerek anlamıyla laiklik, siyasal söylemlerde din ve inanç sözcüklerine gerek kalmayacak uygarlık düzeyine ulaşmaya değin; laikliğin kendisinin bile siyasal sorun olarak artık tartışılmayacağı zamana değin. Çünkü bu kavram siyasal bir öğreti değil, bir uygarlık ölçütüdür.

II. Laikliğin sözcüksel anlam alanı: Son yıllarda devlet darbelerine konu olacak yoğunlukta tartışmalara sokulan laik, laiklik ve laisizm sözcükleri bize Fransızcadan geçmiştir. Kökeni, yüzyıllar değil, bin yıllar öncesine dayanır: Latince laicus, din görevlisi olmayan, "sivil" anlamında kullanılıyordu. Fransızca sözcüklerin ilki sıfat, öteki ikisi birer ad olarak kullanılır. Laiklik, "laicité" sözcüğünün karşılığıdır ve "laik olma durumu" demektir. Laisizm ise, "laïcisme" in Türkçe yazılışıyla doğrudan geçmiştir ve "laik düzen savunma düşüncesi" biçiminde belirlir. Yani bir felsefe terimidir. Hiçbir sözcükte, hiçbir ansiklopedide ve hiçbir uygulamada bu sözcüklerin hiçbir dinsellik kavramını içermemiştir. Toplumumuzda yabancı kökenli -izm- eki bir tehlike belirlisi sayıldığından, özellikle laisizm sözcüğü din karşıtı bir kavram içeriyormuş gibi gösterilmektedir.

Bir sıfat değerindeki laik sözcüğünden giderek, laikliğin hangi bağlamlarda ve hangi koşullarda ne gibi anlamlar taşıdığını özetlemeye çalışalım: Romalılardan sonra, daha Ortadoğu'da başlıyarak laik sözcüğü; 1. kişilerle, 2. okullarla ve 3. devlete ilgili birer kavram olarak üç değişik toplumsal yaşam biçimini belirtmek için kullanılmıştır.

Buna göre; a) Kişilerle ilgili bir kavram olarak, mesleği dinle ilgili olmayan insan kesimini nitilemek için kullanılmıştır. Bu anlamda laik kişi, din görevlisi kılığı taşımayan bir "sivil" olarak da belirlenmiştir. b) Okullarla ilgili bir kavram olarak; dinsel konulara karışmayan, dinin yorumuna ve uygulamaya kuralını din kurumlarına bırakarak okulları nitilemek için kullanılmıştır. c) Doğrudan devlete ilgili bir kavram olarak da ülkeyi yönetme yetkisini kendisi üstlenen, dinle ilgili etkinlikleri din kurumlarına bırakarak bir devleti nitilemek için kullanılmıştır. Sonuçta 1. laik toplum, 2. laik okul ve 3. laik devlet gibi kavramlar biçimleri ortaya çıkmıştır. Kıscacası laikliğin sözde dine karşı olması, ortaya çıkış nedenine aykındır: Çünkü bu kavram dine karşı değil, tam tersine dinsel bağlamda ve din kurumuna belirginlik ve kişilik kazandırma gereksiniminden doğmuştur (Bu yalın gerçekleri bütün parti önderlerimiz de biliyor, Erbakan da içinde. Ama o, kendi deyişle, böyle bir "Ban taklitçiliği"ne karşı olduğunu fazla saklamıyor. Sorun budur).

III. Uyarlaşma sürecinde laikliğin anlamı: İşte yüzyıllar sürmüş yanlış

anlamalar ya da daha doğrusu yanlış anlatımlar sonucu, Batı toplumu en az bizdeki kadar din ve mezhep sorunlarıyla cebelleştirdi; soykırımlar ve iç savaşlar yaşadı. Bu yüzden Haçlı canavarlarından baz de payımızı aldık. Ama aynı bağnaz Hristiyanlar, kendi aralarında da bölüne bölüne mezheplere ve savaşçı tarikatlara indirgendiler; nice canlar aldılar. Dini bir korku kaynağı durumuna götürdüler. Oysa insan inandığı ve sevdiği bir şeyden korkmalı mıydı?

Uyarlaşan Batı bütün bunların sağlamasını anlamak için yüzyıllarca kafa yordu, nice çetin engelleri aşarak zorunda kaldı. Aydınlanma sürecinde kurumlaşan laiklik her şeyi o denli yerli yerine oturttu ki, bunu başarabilmişleri toplumlarda bütün dinsizlikler ortaya çıktı. O trajik, o öldürücü eylemleri kişilerin çoğunluğunun bir avuç çıkarıcı hokkabaz olduğu anlaşıldı; o gibilerin toplumda barınması giderek zorlaştı. Ülkemizde ise yenden bunun tersine bir kalkışmaya yol açılıyor. Çünkü buna cesaret verecek olumsuzluklar yavaş yavaş insan onuruna yaraşır bir etkenlik ve ışırtı ortamları bir türü yaratılmadığı için, dinle laiklik insanlara hem bir çatıya nedeni hem de bir gelir kapısı olarak sunuluyor. Böylece yeni kazanç yolları ve yeni meslekler oluşuyor, piyasalar kuruyor; bunu destekleyen siyasal söylemler düzülüyor. Cumhuriyet devrimleri arasında özellikle laikliğin köktenliği yanında cesaret denemeleri yapıyor. Yeni kahramanlar üretiliyor. Oysa, canlağın bir sonsuzluk ve insanın ölümsüz bir varlık gibi tasarlanması yönünde bir inanç kaynağı sunan din, ancak inananlar özgür bırakıldığı ölçüde içerdik, içtenliklidir ve kutsaldır.

Buna karşılık, insan varlığının ipoteke altına alınması ve duygularının denetlenip sömürülmesi yönünde kullanılan din, çıkarıcı hokkabazlara karşı korunması gereken temel bir insan hakkıdır. Laiklik, bu iki koşulun yerine getirilmesi ile dinin çıkarılardan korunmasına olanak sağlıyor, bundan dolayı da dine gerçek anlamda saygılı olmayı gerektiren uygar ve kişilikli bir yaşam biçimidir. Kaldı ki Cumhuriyet devrimlerimiz, tek bir kişinin ya da küçük bir topluluğun, yalnızca keyfiyle böyle istiyor diye dayatılan bir reyssel yorulum ve sendevler gibi algılanmamalı: Yüzyıllardır gelişmiş aydınlanma devriminin ülkemizi de içine almış bir uzantısıdır. İşin gerçeği bu olduğundan, böyle bir devrimden geriye dönülmesi olanaksız diye düşünüyoruz.

EK-XXV: "ZONGULDAK MÜFTÜSÜNE TEPKİ YAĞIYOR", CG,
17.01.1997, S. 15. (İBADETLE İLGİLİ BİR HABER ÖRNEĞİ)

Oruç tutmayanları 'hayvan' ve 'Rum tohumu' olmakla suçladı
Zonguldak Müftüsüne tepki yağıyor

HAYRİ ÜNLÜTÜRK

ZONGULDAK - Oruç tutmayanları "Bulgar ve Rum tohumu" olmakla suçlayarak "büyükbaş hayvanlara otlaması ile oruç tutmayanların yemek yemeleri arasında hiçbir fark olmadığı"ni belirten Zonguldak Müftüsü Raif Korkmaz, vatandaşların büyük tepkisini çekti. Zonguldaklılar, Korkmaz'ın derhal görevden alınmasını isteyen kitle örgütleri de müftüyü kınadılar. CHP İlçe Başkan Yardımcısı İsmail Kal, "Korkmaz, asla cumhuriyet müftüsü olamaz" dedi.

Zonguldak Müftüsü Raif Korkmaz, 10 ocak günü öğle namazında Ulu Cami'de verdiği vaazda, "Ramazan ayında oruç tutmayanlar Bulgar ve Rum tohumudur. Nokahta köpeklerin et yemesi, büyükbaş hayvanların da sabahları akşama kadar otlaması ile oruç tutmayanların yemek yemeleri arasında hiçbir fark yoktur" diyerek halkın büyük tepkisini çekti. Korkmaz'ın sözlerinin gazetelerde de yer

alması üzerine yurttaşlar, Zonguldak müftüsünün derhal görevden alınmasını ve hakkında yasal işlem yapılmasını istediler.

CHP Merkez İlçe Başkan Yardımcısı İsmail Kal, müftüyü sahter buldükçe suçladı. Korkmaz'ın vaaz sırasında sözlerinin içinde bulunduğu psikolojik durumu görevler önüne serdiğini belirten Kal, sunları söyledi: "İşgal ettiği makamı keskinlikle yakıştırmayan, o makamı dokduramayan Korkmaz, asla cumhuriyet müftüsü olamaz. O, ancak Menemen yobazıdır, Nevres teğahçısıdır, Atatürk'e karşı rüvayî bir-sıyla yanan gözü dönmüş bir kum geriatçılarının sözcüsü olabilir. Oruç tutmayanları otlayan hayvanlara benzetmesi, sonunda kendisinin insanlıktan ne kadar uzakta olduğunu göstermektedir. Biz, Mustafa Kemal'in, başımızda, laikliğin partisi olarak, bunların ci-biliyetlerini biliyoruz. Bu neticeyi kalintılarının gözü dönmüşlüğü bizi şaşırtmıyor. Te-niz kalmış tüm toplum kesimlerini, gerçek cumhuriyetçileri bu ay mazıklara karşı uya-

nak olmaya, tepki göstermeye çağırıyoruz." Zonguldak Demokrasi Platformu Dönem Sözcüsü ve İlçe Başkanı avukat M. Zeki Çolak ile diğ. üyelerle basın toplantısında Korkmaz'a su-iyetlerle tepki gösterdi.

"Bu sözler anayasaya karşı güvene alınmaz. 'Din ve vicdan özgürlüğü'ne açık bir saldırıdır. Demokratik, laik bir hukuk devletinin memuru olan il müftüsü, bu şekilde beyan ve ithamlarda bulunmuş ise kendisini kınıyoruz. Eğer bulunmadysa kamuoyu önünde bu hususların düzeltilmesini, tatmin edici açıklamada bulunmasını talep ediyoruz. Bu tür beyan ve ithamlar, barış içinde yaşama arzusunda olan insanların birbirine karşı kin ve bu suumet duyguları ile hareket etmelerine neden olacaktır. Buna ülke geleceği ve toplumsal barış açısından son derece tehlikeli buluyoruz. Bu çirkin ve yakışmaz beyan ve ithamların, laiklik ilkesinin bir ülke için ne derece vazgeçilmez olduğunu bir kez daha ortaya koyuyoruz."

EK-XXVI: "CİNSEL İLİŞKİNİN BEDELİ DEVE KESMEK", CG,

18.04.1997, S. 3. (İBADETLE İLGİLİ BİR HABER ÖRNEĞİ)

Suudi Arabistan'da dağıtılan broşürlerde 'hacda seks' konusuna açıklık getiriliyor

Cinsel ilişkinin bedeli deve kesmek

MEKKE (Cumhuriyet)-Suudi Arabistan'da hacılara dağıtılan broşürlerde hacda hurafelere yer verilirken cinsel ilişki kurma cezasının bir deve kesmek olduğu belirtiliyor.

Hac dolayısıyla yayımlanan broşürde İslamiyette kadınların da özel durumları söz konusu olduğunda erkekler gibi bazı ibadetleri erteleyebilecekleri, ama kesinlikle yüzlerini örtmeyeceklerine

dikkat çekildi. İhramdayken cinsel ilişkinin kesinlikle yasak olduğunun anımsatıldığı rehberde bu konuda şu bilgilere yer verildi.

"Fillen münasebet haram olduğu gibi öpüşmek, sarılmak ve elle dokunmak da haramdır. Cinsi münasebet ve ona götüren bu gibi hareketler hac tamamen bitinceye kadar haramdır. Bilerek mübâherede bulunup -mesela öpüşüp- ondan sonra münasebette bulunursa fid-

ye vacip olur. (Fidyeye bir deve kesmektir.) Şehvede öpüşmek ve elle istimna yapmak da fidye gerektirir. Eğer bir kadına tekrar tekrar bakıp fakat temas etmeden ihtilam olursa fidye gerekmez. Her çeşit canlıyla cinsi münasebette bulunmak, birinci tahallülünden (ihramdan çıkış) önce olduğu takdirde hacci bozar, iki tahallül arasında olursa hacci bozmaz.

Haccını veya umresini ifsat etti-

ği zaman, bozulmuş olanı tamamlaması ve ertesi sene de kaza etmesi vaciptir. Fidyeye bir deve, yoksa bir sığır, yoksa yedi koyun vermesi vaciptir. Şayet münasebette bulunan eşlerin ikisi de ihramda iseler fidye kocaya aittir. Yalnız kadının ihramda ise fidye kadına vacip olur.

Bu hükümler haram olduğunu bilerek kasten olmasına göredir. Unutarak ya da haram olduğunu

bilmeyerek veya kadın zorlanarak yapılırsa hac bozulmaz, fidye gerekmez."

Hacılara dağıtılan diğer rehber ve broşürlerde de hurafelere yer veriliyor. Örneğin rehberlerin birinde Kuba Camii yakınında bulunan ve Hz. Muhammed'in "mübârek tükürüğü"nü karıştırdığı Eris kuyusuna gelip suyundan içip abdest almanın "sevap" olduğu bildiriliyor.

EK-XXVII: “SOKAKLARDA KURBANLARIN KESİLMEDİĞİ GÜNLERE”, ORAL ÇALIŞLAR, CG, 05.03.2001, S. 4. (İBADETLE İLGİLİ BİR MAKALE ÖRNEĞİ)

Örneğin bizim toplumumuz, son 15-20 yılını çok büyük iç çatışmalarla geçirdi. Bunlar toplumun ruh halini de etkiliyor. Örneğin kapalı mekânlarda çok yüksek hacimli ses cihazlarıyla müzik yapmak son yıllarda çok moda oldu. Gürültü, buralarda her şeyin üstüne çıkıyor. Kendimi çok yabancı hissettiğim bu rahatsız edici mekânlarda, insanların hiç almadan dans edip durmadan şıkâyetçi olmalarına şaşıyorum.

Bir insan, neden yüksek seslen ve bağırılardan rahatsız olmaz? Bir insan, evinin önünde kurban kesilmesine, sokakların kana boğulmasına neden tepki göstermez? Neden bu kurban geleneği en vahşi biçimiyle sürüp gider? Bunca ekonomik krize karşın, orta halli insanlar, kut gelirdi insanlar, ille de sokakları niçin kana bulamak isterler?

Bunun, insanın ötesinde bir toplumsal kültür olduğu bir gerçek. Hangi ortamda yaşarsan, nasıl bir toplumsal ilişkiler ağı içinde yetişsen ona uygun bir kültür oluşur. Kurbanın hâlâ bu kadar yaygın olması, bunların korkutucu sahneler halinde sokaklarda gerçekleştirilmesi, bu ülkedeki toplumsal ruh sağlığını gösteriyor.

Bundan kurtulmak zorundayız. Hiç olmazsa belediyelerin işe el koyarak kurbanların mezbahalarda kesilmesini sağlamaları gerekir. Her şeye kadar devlet, bu vahşi âdeti en azından sokaklardan kaldırmak için neden harekete geçmiyor? Neden kolunu kıpırdatmıyor? Herhalde var bunun da bir hikmeti.

Hepinize, sokaklarında kurbanların kesilmediği, barışçı, huzurlu bayram günleri diliyorum.

Sokaklarda Kurbanların Kesilmediği Günlere

Yüzlerce gazeteci meslektaşımız bu bayrama işsiz giriyor. En sıkıntılı günlerimde hep yanında gördüğüm sevgili arkadaşlarım Nâzım Cerrahoğlu, Duygu Asena, Zeynep Oral, Umur Talu, Şahin Alpay, Pinar Türengü ve Yalçın Doğan'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda gazeteci, bu bayramda mesleklerini yapamaz hale getirdiler. Ekonomideki krizin faturası, bu krizle ilgili olmayan insanlara fatura edildi.

Şimdi bayram, üstelik de Kurban Bayramı. Bu yazıyı yazdığım sırada İstanbul sokaklarını kurbanlık hayvanların sesleri kaplamıştı. Sabahleyin, sokak ortalarında boğazlanacaklar. Bu boğazlama sahneleri, herkesin gözü önünde yapılacak. Çoluk çocuk bu boğazlama sahnesini seyredecekler. Bunun da din adına, inanç adına yapıldığı söylenince.

Kurban kesme geleneğinin, tektanlı dinlerden çok daha eski bir tarihi var. Antik çağlarda kadın, kız ve çocuklar kurban edilirdi. Bu vahşi gelenek adım adım değişti ve giderek hayvan kurban etmeye döndü. Özellikle Müslümanların bir kesimi bu kurban geleneğini ısrarla sürdürdü.

Kurban kesmenin, dini görevlerin içinde var olup olmadığı tartışması yapıp duruyor. Son günlerde bir tez daha ortaya atıldı. Bu teze göre tavuk da kurban edilebilirmiş! Al sana bir tartışma daha. Tavuk mu kurban etsek, koyun mu, dana mı? Günlendir bu konuşuluyor.

Sonuçta bir inanç uğrunda bir şeylerin kurban edilmesi gerekiyor.

Her inanç akımının, her dinin ortaya çıktığı sıradaki dönemin koşullarına uygun kuralları var. Örneğin İslamiyetin ilk ortaya çıkışı yıllarının üzerinden 1400 yıldan fazla bir zaman geçmiş. O günün ihtiyaçları, o günün kültürüyle bugünün ihtiyaçları ve kültürü aynı olabilir mi? O yıllarda İslamiyetin kurulması ve yayılması savaşlarla gerçekleşmiş. Bu savaşlar uzun yıllar sürmüştü. Sonra Haçlı Seferleri'yle Hristiyan dünyası Müslümanların üzerine yürümüş.

O günün dünyası kılıç ve çıplak zora dayalı bir dünyaymış. Diyebilirsiniz ki, bugünün dünyası farklı mı? Evet, şiddet ve zor hâlâ bugünün dünyasının da en belirleyici öğeleri, ama 1400 yıldan bu yana çok şey değişti. Hukuka uygun devletler kuruldu, insanların en temel haklarını koruyan kurallar, sistemler geliştirildi.

O dönemlerin özellikle kurban gibi, sertlik ve kan içeren gelenekleri neden hâlâ sürdürülmek istenir? Bunun inançtan çok bir toplumsal durumu yansıttığını kabul etmeliyiz. Toplum içindeki şiddet, her alana yansıdığı gibi geleneklere de yansıyor.

EK-XXVIII: "SİYASAL (OLMAYAN) İSLAM", AYDIN ENGİN, CG,
02.02.1997, S. 5. (DİN-SİYASET İLİŞKİSİYLE İLGİLİ BİR
FIKRA ÖRNEĞİ)

Siyasal (Olmayan) İslam

Başlıktaki parantezi atın. Sıkça istediğimiz bir terim kalıyor ge-
ye: *Siyasal İslam*. Salt Türkiye
in değil, Akdeniz'in güneyini ve
çğusunu kaplayan yeşil kuşak
in de bu nitelime kullanılıyor.
Refah'ın, Çiller'i stepne yapıp
ikûmet olmasından sonra siya-
il İslam, aydınlar arasında sü-
p giden bir tartışma olmaktan
ktı, Türkiye'nin güncel tartışma
nusuna dönüştü.
Önce birkaç saptama:
Siyasal İslam esas olarak Re-
h Partisi'nde temsil ediliyor. A-
a Refah Partisi'nden ibaret de-
l. Refah'ın dışında, yanında,
iünde, arkasında (ve tabii için-
i) çok çeşitli İslamcı siyasal ha-
ketler, gruplar, partiler, particik-
; örgütler, örgütçükler at koştu-
yor. Cezayir'de gırtlak kesen
'öörist gruplardan pek önemli
'kı olmayan, ağırlıklı olarak Gü-
ydoğu Anadolu'da yuvalanmış
zbulah Hareketi' de siyasal İs-
nın bir parçası, siyasetten uzak
rduklarını durmaksızın yinele-
n -örneğin- *Aczmezindiler* de.
Türkiye, uzun süredir güçlü
nın atakları ve geri çekilmeleri
nde çalkalanıyor. Türban tar-

tışması alevleniyor. Gerginlik tir-
manıyor. Ardından bir durgunluk
dönemine geçiliyor. Herkes bu
durgunluğun geçici olduğunun
farkında. Nitekim türban tartış-
ması sönümlenir gibiyken Tak-
sim'e cami tartışması alevleniyor.
Taksim'e cami tartışırken bir de
Çankaya camii gündeme giriyor.
Tartışma tırmanıyor. Tabii gergin-
lik de...

Örneğin imam-hatip liselerinin
ortaokul bölümlerinin kapatılma-
sı şu günlerde gündemden düş-
müş gibi. Ama kimsenin kuşku-
su yok, gene alevlenecek, gene
tartışılacak, gene bir gerginlik ne-
deni olacak. Başbakanlık'ta tari-
kat önderlerine iftar yemeği kül-
lendi gibi. Ama önümüzdeki gün-
lerde sarıklı, cüppeli şeyh, sıh ta-
kımı, gene Başbakanlık'ta, bay-
ramlaşma töreni bahanesiyle
gövde gösterisi yaparsa kimse
şaşırmayacak...

Ötuz yıla yakın muhalefet dö-
neminden sonra iktidarın ucunu
yakalayan Refah, bu gerginlikler
içinde yol almaya çalışıyor. Sün-

gülerin ucu gösterilince geriliyor.
Önü iktidara taşıyan alt kadrolar,
militanlar "*Bizim iktidar olduğum-
muz nereden belli? Her şey ge-
ne eskisi gibi...*" diye mızıldan-
maya başlarken atığa geçiyor.
Taksim camii, Çankaya camii,
türban, imam-hatip liseleri, Ku-
ran kursları, resmi dairelerde ra-
mazana özel mesai saatleri filan
hep bu gerginlik yansılıyor...

Anımsayın, Refah'a iktidar yo-
lu açıldığında ince yorumlar dü-
zülmüş, ağır ahkamlar kesilmiş-
ti: "*Refah, sistemin içine çekile-
bilirse sorun yok. Çekilemezse
sorun ağır*" denmişti.

Yükler acısı göstergeler üre-
tilerek bu yorumlar sürdürülmüş-
tü (sürdürülüyor): Erbakan, Tan-
su Çiller'in (bir kadının) elini sıkı-
tı. Demek sistemin içinde. Erbakan,
grup toplantısını fatiha ile açtı.
Demek sistemin dışında. Re-
fah'ın Kayseri il başkanı 10 Ka-
sım'da Atatürk'e küfretti. Refah
sistemin dışında. Erbakan ve Re-
fah yöneticileri Anıtkabir'i ziyaret
etti. Refah sistemin içinde...

Böyle tartışmaktan çıkış çıkış
"*saçmalık*" çıkar.

Tartışmayı bu yüzeysellik ve
yalınlıkta sürdürmeyenler, Re-
fah'ın bir Müslüman demokrat
partiye dönüşüp dönüşemeye-
ceği sorusuna yanıt arıyorlar.

"*Müslüman demokrat*" terimi
ile Batı Avrupa demokrasilerinin
Hristiyan demokrat partilerine
gönderme yapılıyor. İşte zurna da
burada zırt diyor. İslamiyetin, öte-
ki dinlerden ayrıldığı nokta işte
tam burada.

Batı Avrupa, Rönesans'ta baş-
layıp Aydınlanma çağında doru-
ğuna çıkan, Tarih kitaplarında
okuduğumuz "*Yüzyıl*" ve "*Otuz
Yıl*" savaşlarının içinden geçerek,
1789'da Fransa'da, 1848'de bü-
tün Avrupa'da yaşanan burjuva
devrimleriyle noktalanmış bir "*ki-
lise ile hesaplaşma*" dönemi ya-
şadı. Bu zorlu *hesaplaşmadan*,
kilise kesin bir yenilgiyle çıktı. Hi-
ristiyanlık kilisesine döndü. Dev-
let yönetiminde, siyasal ve sos-
yal yaşamın düzenlenmesinde
bütün bir ortaçağ boyunca sür-

dürdüğü söz hakkını tümüyle yi-
tirdi. Bugünün Hristiyan demok-
rat partileri bu uzun ve karmaşık
sürecin sonunda oluştular. Adla-
rındaki dinsel vurgu, hemen hiç-
birinin siyasal çizgisine yansımı-
yor. Böylesi bir süreç bu toprak-
lar üstünde yaşanmadı. Camii
herhangi bir hesaplaşmaya çekil-
medi. Kemalizmin mutlak iktidar
döneminde de bir hesaplaşma
değil, bir dizginleme söz konu-
suydu. Nitekim Cumhuriyet Tür-
kiyesi'nde, Milli Nizam Partisi -
Milli Selamet Partisi - Refah Par-
tisi çatısı altında boy gösteren si-
yasal hareket de hiçbir zaman Hi-
ristiyan demokrat partiler örneği
bir "*Müslüman demokrat parti*"
niteliği taşımadı.

Çünkü İslamiyet salt inanç
dünyasını değil, günlük yaşamın
bütün alan ve dallarını düzenle-
yen bir din. Ticaret, hukuk, giyim
kuşam, eğitim, öğretim, evlilik...
Evet, yaşamın bütün alanları ve
dalları düzenleyen kuralları. Kı-
saca: *Şeriat*. Yani tannısal, yani
tartışılmaz, yerine başkası kon-
maz yasalar... Dönelim yazının
başlığına: *Siyasal İslam*.

Peki, bir soru: Siyasal ol-
mayan İslam mümkün mü?

Demokratlığın Bitmeyen Sınavı

Evet, evet, başlıktan belli, kimi okurlar için yine bir "aptal demokrat" yazısı bu.

N'apalım, demokrasi ağacının bir türlü boy atamadığı şu çorak topraklarda "demokrat olsun da varsın aptal olsun" diyenlerdenim. "Aptal olmayayım da varsın demokrat da olmayayım" diyenlerle aramızda sık sık uçuşmalar başlaması doğal. Uçuşumu aşmayı becerirsek hep birlikte "akıllı demokratlar" oluruz (belki ve inşaallah).

Yolum "onlar" la sık keşşiyor. Onlar dediğim "başını örten" kız öğrenciler. Sık keşşiyor dedikçe, hiç keşşiyor demedik elbet.

Çapa Tıp Fakültesi'nde bir arasmaya girmek için bekleyen öğrencilerden "başını açmış" kızlar sınav salonuna alındılar, "başını örtmüş" kız öğrenciler, sıratlarına kapanan kapının önünde kalakaldılar.

İçim burkuldu.

Oysa, Adana SSK Hastanesi'nde, kepinin altına türban sarıp "altı kaval üstü şişhane" deyimini hak eden bir rüktüşle ortalıkta dolanan bir hemşire, klinik şefi tarafından azarlandığında içim filan burkulmanıştı.

Keza nâbet tuttuğu Boğaz Köprüsü girişinde secade niyetine gazete serip, kafasına tığ örgüştü takke geçirip, üniformasının üstüne yeşil bir cüppe kuşanıp sözlümona namaza duran polis memuruna da iç burkulması filan değil, bal gibi ofke dıymıştım.

Mesleğin gerektirdiği giyim kuşamı, üniformayı reddetmeye dinsel nedenlerle kararlı olanların, bunu meslek seçiminden önce düşünmeleri gerek.

Peki Üniversite öğrencileri için de bu geçerli mi?

Geçerli olabilir mi?

12 Eylülcülere sorarsanız, elbette geçerli. Çünkü onlar için üniversiteler, bilim üretilen akademik kurumlar değil, meslek yüksekokullarına benzer kuruluşlar. Öğürlüğü "benim izin verdiğim kadar" diyerek tanımlayan, demokrasiyi, "halk demokrasiyi sindirecek olgunluğa gelinceye kadar" gerekeşyle sünnet edenler için; bilimin hiçbir kısıtlamaya, ınyargıya, yasağa, ideolojik tercihlere bağımlı kılınmayacağını anlamayan kafa için, üniversite öğrencisinin başının örtülüne, kravatının düğümüne, okuyacağı kitaba kısıtlar koymak da doğal, hatta hak.

Kafanın içindeki örümcek ağlarını temizleyecek içerikte bir eğitim programı üretmeyen ne yapar? Bugün YÖK'ün, dün 12 Eylül kafasının yaptığını tabii. Kafanın içini bırakıp kafanın dışını kaplamış örtüyle uğraşır.

Türkiye'de en çok imam - hatip lisesinin 12 Eylül sonrası açıldığını, bunun bir devlet politikası haline getirildiğini unuttuğumuzu sanırlar.

Günbirlik politikaların çıkmaz sokaklarında dolanırlar, yükseken solu dizginlemek için pıtrak gibi imam - hatip liseleri açarlar, bununla da yetinmez "kadin imam" olabilmış gibi "kız imam - hatip

EK-XXIX: "DEMOKRATLIĞIN BİTMİYEN SINAVI", AYDIN ENGİN, CG, 17.02.2001, S. 5. (TÜRBANLA İLGİLİ BİR FIKRA

ÖRNEĞİ)

liseleri" de açarlar; sonra da laiklik elden gidiyor çığlıklarıyla, kendi elleriyle açtıkları inam - hatip mezunu kızların başörtülüleryle uğraşırlar.

"Burası üniversitedir. Öğürlüğün yatağıdır. İsteyen başını açar, isteyen örten" diyenlere de "Vay şeriatçıların değirmenine su taşıyan demokrat kılığında Atatürk düşmanları" diye göz döndürürler.

Bu cadı kazanından ırkçp susulacağımı sanırlar.

Haftalardır İstanbul'da, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi önünde başörtülü öğrencilerin direnişi var. Adı üstünde, ilahiyat eğitimi almak üzere girdikleri bir bilim kurumunun öğrencileri. Başörtülerini çıkarmadıkları için sınavlara alınmıyorlar, okula alınmıyorlar, şiddete başvurmaksızın (Dekan Beyaz 'a yönelen bıçaklı saldırıyı ilk onlar kınadılar) direniyorlar.

Bu yalın bir öğürlük istemi, gerçekten demokratik bir istem mi? Yoksa arkasında rejimin temellerine yönelik ideolojik bir saldırı mı var?

Bu sorunun ne anlamı var, ne yanıtı.

Onlar şiddete başvurmadıkları ve bizler demokrasinin sınırları içinde kaldığımız sürece, bu çocukların akademik eğitim haklarının ellerinden alınmasını savunmak mümkün değil.

Kendileri için öğürlük, başlarını örtme öğürlüğü isteyen bu çocukların, gerçek birer öğürlükçü, gerçek birer demokrat olup olmadıkları da önemli değil. Büyük olasılıkla kendileri dışındaki bütün demokratik istemlere kayıtsız kalmışlardır. Büyük olasılıkla kendileri için öğürlük isterkenki kararlılıklarını, öğürlük isteyen "başkaları" için gösterecek ytrekten ve bilinçten yoksundurlar.

Büyük olasılıkla demokratlık sınavında üst üste çıkmışlardır.

Büyük olasılıkla demokrat olmak gibi bir sorulanı da yoktur.

Bu onların sorunudur ve onların utancıdır.

Ama bilim üretilmesi gereken kurumlardaki her türlü yasağa, kısıtlamaya karşı çıkmak demokratların sorunudur, sorumluluğudur.

Varsın kimileri onlara "aptal demokrat" desin...

Çünkü demokrasi hiç bitmeyecek bir sınavlar zinciridir.

Onların düşüncelerinden nefret ediyorum. Ama düşüncelerini açıklayabilmeleri, düşünceleri ile uyumlu yaşamaları için bedel ödemeye de kararlıyım.

En azından epey kütür yemeyi göze alarak bu yazıyı yazacak kadar...

EK-XXX: "İSLAM'A LAİKLİĞİ TÜRKLER GETİRDİ", EMRE KONGAR, CG, 03.03.1997, S. 3. (LAİKLİK)

AYDINLANMA
EMRE KONGAR

**İslama Laikliği
Türkler Getirdi**

15 Aralık 1055. İslamda, din ile devletin ayrıldığı gün.

15 Aralık 1055. Abbasi Halifesi Kaım'ın emri üzerine, Bağdat'taki cuma hutbesinin, kendi adı yerine, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey adına okunduğu gün. İşte o gün, artık "dünyevi saltanat" Türklerle geçiyor, halife "uhrevi" temsilcilik ile yetiniyordu.

Laiklik, esas olarak, hiçbir semavi dinde yoktur. İlk indiklerinde ne Musevilik ne Hristiyanlık ne de Müslümanlık laiktir.

Bütün semavi dinler, öteki dünya ile birlikte bu dünyayı da düzenleyici kuralları içerir. Bunların bir bölümü doğrudan doğruya kutsal kitaplardan çıkarılırken, bir bölümü de peygamberlerin yaptıklarından ve söylediklerinden doğar.

Zamanla, din bilginlerinin, din başkanı olan devlet yöneticilerinin uygulama ve kararları da "din adına", "Allah adına" fetvalar biçiminde kamu yaşamını da, özel yaşamı da düzenlemeye devam eder.

Papalık, bir teokratik devlet biçimidir. Şeriata dayalı devlet de bir teokratik devlettir.

Her ikisinde de iktidar, Allah'ın iktidarı, ona karşı çıkanlar ise şeytanın aldattığı sapıklar sayılır.

Bu durumda, iktidara "muhalafet" etmenin cezasının ne olduğu ya da ne olacağı bellidir. Dinsizlere, münkirilere, kâfirlere engizisyon ne ceza biçmişse o. Yani işkence ve ölüm.

Yüzyıllar içinde papalığın egemenliğinden kurtulmaya çalışan imparatorların, kralları ve prenslerin mücadelesinde dökülen kanlar, insanlık tarihinin en utanç verici sayfalarını oluşturur.

Müslümanlıkta da dört halifeden üçünün öldürülmesi ve özellikle Ali ile Muaviye arasındaki çatışmadan sonra ortaya çıkan hizipleşmeler ve dökülen kanlar, aslında bir siyasal kavganın, bir otorite çekişmesinin dine yansımalarıdır.

İşte bu ortam içinde onuncu yüzyıldan itibaren Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle İslam tarihinde yepyeni bir sayfa açılmıştır. Emevi ve Abbasi imparatorluklarının aksine, Selçuklularda devlet başkanı, aynı zamanda halife, yani dinî lider değildir.

Devlet başkanının aynı zamanda dinî lider olmaması, din ve devlet işlerinin ayrımında, yani laiklik konusunda atılmış ilk adım, Türklerin Müslümanlığa getirdiği en önemli yenilik ve döneme göre ilk çağdaş değişikliktir.

Cumhuriyeti ilan eden Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, Müslüman bir toplumda, ilk kez laik düzene dayalı bir devlet yapısı kuruyorlardı.

Bir anlamda, Alman prenslerinin desteğiyle Hristiyan toplumlarında gerçekleşen reformu, Atatürk ve arkadaşları Müslüman bir toplumda, aradan geçen beş yüz yılın deneyimlerinden de yararlanarak daha net ve etkili bir biçimde yapıyordu.

Üstelik, dinlerin kendi tarihleri bakımından, Müslümanlıktaki laiklik de aynen Hristiyanlıktaki tarihi andırıyor, Müslümanlığın kuruluşunun bin beş yüzüncü yıllarına rastlıyordu.

Böylece Tuğrul Bey ve Alpaslan'la başlayan, Fatih Sultan Mehmet'le gelişen laikleşme süreci, Atatürk ile noktalanıyor ve Türklerin İslama evrensel katkısı olarak dünya tarihindeki yerini alıyordu.

Tarihleri anımsayalım: Tuğrul Bey adına hutbenin okunması 1055, Malazgirt 1071, cumhuriyetin ilanı 1923'tür.

Yani Anadolu toprağında yaklaşık 1000 yıllık bir evrim süreci söz konusudur.

Türkiye'de laiklikten geri dönüşün niçin olanaksız olduğunu bilmem anlatabildim mi?

Bin yıllık bir gelişmeyi kim tersine çevirebilir ki?

Ama yine de biliyoruz ki tarih, toplumları, gelececeklerinden daha geriye götürmeye çalışanların yarattığı facialarla doludur.

İlgilere saygıyla (!) duyurulur.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR VE TEZLER

AKYOL, Taha,

_____. *Osmanlı Mirasından Cumhuriyet Türkiye'sine (İlber Ortaylı ile Konuşmalar)*, 2. bs., Ufuk Kitapları, 2002.

ALEMDAR, Korkmaz-ERDOĞAN, İrfan,

_____. *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yay., Ankara 1994.

ASLANTÜRK, Zeki- AMMAN, M. Tayfun,

_____. *Sosyoloji (Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler)*, MÜİFVY, İstanbul 1999.

AVCI, Nabi,

_____. *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*, 2. bs., Rehber Yay., 1990.

BARBIER, Frédéric-LAVENİR, Catherine Bertho,

_____. *Diderot'tan İnternete Medya Tarihi*, çev.: Kerem Eksen, Okyanus Yay., İstanbul 2001.

BENNETT, W. Lance,

_____. *Politik İllüzyon ve Medya*, çev.: Seyfi Say, Nehir yay., İstanbul 2000

BOTTOMORE, T. B.,

_____. *Toplumbilim*, çev.: Ünsal Oskay, 5. bs., Der Yay., İstanbul 1998.

CHOMSKY, Noam,

_____. *Demokrasi-Gerçek ve Hayal*, (çev.: Cevdet Cerit), 2.bs.,Pınar Yay., 2001.

_____. *Medya Denetimi (İmmediat Bildirgesi)*, (çev.: Şen Süer), 2. bs., Tümm zamanlar Yay., 1995.

ÇAĞATAY, Tahir,

_____. *Günün Sosyolojisine Giriş*, 2. bs., AÜDTCTF Yay., Ankara 1968.

DEMİR, Ömer-ACAR, Mustafa,

_____. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. bs., Vadi Yay., 1997.

ER, İzzet,

_____. *Din Sosyolojisi (Makaleler)*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

EZERBOLATOĞLU, Ulviye,

_____. *İletişimin Kitlemel Etkisi Bağlamında Türkiye 'de Basının Dine Bakışı (1990-1994 Yılları arasında yayınlanan Nokta Dergileri Örneği)*, basılmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 1996.

GAZETECİLER CEMİYETİ,

_____. *Reşid Halid Gönç 'ün Koleksiyonundan Bab-ı Âli 'nin Hatıra Defteri*, haz.: Ayhan Yetkiner, Gazeteciler Cemiyeti Yay., (I-III), 1984.

GİDDENS, Anthony,

_____. *Sosyoloji*, yay. haz.: Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ayraç Yay., Ankara 2000

_____. *Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, çev.: Dr. M. Ruhi Esengün- Dr. İsmail Öğretir, Birey Yay., İstanbul Ekim 1998, 5. bs.

GÜNAY, Günay,

_____. *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1993.

GÜNEŞ, Sadık,

_____. *Medya ve Kültür (Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı)*, Vadi Yay., 1996.

İNÜĞÜR, M. Nuri,

_____. *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1992.

KARACA, Emin,

_____. *Cumhuriyet Olayı*, Altın Kitaplar Yay., 1994.

KOLOĞLU, Orhan,

_____. *Osmanlı 'dan Günümüze Türkiye 'de Basın, İletişim Yay. (Cep Üniversitesi)*, 1992.

KORLAELÇİ, Murtaza,

_____. *Pozitivizmin Türkiye 'ye Girişi ve İlk Etkileri*, İnsan Yay., İstanbul 1986.

KÖKTAŞ, M. Emin,

_____. *Din ve Siyaset (Siyasal Davranış ve Dindarlık)*, Vadi Yay., 1997.

_____. *Türkiye 'de Dinî Hayat (İzmir Örneği)*, İşaret Yay., 1993.

KÖSEMİHAL, Prof. Nurettin Şazi,

_____. *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitabevi, Şubat 1999, 6. bs.

LUNDBERG, George A.-SCHRAG, Clarence C.-LARSEN, Otto N.,

_____. *Sosyoloji*, çev.: Özer Ozankaya ve Ülker Gürkan, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. (I-II), Ankara 1970.

McLUHAN, Marshall,

_____. *Gutenberg Galaksisi (Tipografik İnsanın Oluşumu)*, çev.: Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2001.

MARSHALL, Gordon,

_____. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev.: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.

ORAL, Fuat Süreyya,

_____. *Cumhuriyet Basın Tarihi (1923-1973)*, Ankara, ts.

OZANKAYA, Özer,

_____. *Toplumbilim*, Genişletilmiş 9. bs., Cem Yay., Kasım 1996.

ÖZDEMİR, Sadi,

_____. *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, Timaş Yay., İstanbul 1998.

ÖZKALP, Enver,

_____. *Sosyolojiye Giriş*, Genişletilmiş 7. bs., Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1994.

RAMONET, Ignacio,

_____. *Medyanın Zorbalığı*, çev.: Aykut Derman, Om Yay., İstanbul 2000.

SAID, Edward W.,

_____. *Haberlerin Ağında İslam*, çev.: Alev Alatl, Babil Yay., 2000.

SÖZEN, Edibe,

_____. *Medyatik Hafıza*, Timaş Yay., İstanbul 1997.

_____. *Söylem (Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite)*, Paradigma Yay., İstanbul 1999.

SUBAŞI, Necdet,

_____. *Türk Aydınının Din Anlayışı*, YKY, İstanbul 1996.

ŞAPOLYO, Enver Behnan,

_____. *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1971.

TEKARSLAN, Erdal ve diğerleri,

_____. *Sosyal Psikoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989.

TOKGÖZ, Oya,

_____. *Temel Gazetecilik*, 4.bs., İmge Kitabevi Yay., 2000.

UZUNYAYLALI, M. Talât,

_____. *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Basının İslâmiyet'e Bakışı*, Ahd Yay., ts.

MAKALELER

BİLGİ, Nilgün H,

_____. *Kitle İletişim Araçlarının Kimlik Kartı: Dil*, Türk Yurdu Dergisi, S. 108, (Ağustos 1996)

BİLGİN, Nuri,

_____. *Medya Gerçeği Nerede?*, Türkiye Günlüğü Dergisi, S. 27, (Mart-Nisan 1994)

COŞKUN, Alev,

_____. *7 Mayıs ve Yunus Nadi*, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mayıs 1997, s. 3.

EROL, Nuran,

_____. *Söylem Olarak İdeoloji: New York Times Örneği*, Toplum ve Bilim, Güz 1995, S. 67.

İNAL, Ayşe,

_____. *Yazılı Basın Haberlerinde 'Yapısallık' Sorunu*, Toplum ve Bilim, Güz 1995, S. 67.

KAYA, A. Raşit,

_____. *Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi*. (Bu makale www.dorduncukuvvet.com adlı internet sitesinden alınmıştır.)

KILIÇBAY, Mehmet Ali,

_____. *Medium Size Media*, Türkiye Günlüğü Dergisi, S. 24, (Güz 1993).

POYRAZ, Hakan,

_____. *Reklam Tanrısının Kucağından Görüntüler*, Türk Yurdu Dergisi, S. 82,

SELÇUK, İlhan,

_____. 7 Mayıs 1997, Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.

TARIK, Bekir,

_____. *Modern İnsan Medya İle Yaşamak Zorunda*, Birikim, Nisan 1994, S. 60.

TÜRK YURDU,

_____. *Medya ve İnsan (Cihan Dura ile Mülakat)*, Türk Yurdu Dergisi, S. 82,
(Haziran 1994).

UĞUR, Aydın,

_____. *Zihinlerin Yeni Efendileri: Medyalar*. (Bu makale
www.medyakronik.com adlı internet sitesinden alınmıştır.

YENİÇERİ, Özcan,

_____. *Manipülasyon Aracı Olarak Medya*, Akademik Araştırmalar Dergisi.

GAZETELER

CUMHURİYET	OCAK 1997, OCAK 2001.
CUMHURİYET	ŞUBAT 1997, ŞUBAT 2001.
CUMHURİYET	MART 1997, MART 2001.
CUMHURİYET	NİSAN 1997, NİSAN 2001.
CUMHURİYET	MAYIS 1997, MAYIS 2001.
CUMHURİYET	HAZİRAN 1997, HAZİRAN 2001.